

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEKLİSANS PROGRAMI**

**MENŞE KURALLARI, MENŞEİN ÖNEMİ VE
TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Aylin DEMİR
0750Y72203**

İstanbul, Ocak 2011

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEKLİSANS PROGRAMI**

**MENŞE KURALLARI, MENŞEİN ÖNEMİ VE
TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Aylin DEMİR
0750Y72203**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kahraman ARSLAN

İstanbul, Ocak 2011

**İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ONAY SAYFASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Aylin Demir'in "Menşe Kuralları, Menşenin Önemi Ve Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışman : Yrd. Doç. Dr. Kahraman Arslan

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

ONAYLI

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve kararı ile onaylanmıştır.

Prof.Dr.Yusuf Tuna
Müdür

ONAY YAZISI

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

Dış ticaretin başlangıcından günümüze kadar yaşanan süreçte, coğrafi keşiflerin ve özellikle sanayi devriminin varlığı, dış ticaretin gelişmesine neden olmuş ve batının uluslararası ticaretteki hakimiyetini arttırmıştır. Bu hakimiyet, uluslararası ticaretin kurallarını belirlemede söz sahibi olmayı da beraberinde getirmiştir. Bu vesile ile dış ticaretin bir parçası olan, eşyanın menşei ve menşe ile ilgili kuralları belirlemede de aynı hakimiyet söz konusu olmuştur.

Menşe, uluslararası ticarete bir eşyanın ekonomik milliyeti olarak tanımlanmaktadır. Fakat eşyanın ekonomik milliyetini belirlemede kullanılan kurallar, ülkeden ülkeye ve bölgeselleşme hareketlerine göre farklılık göstermektedir.

Dünya ticaretinin şekillenmesinde rol oynayan eşyanın menşe ülkesi tanımı ve menşein belirlenmesinde kullanılan menşe kuralları bütünü, gelişmiş ülkeler tarafından etkin bir ticari silah olarak kullanılmaktadır. Bu durumun Türkiye'ye etkisi, Avrupa Birliği tam üyelik sürecinde son dönemi oluşturan gümrük birliği kapsamında ortaya çıkmıştır.

Gümrük Birliği'ne üye olmamızla başlayan Avrupa Birliği uyum politikaları neticesinde üstlenmiş olduğumuz yükümlülükler ile dış ticaret mevzuatları ve konu ile ilgili olarak menşe kurallarının olumsuz etkileri yaşanmaktadır.

Menşe kuralları, menşein önemi ve Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkileri bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

ABSTRACT

In the period, from the beginning of foreign trading till today, presence of geographical discoveries and especially industrial revolutions, caused to developments of foreign trading, and increased domination of western countries in foreign trading. This domination also brought together being more effective in putting rules of foreign trading. Consecutively, this dominance gave more power in nomination of rules of origin of commodity and related rules.

In international trading, origin is described as economical nationality. However, rules of describing the origin of commodity is showing differences and changes from country to country and also according to regional activities.

Description of origin of commodity and total rules of origin which are being used in describing origin, are being used as very effective commercial weapon by developed countries. Effect of this situation in Turkey became more obvious in final period of full membership of European Union in Custom Union concept.

Undertaken responsibilities of harmonization policies of European Union started with application to membership to Custom Union, and foreign trade regulations, bringing negative effects in determining origin.

Rules of origin, importance of origin and effects in foreign trading of Turkey, became main subjects of this study.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

Özet (Abstract)	iv
Tablo Listesi.....	viii
Grafik Listesi	ix
Şekil Listesi	x
Kısaltmalar.....	xi
GİRİŞ.....	1

1. DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

1.1. Dış Ticaretin Gelişimi	3
1.2. Ülkeleri Dış Ticarete Yönelten Nedenler.....	7
1.3. Dış Ticaret Teorileri	9
1.3.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri	9
1.3.2. Modern Dış Ticaret Teorileri.....	12
1.3.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri	14
1.4. Dış Ticaret Politikaları	17
1.4.1. Liberal Ticaret Politikaları.....	18
1.4.2. Korumacı veya Milliyetçi Ticaret Politikaları.....	18
1.4.3. Stratejik Ticaret Politikaları.....	19
1.5. Dış Ticarete Politika Araçları.....	20
1.5.1. Gümrük Tarifeleri	21
1.5.2. Tarife Dışı Engeller	22
1.5.2.1. Sübvansiyonlar	23
1.5.2.2. Miktar Kısıtlamaları.....	25
1.5.2.3. Anti-Damping Vergisi	26
1.5.2.4. Bağlı Ticaret	28
1.5.3. Yeni Korumacılık	30
1.5.3.1. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları	31
1.5.3.2. Görünmez Engeller	32
1.6. Dış Ticarete Politika Amaçları.....	34

2. MENŞE KURALLARI VE MENŞEİN ÖNEMİ

2.1. Menşe Tanımı.....	37
2.2. Menşenin Önemi	38
2.3. Menşe Kuralları.....	40
2.3.1. Tercihsiz Menşe Kuralları	48
2.3.2. Tercihli Menşe Kuralları.....	49
2.3.3. Tercihli Menşe Kurallarının Amaçlarının Değerlendirilmesi	51
2.3.4. Tercihli Menşe Kurallarının Etkileri	53
2.4. Menşe Kümülyasyonu Tanımı ve Çeşitleri	55

2.4.1. Menşe Kümülyasyonlarının Teknik Farklılıkları	60
2.4.2. Menşe Kümülyasyonlarının Etkileri	62
2.5. Tercihli Ticaret Rejimlerinden Faydalanma Koşulları	64
2.5.1. Eşyanın Anlaşma Kapsamında Olması	65
2.5.2. Eşyanın Menşeinin Belirlenmesi veya Menşe Statüsü Kazanması	65
2.5.3. Eşyanın Menşe İspat Belgesine Sahip Olması	66
2.5.4. Doğrudan Nakliyat Kuralı	66
2.5.5. Vergi İadesinden veya Muafiyetinden Faydalanmama Kuralı	67
3. BÖLGESELLEŞME HAREKETLERİ VE DÜNYA'DA TERCİHLİ MENŞE KURALLARI UYGULAMALARI	
3.1. GATT ve Menşe Kuralları	68
3.2. Bölgeselleşme Hareketleri	71
3.3. Türkiye'de Menşe Kuralları	79
3.4. Avrupa Birliği'nde Menşe Kuralları	82
3.5. Dünya'da Tercihli Menşe Kuralları Düzenlemeleri	85
3.6. Dış Ticaret Politikası Aracı Olarak Menşe Kuralları	88
4. TÜRKİYE'NİN TERCİHLİ TİCARET POLİTİKALARI VE MENŞE KURALLARININ TÜRKİYE'YE ETKİSİ	
4.1. Türkiye'nin Tercihli Ticaret Politikaları	91
4.1.1. Gümrük Birliği	92
4.1.2. Serbest Ticaret Anlaşmaları	94
4.1.3. Pan Avrupa Menşe Kümülyasyonu (PAMK) Sistemi	97
4.1.4. Pan Avrupa Akdeniz Menşe Kümülyasyonu (PAAMK) Sistemi	98
4.1.5. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS)	100
4.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ticareti	103
4.3. Türkiye'nin Tercihli Ticaret Rejimleri Kapsamında Ticareti	106
SONUÇ	110
EKLER	113
KAYNAKÇA	123

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Dünya Sanayi Üretimini Yüzdeleri Payı (1870-1913).....	5
Tablo 2. Ekonomik Entegrasyonlar ve Özellikleri.....	73
Tablo 3. 2007 Yılı İtibariyle Aktif Olan BTA'ların GATT/DTÖ'ye Bildirim Şekli.....	77
Tablo 4. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (2000-2009 / Milyon \$)	103
Tablo 5. Avrupa Birliği ile Dış Ticaret (27 Ülke / Milyon \$).....	104
Tablo 6. PAMK Ülkelerinin Dış Ticaretimiz İçindeki Payı (2000-2009 / %)	106
Tablo 7. Akdeniz Ülkelerinin Türkiye Dış Ticaretindeki Payı (2000-2009 / %0).....	107
Tablo 8. Türkiye'nin Akdeniz Ülkelerine İhracatı (2000-2009 / Milyon \$).....	108
Tablo 9. Türkiye'nin Akdeniz Ülkelerinden İthalatı (2000-2009 / Milyon \$).....	108

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1. 1948-2009 Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının (BTA) Gelişimi..... 76

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Takas Yöntemi Ticaret Sistemi	29
Şekil 2. İkili Kümülyasyon.....	57
Şekil 3. Çapraz Kümülyasyon	58
Şekil 4. Tam Kümülyasyon	60
Şekil 5. Çapraz Kümülyasyon Etkileri	63

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AEA	Avrupa Ekonomik Alanı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP	Afrika, Karayip ve Pasifik
ANCZERTA	Avustralya-Yeni Zelanda Yakın Ekonomik İlişkiler Ticaret Anlaşması
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Ulusları Birliği
ATC	Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması
BBMK	Batı Balkan Menşe Kümülasyonu
BTA	Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
CACM	Orta Amerika Ortak Pazarı
CAN	Andean Paktı
CARICOM	Karayipler Ortak Pazarı
CEAO	Batı Afrika Ekonomik Topluluğu
CEPGL	Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
COMESA	Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı
DB	Dünya Bankası
DGÖ	Dünya Gümrük Örgütü
DİR	Dahilde İşleme Rejimi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECOWAS	Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
IMF	Uluslararası Para Fonu
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
LAFTA	Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
LTA	Uzun Vadeli Pamuklu Dokuma Anlaşması
MDAÜ	Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri

MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
MFA	Çok-Elyafıllar Anlaşması (Multi-Fiber Agreement)
EÇKÜ	En Çok Kayrılan Ülke
MRU	Mano Nehri Birliği
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	Ortaklık Konseyi Kararı
PAAMK	Pan Avrupa Akdeniz Menşe Kümülasyonu
PAMK	Pan Avrupa Menşe Kümülasyonu
PTA	Doğu ve Güney Afrika Tercihli Ticaret Alanı
SADC	Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SPARTECA	Güney Pasifik Bölgesel Ticaret ve Ekonomik İşbirliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TPD	Tarife Pozisyonunu Değişmesi
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
UDEAC	Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

GİRİŞ

Bu tezin amacı, genel anlamda fikir sahibi olunmayan ancak diğer taraftan da ticarete katkısı açısından önemli bir faktör olan, eşyanın menşei ve menşe ülke belirlenmesinde kullanılan kuralların oluşturulma mantığının açıklanması suretiyle ülkemizin dış ticaret alanına ufak da olsa bir fayda sağlayabilmektir.

Uluslararası ticarete, menşe, eşyanın ekonomik milliyeti olarak tanımlanmaktadır. Fakat menşenin ekonomik milliyetini tanımlamada kullanılan kuralların ülkeden ülkeye farklılık göstermesi, menşe belirleme kriterlerinde standart kurallar olmadığını göstermektedir. Bu nokta da menşe kurallarının, ülkeler tarafından farklı amaçlarla kullanıldığı fikri akla gelmektedir. Özellikle dünya ticaret sistemini düzenleyen GATT ve devamı olan DTÖ'nün de bu konudaki tutumu bu tezin oluşturulma düşüncesinde ana dayanaklardan birini oluşturmuştur.

Dünya ticaretine yön veren gelişmiş ülkelerin, menşe ve menşe kuralları alanında kuralları belirleyenler ve menşe olgusunu oluşturanlar olarak oldukça etkin bilgeye sahip olmalarına karşın maalesef bu konu, ülkemizde yeterli ilgiyi görmemektedir ve bilgi donanımı olarak önemli eksiklikler bulunmaktadır.

Bu yaklaşımlardan hareketle, çalışma şu temeller üzerinde oluşturulmuştur.

Birinci bölümde, dış ticaretle ilgili kavramların tanıtımına yer verilerek, dünya ticaret sisteminin işleyişi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Öncelikle dış ticaretin tarihsel gelişimi ele alınmış, bugünkü sistemin oluşmasına dayanak olan dış ticaret teorileri açıklanmıştır. Teoriler açıklandıktan sonra dış ticaret politikalarına yer verilmiş, politikaların araçları ve amaçlarına değinilerek dış ticaretin nasıl ve kimler tarafından şekillendirildiği konusunda fikir edinilmesi amaçlanmıştır.

İkinci bölümde, menşe, menşenin önemi, menşe kuralları ve ülkelerin birbirleriyle olan ticaretini kolaylaştırmak ve geliştirmek adına uygulamaya

koydukları menş e kümü lasyon sistemiyle ilgili kavramsal ve içeriksel bilgilere yer verilerek ç alışma detaylandırılmıştır.

Üçüncü bölümde, dünyada çok yaygın olarak kullanılmakta olan ve dünya ticaretinin seyri açasından önemli kabul edilen bölgeselleşme hareketleri üzerinde durulmuştur. Bölgeselleşme hareketlerinin sayısal verileri, bütünleşme şekilleri ve eğ ilimlerine değ inilerek bölgeselleşmenin dünya ticaret sistemi üzerindeki önemi ve menş e kurallarının dünyada bölgesel ekonomik entegrasyonlar açasından hangi amaçlarla kullanıldığı uygulamalar üzerinden açıklanmıştır.

Özellikle dünya ticaretinin yasa belirleyicisi konumundaki GATT'ın menş e kuralları konusundaki tutumu ele alınmış, Türkiye, Avrupa Birliği ve Dünya'daki mevcut menş e uygulamalarına, ayrı konu başlıkları açılarak detaylı anlatım yoluna gidilmiştir.

Son bölümde ise menş e kurallarının Türkiye'nin dış ticaretine etkilerinin anlaşılması bakımından Avrupa Birliği ile yapmış olduğu gümrük birliği ve gümrük birliğine bağlı olarak imzalanan serbest ticaret anlaşmaları ile kümü lasyon sistemleri üzerinde durulmuştur. Serbest ticaret anlaşmalarının ve kümü lasyon sistemlerinin yeni ve işleyişinin oldukça karmaşık bir sisteme sahip olmasından ötürü ticaret etkileri bakımından analizleri yapılmayarak dördüncü bölümde olası etkilerine yer verilmiştir.

Yapılan bu ç alışmada, oldukça kaynak sıkıntısı ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu nedenle, bu ç alışma belirli bir çerçeve dahilinde ele alınmıştır. Bunun sebebi olarak da Türkiye'de, menş e ve menş e kuralları konusuna gerek akademisyenler, gerek öğrenciler, gerekse dış ticaretle ilgili kurum ve kişiler tarafından gerekli olan ilgi ve özenin gösterilmemiş olması söylenebilir.

1. DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

Bu bölümde, dış ticaretin tarihsel gelişimine genel anlamda değinildikten sonra alt başlıklarıyla birlikte ülkeleri dış ticarete yönelten nedenlere yer verilecektir. Sonrasında dış ticaret teorileri ve dış ticaret politikalarına, bu politikalarda kullanılan araçlar ve dış ticaret politikalarının amaçları açıklanacaktır.

1.1. Dış Ticaretin Gelişimi

Dış ticaret, ülkelerin birbirleriyle yaptıkları mal ve hizmet ticaretinin tümünü kapsamaktadır.

Dış ticaretin başlangıcı, milattan yüzyıllar öncesi dönemlere denk gelmektedir. Önce Mısırlıların daha sonra da Romalıların Çin'den ipek satın almasıyla başlayıp, Orta Çağda doğunun ipeği ve baharatının kervanlarla batıya taşınması, Çin'den Avrupa'ya uzanan ticaret yollarını oluşturmuştur. İpek yolu olarak adlandırılan güzergahta yoğun olarak ipek, baharat, kağıt, porselen ve değerli taşlar taşınırdı. Ticaret kervanları şimdiki Çin'in Şian şehrinden yola çıkarak Özbekistan'ın Kaşgar şehrine gelip, burada ikiye ayrılan yollardan birincisini izleyerek Afganistan ovalarından Hazar Denizi'ne, ikinci yol ile de Karakurum Dağları'nı geçerek İran üzerinden Anadolu'ya ulaşırlardı. Anadolu'dan denizyolu ile Akdeniz ve Karadeniz limanlarına veya karayolu ile de Trakya üzerinden Avrupa'ya varırlardı.¹

Coğrafi keşiflerin başlamasıyla ticaret yolları değışmiş, yeni kıtaların bulunması sömürgeciliğin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Avrupalılar tarafından gerçekleştirilen keşiflerin bilimsel bir meraktan kaynaklanmasıyla birlikte temelinde doğu ülkelerinin zengin ticaret mallarına daha hızlı, daha ucuz ulaşma arzusu doğu

¹ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "İpek yolu" (Çevrimiçi)
http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0pek_Yolu (Erişim Tarihi: 28.06.2010)

ülkelerinin ticaret üzerindeki tekellerini kırarak, ekonomik büyüme sağlama isteği uluslararası ticareti yaratmıştır.²

Batı Avrupa ülkelerinde Ortaçağın sonu ile Sanayi Devrimi arasında kalan zaman diliminde feodalizmin çöküşü ve güçlü merkezi devletlerin oluşumu söz konusu olmuştur. Bu dönemde kapitalizm gelişmiştir.³ Bu sisteme daha sonradan Adam Smith tarafından Merkantilizm ismi verilmektedir. 16. yy ile 18. yüzyıl arasında Avrupa'da genel kabul görmüş ticaret düşüncesi Merkantilizm olmuştur. Merkantilizme göre ithalat kısıtlanıp ihracatı teşvik ederek, güçlü ve zengin bir devlet inşa edilmelidir. Merkantilizm'de iktisadi milliyetçilik söz konusudur. Merkantilizmin temeli üç ana düşünceye dayanmaktadır.

1- Her devlet bulunduğu coğrafyada lider olabilmek için diğer devletlere göre aynı malı daha ucuza üretmenin yollarını bulmak zorundadır. XVI. Yüzyılda devletlerarası rekabet tarımsal ürünler üzerinedir. Aynı tarımsal ürünleri daha ucuza üretmek, işçilik ve hammadde maliyetlerini düşürerek mümkündür. Bunun için kölelik ve sömürgecilik kurumsallaşmıştır.

2- Söz konusu devlet daha ucuza üretmeyi başardığı malı, en rekabet edilir fiyattan piyasaya sürmek ve gerçekleştirdiği ihracatla da hazinesini altın cinsinden zenginleştirmek zorundadır.

3- Söz konusu devlet kölelik ve sömürgecilik ile elde ettiği ticari avantajları ve zenginleşen hazinesini korumak adına her zaman daha güçlü bir ordu ve daha güçlü bir donanmayı elinde bulundurmaya zorundadır.⁴

Merkantilizm, ağır ithalat vergileriyle korumacı ve müdahaleci dış ticaret politikalarına dayanıyordu. Fakat bu politikayla tüm ülkelerin aynı anda ihracat fazlası veremeyeceği ve değerli madenleri sabit tutamayacağı gerçeğine karşın az

² Yaser Gürsoy, **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi**, Bursa: Ekin Yayınları, 2009, s.3.

³ Nazım Öztürk, **Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama**, Ankara: Palme Yayınları, 2009, s.5.

⁴ Merkantilizm konusunda, Prof. Dr. Kerem Alkin'in İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde verdiği Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme adlı ders notlarından yararlanılmıştır.

sayıda ülke ancak diğer ülkelerin zararına kazançlı çıkmaktadır. Bu da dış ticaretin önünde engel oluşturmuştur.

Avrupa’da özellikle İngiltere’de 18. yy ile 19. yy arasındaki Sanayi Devrimi diye adlandırılan dönemde bilimsel ve teknolojik gelişmelerden ötürü buhar gücüyle çalışan makinelerin yapılması ve makineleşmiş endüstrinin doğması neticesinde üretim fazlası meydana gelmiştir. Bu üretim fazlasına pazar arayışı dış ticaretin gelişmesine neden olmuştur. Avrupalılar bu yeni dış pazarın ihtiyaçlarını karşılamak için yeni buluşlara ve teknolojik gelişimlere yönelmişlerdir. Sanayi Devrimi, demiryollarının ve buhar gücü ile çalışan gemilerin ulaşımında kullanılmasına, yolların ve kanalların yapılmasına böylelikle de dış ticaretin gelişmesine sebep olmuştur.

19. yy sonları 20.yy başlarında dünyanın birçok ülkesi henüz sanayileşme sürecine girmemişken, Japonya, İtalya, Rusya, Kanada gibi ülkeler sanayileşme sürecine yeni başlamışlar, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa, İskandinav ülkelerinin bir bölümü ise sanayileşme sürecini tamamlamışlardır.⁵ Sanayileşme sürecini erken tamamlayan ülkeler sermaye birikimi ve üretim fazlasından ötürü dünyada ekonomik anlamda güç sahibi olmuşlar ve dünya ticaretinde söz sahibi olan önde gelen aktörler arasında yer almışlardır. Aşağıda yer alan Tablo 1’de 1870 yılları ile 1913 yılları arasındaki dünya sanayi üretiminin yüzdelerle dağılımı mevcuttur.

Tablo 1. Dünya Sanayi Üretiminin Yüzdelerle Payı (1870-1913)

Ülkeler/Yıllar	1870	1913
Amerika Birleşik Devletleri	23.3	35.8
Almanya	13.2	15.7
İngiltere	31.8	14.0
Fransa	10.3	6.4
Rusya	3.7	5.5
İtalya	2.4	2.7
Kanada	1.0	2.3
Belçika	2.9	2.1
İsveç	0.4	1

⁵ Gökçen Yılmaz, “Kuzey Amerika Sanayi Devrimi”, (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2008, s. 29-30.

(Tablo 1.devam)

Japonya		1.2
Hindistan	11.0	1.1
Diğer Ülkeler		12.2

Kaynak: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/indrevtabs1.html>, (Erişim Tarihi: 01.09.2010)

Tablo 1’de görüldüğü gibi 1870 yılında İngiltere sanayide ilk sırada yer alırken 1913 yılında ilk sırayı Amerika Birleşik Devletleri almıştır. İkinci olarak Almanya gelmektedir. Ayrıca Hindistan’ın sanayi üretimindeki düşüşü oldukça dikkat çekmektedir.

Sanayi Devrimi’nden sonraki dönemlerde liberalleşme ve sömürgecilik iyice kökleşmeye başlamıştır. Bunun neticesinde sanayileşme sürecini tamamlayan ülkeler güçlerine güç katmışlardır. Örneğin İngiltere Hindistan üzerindeki sömürgeciliğiyle Hindistan’ın pamuk üretimindeki gücünü kendi ülkesine aktararak İngiltere’nin tekstil alanında iyice güçlenmesini sağlamıştır.

Birbiri ardına gelen I.Dünya Savaşı, 1929 Ekonomik Buhranı ve II. Dünya Savaşı, korumacılık önlemlerinden ötürü uluslararası ticaretin yavaşlamasına hatta durma aşamasına gelmesine sebep olmuştur.

II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Amerika ve Avrupa’nın önderliğinde Amerika’nın Bretton Woods kasabasında bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferans neticesinde özellikle Avrupa’nın tekrar yapılanması adına Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası ticarete parasal sorun yaşanmaması adına Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) kurulması kararı alınmıştır ve bu kuruluşlar savaştan hemen sonra faaliyete başlamışlardır. 1947 yılında Havana’da yapılan bir konferansta dünya ticaretinin serbestleşmesi, gelişmesi ve düzenlenmesi adına Uluslararası Ticaret Örgütü’nün kurulması önerisinde bulunulmuştur. Fakat bu öneri Amerikan Kongresinden onay görmeyince bunun yerine yine aynı amaçlarla aynı yıl Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) adı verilen ve daha sonra kurumsallaşıp Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) adını alacak olan bir anlaşma imzalanmıştır.⁶

⁶ Tümay Ertek, “**Makroekonomiye Giriş**”, İstanbul:Beta Yayınları, 2008, s.309-310.

GATT, faaliyete başladığı 1948 yılından devamı olan DTÖ ile bu güne kadar birçok görüşme ve konferans ile dünya ticaretine yön vermektedir. Mal ticareti, hizmet ticareti, gümrük tarifeleri, tarım, fikri mülkiyet hakları gibi alanlarda birçok düzenleme ve anlaşma gerçekleştirilmiş ve dünya ticaretinin bugün ki eksenine oturması sağlanmıştır.

Genel olarak, 1948 yılından 1970'li yılların başına kadar uluslararası ticarete, bir serbestleşme söz konusu olmuş ve ticaret serbest seyirde gerçekleşmiştir. Fakat 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve altın para standardındaki değişkenliklerin sonuçlarında dünya ticareti tekrar korumacı bir politika izlemeye başlamıştır. 1980'li yıllara kadar bu korumacı politikalar devam ederken, 1980 yılından sonra ülkemizde ve dünya'da tekrar ticaretin liberalleşmesi ekseninde gelişmeler yaşanmış ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir.

İnsan ihtiyaçlarının sınırsız ve değişken olması, teknolojideki ilerlemeler, haberleşme ve ulaşım alanındaki gelişmeler dünya ticaretinin gelişmesindeki görünürdeki temel etkenlerdendir. Fakat buradaki asıl nokta bu teknolojik gelişmeler, haberleşme ve ulaşım alanındaki ilerlemeler ve insan ihtiyaçlarının değişkenliği belli başlı dünya ticaretinde söz sahibi olan, başat ülkeler tarafından yönlendirilmekte ve dünya ticareti bu şekilde bir form kazanmaktadır.

1.2. Ülkeleri Dış Ticarete Yönelten Nedenler

Dış ticaret, ihracat ve ithalat olmak üzere iki temel kavram üzerine kurulmuştur. İhracat, geniş anlamıyla bir ülke içinde serbest dolaşımda bulunan yani o ülkede üretilen, yetiştirilen veya gümrük işlemleri tamamlanarak ithal edilmiş mal veya hizmetlerin yurtdışına satılmasına, gönderilmesine denir. İthalat ise mal ve hizmetlerin yurt dışından para veya başka bir şey karşılığında satın alınarak gümrük sınırlarından içeri sokulmasına denir.

Ülkeleri dış ticarete yönelten belli başlı birçok sebep vardır. Bu sebeplerin en önemlileri şöyle sıralanabilir:

1. Üretim Yetersizliği: Bazı malların bazı ülkelerde hiç üretilmemesi veya üretimin yerli talebi karşılayamaması durumunda ülkeler ihtiyaçlarını karşılamak için dış ticarete yönelirler.

2. Üretim Fazlalığı: Ülke içi talep karşılandıktan sonra, üretim fazlası çıkması ülkeleri dış ticaret yapmaya yönlendirmektedir.

3. Doğal Kaynakların Farklılığı: İklim koşullarında ötürü veya coğrafi nedenlerden kaynaklı bazı ürünler, bazı ülkelerde kısıtlı üretilmekte veya hiç üretilmemektedir. Bu sebepten ihtiyaç duyulan ürünleri karşılamak adına ülkeler dış ticarete yönelirler.

4. Beşeri Kaynakların Farklılığı: İş gücünün nitelik ve nicelik farkları ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu farklılıklardan doğan ihtiyaca göre ülkeler dış ticarete yönelmektedir.

5. Fiyat Farklılığı: Ülkeler arasında üretim faktörleri farklılıkları üretim maliyetlerini etkilemektedir. Ülkeler ucuza mal ettikleri ürünleri ihraç ederken, pahalıya mal ettikleri ürünleri daha ucuza ithal etmek suretiyle dış ticarete yönelirler.

6. Ürün Farklılığı: Farklı ülkelerde üretilen aynı ürün grubuna dahil ürünlerde bile ülkeden ülkeye dizayn, teknik özellik gibi konularda farklılık söz konusu olabilir. Tüketicilerin taleplerine karşılık verebilmek için, ülkeler dış ticarete yönelirler.

7. Teknik Bilgi ve Buluş Farklılığı: Teknik bilgi donanımı ve buluşlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Yeni teknoloji ve buluşlara sahip ülkeler elindeki değerleri ihraç etmek, bu teknoloji ve buluşlara ihtiyaç duyan ülkeler ise ithal etmek suretiyle dış ticarete yönelirler.

Ülkelerin dış ticaret yapmalarının altındaki temel sebep, işletme bazında da devlet bazında da ekonomik kazançtır. Yukarıda sayılan sebeplerin temelinde kazanç elde etmek vardır.

1.3. Dış Ticaret Teorileri

Pozitif bilimlerde teorinin asıl amacı, ilgili bilim dalının kapsamına giren olayların nedenlerini açıklamaktır. Yani olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisini ortaya koymaktır. Bilimde neden-sonuç ilişkisinin ortaya konulması aynı zamanda olayların önceden tahmin edilebilmesine, dolayısıyla olayların denetim altına alınmasına olanak sağlamaktadır. Bu durumda, dış ticaret teorilerinin de başlıca amacı ülkeler arasındaki mal ve hizmet alım satımlarının nedenlerini açıklamaktır.

Dış ticaret teorilerinin yanıtlamak mecburiyetinde olduğu üç ana soru vardır. Bunlardan birincisi, ülkeler neden dış ticaret yaparlar, yani dış ticaretin kapalı ekonomilere nazaran faydaları nelerdir? İkincisi, bir ülke dış ticaretinin bileşimi nasıl açıklanabilir, yani bir ülkenin hangi malları ihraç, hangi malları ithal edeceği neye göre belirlenir? Üçüncüsü ise bir ülkenin ihraç fiyatları ile ithal fiyatları oranı ya da dış ticaret hadleri nasıl oluşmaktadır.⁷

Dış ticaret teorileri; klasik dış ticaret teorileri ve modern dış ticaret teorileri olarak iki ana grupta toplanırken bunlarla birlikte bir de yeni dış ticaret teorileri vardır.

1.3.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Uluslararası ticaret, bilimsel olarak ilk defa Adam Smith'in 1776 yılında yayımladığı "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde incelenmiştir. Bu eser de yer alan görüşler, aynı zamanda Klasik Liberalizm'in ya da Klasik İktisat Ekolü'nün de doğuşuna yön vermiştir. Adam Smith, Klasik Liberalizm'in temelini, aşağıdaki üç görüşle atmıştır.

1. Ekonomik İnsan: Bütün bireyler ekonomik çıkarlarına göre hareket ederler.
2. Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler: Devlet bireylerin kişisel girişim haklarını kısıtlamamalıdır. Çünkü bireyler kendi çıkarları peşinde koşarken aynı zamanda toplumsal çıkarlara da hizmet etmiş olurlar.

⁷ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 17.b., İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2009, s.18-19.

3. Görünmez El: Ekonomik hayatta düzeni sağlayan görünmez bir el vardır. Bu görünmez el de fiyat mekanizmasıdır. Ekonomik hayatta düzen, fiyat mekanizmasının işleyişi ile kendiliğinden sağlandığına göre devletin bu amaçla ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur.⁸

Dış ticaret teorilerinin temeli Adam Smith ve David Ricardo tarafından atılmıştır. Klasik dış ticaret teorilerinden “Mutlak Üstünlükler Teorisi’ni” Adam Smith geliştirirken, “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi’ni” de David Ricardo geliştirmiştir.

Klasik dış ticaret teorileri aşağıda yazılı olan bazı basitleştirici varsayımlara dayanmaktadır.

1. Dünyada sadece iki ülke olduğu kabul edilmektedir.
2. Bu iki ülke aynı iki malı üretmekte olup, her maldan üretilen birimler homojen niteliktedir.
3. Ülkeler arasındaki ticarete para kullanılmamakta, malın malla takası söz konusu olmaktadır.
4. Bütün piyasalarda tam rekabet koşulları söz konusudur.
5. Hükümet devre dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla gümrük tarifeleri, kotalar gibi dış ticaret kısıtlamaları söz konusu değildir.
6. Taşıma giderlerinin olmadığı varsayılmaktadır.
7. Ekonomi tam çalışma durumundadır.
8. Emek-değer teorisi geçerlidir. Bir malın maliyeti onun üretimi için harcanan emek miktarı ile ölçülmektedir. Aynı zamanda da emeğin homojen olduğu kabul edilerek, bir malın üretiminde ne kadar çok emek harcanmışsa o kadar fiyatının

⁸ A.g.e., s.23.

yükseleceği savunulmaktadır. Klasik dış ticaret teorileri, üretim faktörü olarak sadece emeği baz almaktadır. Bu teorilerde doğal kaynaklar Allahın insanlara bağışı olarak kabul edilmekte, sermaye ise biriktirilmiş ve üretim vasıtası olarak somutlaştırılmış emekten oluşmaktadır.⁹

Adam Smith Mutlak Üstünlükler Teorisinde, iki ülkeli bir modelde, ülkeler birbirleriyle kıyaslandığında, ülkelere biri hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanlaşmalı, düşük maliyetle ürettiği malları ihraç ederken yüksek maliyetli malları ithal etmelidir düşüncesini savunmuştur.¹⁰

David Ricardo ise Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde, ülkelerarası üretim maliyeti farkı yerine farklılığın derecesi üzerinde durmuştur. Uluslararası ticaretin mutlak değil, karşılaştırmalı üstünlüklere dayanması gerektiğini savunarak, bir ülke bütün mallarda, diğerine göre daha üstün olsa da karşılaştırmalı olarak en fazla üstün olduğu mallarda uzmanlaşıp, daha az üstün olduğu malları ithal ederek daha fazla refaha ulaşabilir görüşündedir. Ricardo için de maliyeti, homojen olduğu varsayılan tek faktör emek oluşturmaktadır.¹¹

Bir başka klasik dış ticaret teorisi olan Karşılıklı Talep Kanunu'nda, dış ticaret kazançlarını belirlemede öncekilerin ihmal ettiği talep unsuru analiz edilmiştir. Dış ticarete talep koşullarına ilk kez yer veren kişi John Stuart Mill olmuştur. Mill'e göre, ihraç malları arasına bir yenisinin eklenmesi veya ihraç malları üretim maliyetini düşürücü yenilik biçiminde meydana gelen teknolojik gelişme, ihraç mallarında verimliliği arttırarak ülkenin karşılıklı taleple belirlenen ithal mallarını daha ucuza elde etmesini sağlayarak dış ticaret kazancını arttırır.¹²

Klasik dış ticaret teorisine yöneltilen en önemli eleştiri, emek-değer teorisine dayandırılarak, emeğin homojen bir üretim faktörü olarak kabul edilip, emek dışındaki faktörlerin maliyeti ve dış ticarete etkisinin üzerinde durulmamasıdır. Bu

⁹ Feridun Kaya, **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi**, 2.b., İstanbul: Beta Yayınları, 2009, s.24.

¹⁰ Yusuf Bayraktutan, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı: 2, 2003, s.177. <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/195.pdf> (Erişim Tarihi: 01.05.2010)

¹¹ a.g.m.

¹² a.g.m.

eleştiriler sebebiyle neoklasik iktisatçılar, sadece emek maliyeti değil emekle birlikte diğer tüm faktörleri de içeren “fırsat maliyeti” kavramını da kullanmışlardır. Bir malın fırsat maliyeti, malın üretimini arttırmak için gerekli kaynakları serbest bırakarak, başka bir malın üretiminden vazgeçilmesi gereken miktarla ifade edilmektedir.¹³

Neoklasikçilere göre üretim, kullanılan tüm faktörlerin ortak katkılarıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, maliyet bir birim mal üretmek için gerekli olan kaynakların toplamıdır. Neoklasikçiler, Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisini özüne dokunmadan revize etmişlerdir.¹⁴

1.3.2. Modern Dış Ticaret Teorileri

1930’lu yıllarda hakim olan yaklaşım, karşılaştırmalı üstünlükler kuramıdır. Fakat bu kuram neoklasikçiler tarafından revize edilmesine karşın, hala emek verimliliğindeki farklılıkları doğuran etkenleri ve ülkeler arası yurtiçi fiyat farklılığının nedenlerini açıklamıyordu. Bu eksiklikleri gidermek adına İsveçli iktisatçı Eli Heckscher tarafından Faktör Donatımı teorisi ortaya atılmıştır. Daha sonra bu teori Heckscher’in öğrencisi olan Ohlin tarafından geliştirilmiştir.

Faktör Donatımı (Heckscher-Ohlin) Teorisinin dayandığı iki temel varsayım vardır. Temel varsayımlardan bir tanesi ülkelerin faktör donatımı açısından birbirlerinden farklı olmalarıdır. İki ülkeli bir modelde bir ülke emek, diğer ülke ise sermaye bakımından zengindir. İkinci temel varsayım ise, malların faktör yoğunluğu birbirinden farklıdır. Yani bazı mallar sermaye yoğun iken bazı mallar emek yoğundur.¹⁵ Ayrıca bir malın üretim fonksiyonunun dolayısıyla üretim teknolojisinin tüm ülkelerde aynı olduğunu ve üretimde sabit verim koşullarının geçerli olduğunu varsayılmaktadır. Bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretim alanında o faktörü yoğun bir biçimde kullanılan mallarda karşılaştırmalı üstünlük

¹³ Kaya, a.g.e., s.27-28.

¹⁴ Bayraktutan, a.g.m., s.177-178.

¹⁵ Kaya, a.g.e.

elde eder. Buna bağlı olarak uzmanlaştığı bu malları ihraç ederken, üretimde faktör olarak kıt sahip olduğu malları ithal eder.¹⁶

Heckscher-Ohlin modelinden üç önemli teorem daha elde edilmiştir. Bu teoremler; Uluslararası faktör fiyatları eşitliği teoremi, Stolper-Samuelson gelir dağılımı teoremi ve Rybczynski teoremidir.

Uluslararası faktör fiyatları eşitliği teoreminde serbest ticaret ülkeler arasındaki faktör fiyatlarını hem mutlak olarak hem de göreceli olarak birbirine eşitlemektedir ve uluslararası fiziki faktör hareketleriyle aynı sonucu meydana getirmektedir.¹⁷

Stolper-Samuelson gelir dağılımı teoreminde, dönemlerindeki iktisatların “serbest ticaret, ülkedeki herkesin yararına, korumacılık ise herkesin zararınadır” görüşlerine karşı çıkararak, dış ticaret bağlantılı gelir dağılımı teorilerini geliştirmişlerdir. Bu teoriye göre, serbest ticaret, ihracat sektörün yoğun kullandığı (ülkede bol olan) faktörün yararına iken, korumacılık, ithal ikameci sektörde yoğun kullanılan (ülkede kıt olan) faktörün lehinedir. Yani ithalata rakip olan üreticileri korumak için alınan korumacı önlemler, bir bütün olarak ülke refahını olumsuz etkiler.¹⁸

Rybczynski teoreminde ise, tam istihdam koşulları altında, iki mallı, iki faktörlü bir modelde, faktörlerden birinin arzı fazlalaşınca bu faktörü yoğun kullanan bir malda üretim artarken arzı sabit kalan faktörü kullanan malda, sektörler arası faktör transferi yüzünden üretimin azalacağı belirtilmektedir. Rybczynski teoremi, faktör arzındaki değişimlerin üretim sonuçlarını analiz eder.¹⁹

Harvard Üniversitesi Profesörlerinden W.Leontief tarafından faktör donatımı teorisi test edilmiştir. Leontief kendi geliştirdiği İnpıt-Output tekniği ile 1947 yılı itibariyle ABD’in ithalat ve ihracatının emek-yoğun veya sermaye-yoğun mallardan

¹⁶ Bayraktutan, a.g.m.

¹⁷ Kaya, a.g.e., s.29.

¹⁸ Bayraktutan, a.g.m., s.179.

¹⁹ a.g.m.

oluşup oluşmadığını test etmiştir. Çıkan test sonuçlarında ABD'nin 1947 yılı itibariyle emek-yoğun malları ihraç ederken, sermaye-yoğun malları ithal ettiği tespit edilmiştir. Oysa faktör donatımı teorisine göre dünyanın en zengin sermaye stokuna sahip ülkesi ABD'nin sermaye-yoğun malları ihraç edip emek-yoğun malları ithal etmesi gerekiyordu. Bu araştırmanın sonucunun beklenenin tersine çıkması Leontief Paradoksu olarak adlandırılmıştır. Leontief bu durumu ABD işçilerinin diğer ülke işçilerine göre daha üstün niteliklerinin olmasına dayandırmış bu sebeple de bir ABD işçisinin, üç yabancı işçiye bedel olduğunu ifade etmiştir.²⁰

1.3.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Leontief Paradoksunun Faktör Donatımı üzerinde yarattığı tartışmaların neticesinde, 1960'lardan sonra uluslararası ticareti açıklamak üzere yeni teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorilerin bazıları aşağıda açıklanmıştır.²¹

1. Nitelikli İşgücü Teorisi: Sanayi ürünleri arasındaki dış ticaretin büyük bir bölümünün nitelikli işgücü farklılıkları ile açıklanabileceğine işaret eden Keasing ve Kenen gibi yazarlar belli türdeki mesleki veya nitelikli işgücü açısından zengin ülkeler, üretimi büyük ölçüde bu faktöre bağlı olan mallarda uzmanlaşmalar görüşünü savunurlar. Öte taraftan niteliksiz emeği bol olan ülkeler ise ağırlıklı olarak niteliksiz emeği içeren malların üretiminde üstünlüğe sahiptir.

2. Teknoloji Açığı Teorisi: Teknoloji açığı teorisi 1961 yılında Michael V. Posner tarafından ortaya atılmıştır. Malın ilk icat edilmesi ile başkaları tarafından taklit edilmesi arasındaki gecikme süresinin üzerinde durduğu için buna "gecikmeli taklit hipotezi" de denir. Sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin büyük bir kısmı yeni mal ve üretim süreçlerine dayalıdır. Çoğunluğu ileri sanayileşmiş ülkelerde var olan yenilikçi firmalar tarafından geliştirilirler. Bulunan yenilikler, patent ve fikri mülkiyet hakları yasaları ile korunurlar. Başkalarının o buluşu izinsiz kullanması bu yasalar ile korunur. Dolayısıyla teknoloji açığı hipotezine göre, yeni bir mal veya üretim süreci bulan endüstrisi gelişmiş ülkeler, bu malların ilk ihracatçısı olurlar. Fakat zaman geçtikçe taklit, öğrenme veya başka yollarla diğer ülkeler bu teknolojiyi

²⁰ Kaya, a.g.e.

²¹ Seyidoğlu, a.g.e., s.100-109.

elde ettikten sonra, sahip oldukları ucuz emek, doğal kaynak üstünlükleri gibi nedenlerle söz konusu malı ilk bulan ülkeye nazaran daha ucuza üretip ihraç etmeye başlarlar. Malı ilk bulan ülke sonradan gelen bu ülkelerle rekabet edemedikleri için malı onlar da dışarıdan ithal etmeye başlarlar.

3. Ürün Dönemleri Teorisi: Raymond Vernon tarafından 1966 yılında ortaya atılmıştır. Teknoloji açığı hipotezinin geliştirilmiş ve genelleştirilmiş halidir. Bu teoreme bir malın icat edilmesinden uluslararası ticareti etkilemesi aşamasına kadar olan sürecin üzerinde durulur. Vermon'a göre yeni malların geliştirilmesi ve yeni teknolojiler ileri sanayileşmiş ülkelerde, ABD'de ve diğerlerinde meydana gelir. Bu durum Ar-Ge'ye yapılan yüksek harcamalar ve yüksek derecede eğitilmiş işgücünün bir sonucudur. Teoreme göre, yeni icat edilmiş bir malın önce ufak çapta üretimi yapılır. İlk etapta üretime ilişkin sorunlar çözümlenir ve ürün geliştirilir. Bu aşamada ihracat yapılmayarak iç piyasa talebi karşılanır. Bunun sebeplerinden biri ise üretim yerine yakın olan yurtiçi piyasalarından gelen reaksiyon ile mal geliştirilir. İkinci aşama ürünün olgunlaşma dönemidir. Üretim hızlanır, yurtiçi talep karşılanırken aynı zamanda ihracat da yapılmaya başlanır. Talep genişlediği için üretim de artar. Bu aşamada teknoloji hala üretici firmanın elindedir. Daha sonraki aşamada mal üretici ve tüketici tarafından iyi bilinir ve malda standartlaşmaya gidilir. Artık üretici firma için teknoloji lisansı vermek karlı bir iş olmaktadır. Standart üretimin maliyetlerini düşürmek için üretim, işçi ücretlerinin ucuz olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırılır. Çünkü artık Ar-Ge harcamalarına ve yüksek mühendislik becerilerine gerek yoktur. İcat yapan ülkede hala üretimin bir kısmı gerçekleşmektedir. Fakat malın lisansını alan ülke düşük maliyetlerle ihracat yapmaya başlamış ve yenilikçi ülkenin ihracatının hızını kesmiştir. İcat yapan ülkenin iç piyasası da yerli üretim yerine ithalat yapmayı tercih etmiştir. Artık teknoloji dünya ülkelerine yayılmaya başlamış ve teknoloji bir tür serbest mal durumuna gelmiştir. Yerli üretici iç ve dış piyasaları kaybettiğçe üretim de hızla düşer ve zamanla icatçı ülke açısından ürün dönemleri tamamıyla sona ermiş olur. Artık yeni teknolojik buluşların aranmasına sıra gelmiştir.

4. Ölçek Ekonomileri Teorisi: Bu teoreme göre sanayi mallarının bazılarında ortalama üretim maliyetleri üretim ölçeğine ya da üretim hacmine bağlıdır. Eğer üretim ölçeği arttıkça ortalama maliyetler düşüyorsa, üretimde ölçeğe bağlı azalan

maliyetler ya da artan getiri koşulları söz konusudur. Uluslararası ticarete ölçek ekonomileri önemli bir faktördür. Çünkü bazı sanayi dallarında küçük ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalar ile rekabetini zorlaştırır. Bunun neticesinde ölçek ekonomisi içeren mallarda çok sayıda ufak üretici yerine az sayıda büyük firma tarafından üretilir. Ülkeler ölçek ekonomisi güçlü olan mallarda ihracat yaparak ölçek ekonomisi zayıf olan mallarda ithalat yapmaktadır. Uluslararası ticarete ölçek ekonomisi ile azalan maliyete bağlı fiyat düşmesi ile tüketici refahı ve sayısı azalan büyük ölçekli firmaların karları artmaktadır.

5. Monopolcü Rekabet Teorisi: Günümüzde uluslararası ticaretin büyük bir bölümü nitelikli farklılaştırılmış mallar üzerinedir. Yaşadığımız dönemde sanayi üretiminin temel özelliği homojen olmayıp, farklılaştırılmış malların üretilmesidir. Uluslararası ticarete mal farklılaştırmasına klasik örnek olarak binek otomobiller verilebilir. Japonların ürettiği Toyota, Almanların ürettiği Mercedes ya da Amerikalıların ürettiği Chevrolet birbirinin aynı değildir. Bir ülkenin aynı endüstri kapsamındaki farklılaştırılmış malları hem ihraç hem de ithal etmesi iki yönlü ticaret olarak bilinir. Dünya ticaretinin büyük kısmı aynı sektör malları üzerindeki iki yönlü ticareten oluşur. Monopolcü rekabet teoremi, sanayi malları üzerindeki iki yönlü ticareti ölçek ekonomileri ile açıklar. Buna göre, sanayi kesiminde firmalar çoğunlukla ölçeğe göre artan verim koşulları altında çalışır. Bunun doğal sonucu monopolcü rekabet piyasalarının ortaya çıkmasıdır.

6. Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Bu teori, sanayi malları ticaretini konu alır. 1961 yılında İsveçli İktisatçı Brunstam Linder tarafından geliştirilmiştir. Teorem, sanayi ürünlerindeki ticaretin maliyetlerden çok, ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin benzerliğinden kaynaklandığını savunmaktadır. Zevk ve tercihleri yani genel anlamda talebi belirleyen unsur ülkelerin gelir düzeyleridir. Başka bir söylemle bir ülkedeki mal türleri o ülkedeki kişi başına düşen gelir düzeylerinin bir göstergesidir. Bu teoremde, sanayi ürünlerinin ticareti özellikle benzer tercihlere ve gelir düzeylerine sahip ülkeler arasında yoğunlaşacaktır.

7. Taşıma Giderleri ve Dış Ticaret Teorisi: Uluslararası ticaret teorilerinde taşıma masrafları genellikle sıfır kabul edilir. Fakat bir malın ihracatçıdan ithalatçıya ulaştırılması masraf kalemi oluşturmaktadır. Özellikle birbirlerine uzak olan

ülkelerin ticaretinde taşıma giderleri önemli bir ticaret engeli oluşturabilir. Taşıma giderleri bir malı bir yerden başka bir yere ulaştırırken yapılması gereken tüm masrafları kapsamaktadır. Taşıma giderleri ihracatçı ve ithalatçı ülkedeki fiyatları değiştirerek ticaret hacmini dolaysız etkilerken üretimin ve endüstrinin yerini belirleyerek dolaylı olarak etkiler.

1.4. Dış Ticaret Politikaları

Uluslararası ticarete dahil olan tüm ülkelerin kendi çıkarlarına uygun olarak dış ticarete gerçekleştirdikleri müdahaleler, özendirmeler, sınırlandırmalar, alınan tedbirler ya da işlemlerin yapılış şekillerinde ki düzenlemeler, dış ticaret politikalarını oluşturur.²² Hükümetler dış ticaret politikalarına müdahale ederken çeşitli amaçlar güderler. Bunlar ekonomik olduğu kadar, sosyal ve siyasal amaçlar da olabilir.²³

Dış ticaret müdahaleleri, gelişmiş ülkelerde, ithalatın ülke sanayi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, az gelişmiş ülkelerde ise ekonomik kalkınmayı sağlamak, sanayileşme hızını artırmak ve gelişmiş ülkelerle olan gelişmişlik farklarını azaltmak için yapılır.

Dünya ekonomisinde söz hakkı olan gelişmiş ülkelerin dış ekonomik politikaları, bu ticaretin içinde bulunan diğer ülkeleri de yakından ilgilendirir. Örneğin ABD'nin koyduğu bir gümrük vergisi, bu piyasayla çalışan diğer ülkeleri güç durumda bırakarak benzer tedbirler almaya zorlayabilir.²⁴ Gelişmiş ülkelerin başlattıkları dış ticareti sınırlandırıcı politikalar hızla diğer ülkeleri de etkisi altına alarak dünya çapında bir ekonomik daralmaya neden olabilir.

Dış ticaret politikalarını, liberal ticaret politikaları, korumacı veya milliyetçi ticaret politikaları ve korumacı ticaret politikalarının bir uzantısı olan stratejik ticaret politikaları olarak ele almak mümkündür.

²² Öztürk, a.g.e., s.55.

²³ Seyidoğlu, a.g.e., s.138.

²⁴ a.g.e., s.139.

1.4.1. Liberal Ticaret Politikaları

Uluslararası ticari mübadelenin herhangi bir kısıtlama olmaksızın serbestçe yapılabilmesidir. Bu politikalara göre; devletin gerek iç gerekse dış ticaret üzerinde bulunan kısıtlayıcı faktörlerin varlığını kaldırması, gümrük engellerinin ortadan kalkması, ithalat ve ihracat arasındaki dengenin devlet müdahaleleri yerine ekonominin doğal kuralları ile sağlanması gerekir.

Liberal ticaret politikalarını savunanlar, görüşleri neticesinde uluslararası uzmanlaşmanın faydaları üzerinde durmuşlardır. Bunlara göre, fiyat mekanizmasının serbestliği, optimum kaynak dağılımına yol açarak dünya üretimini maksimum seviyeye taşır. Bu da bütün ülkelerin yararına olan bir şeydir. Liberal ticaret politikalarını savunanlara göre, korumacı politikalar rekabet fikrini baltalayarak üretimde ayrıcalık sağlar. İş adamlarının yenilikler peşinde koşmasını engelleyerek onları tembelleğe ve durgunluğa sürükler. Bu da kaynakların etkin dağılımı bozar.²⁵

Serbest ticaret akımları, merkantilizmin etkisini kaybetmesiyle 18. yy'da sanayi devriminin ilk gerçekleştiği, dünyanın mali merkezi olan İngiltere'de başlamış ve birçok batı Avrupa ülkesinde de 20.yy'ın başına kadar uygulanmıştır.

1.4.2. Korumacı ve Milliyetçi Ticaret Politikaları

Korumacılığın temelleri Merkantilizme dayanmaktadır. Fakat korumacı ticaret politikalarını sistematik bir şekilde ilk olarak savunan 19'uncu yüzyılın ilk yarısında yaşamış Alman Tarihçi Okulunun temsilcisi Friedrich List isimli iktisatçıdır. O dönemlerde Almanya, Fransa ve İngiltere'ye nazaran sanayileşmede geri kalmış bir ülkedir. List'e göre ülkelerin gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklıdır. Ülkelerin iklim koşulları, coğrafi durumları, tarihsel gelişimleri birbirinden farklı olduğu için ülkeler aynı düzeyde gelişemezler. Bu nedenle de henüz sanayisi gelişmemiş olan ülkeler sanayisi gelişmiş ülkelerle rekabet edemez. Bu tehlikeyi ortan kaldırmak için belli bir süre gümrük duvarlarını yükselterek sanayinin gelişmesini sağlamak gerekir. Sanayi olgunluk seviyesine eriştiğinde ise serbest

²⁵ a.g.e., s.145.

ticarete geri dönülebilir. Bebek Sanayi Tezi olarak bilinen bu görüşün başlıca özelliği, sanayi de korumacılığı savunması ve bu korumacılığın geçici olmasıdır.²⁶ List daha çok milliyetçilik düşüncesinin taşıdığı izlerle devletin dış ticaret politikasının himayeci olmasını önermiştir.

Dış ticarete korumacılığı savunanlar çeşitli faktörler üzerinde dururlar. Bunların en önemlileri, ulusal güvenlik, iktisadi kalkınma, stratejik ticaret politikaları ve dumpingin önlenmesi gibi nedenlere dayanır. Diğer bazı görüşler ise, dış pazarlık gücünün artırılması, ulusal çalışma seviyelerinin yükseltilmesi, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi gibi nedenlerdir. Ulusal güvenlik ile ilgili, bir savaş esnasında ekonomik maliyeti ne olursa olsun ülkelerin ulusal savunma endüstrilerine sahip olmaları gerekir. Bu nedenle ulusal savunma ile ilgili endüstrilerin kurulması ve geliştirilmesinde dış korumaya gerek vardır. Ulusal savunma endüstrisiyle ilgili araç ve gereçlerin temininde dışarıya bağımlı olmamak gerekir. İktisadi kalkınma yani yukarıda bahsedilen bebek sanayi tezine göre, ileride gelişip karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak sanayiler optimum üretim hacmine ulaşıncaya kadar gümrük tarifeleriyle dış rekabete karşı korunmalıdırlar. Dampingin önlenmesinde ise, ülkeler yabancı üreticilerin yaptığı dumpinglere karşı yerli üreticilerini korumak için o sektörle ilgili ilave gümrük tarifeleri koyarlar.²⁷

1.4.3. Stratejik Ticaret Politikaları

Stratejik ticaret politikalarında, sanayileşmiş bir ülke korumacı önlemlerle, gelecekteki hızlı büyümesi için kilit kabul edilen bilgisayar, iletişim araçları, yarı geçişken mikroçipler, havacılık ve benzeri endüstrilerde karşılaştırmalı bir üstünlük sağlayabilir. Bunun için korumacı dış ticaret önlemlerinden sübvansiyon ve vergi önlemleri gibi araçlardan geçici olarak faydalanabilir. İleri teknoloji endüstrilerine özendirilmesi sebebiyle sağlanan dışsal ekonomilerden bütün ülke yararlanır ve bu sayede gelecekteki hızlı büyümeye imkan sağlanır. Stratejik ticaret politikaları bir anlamda Bebek Sanayi Tezine benzemektedir. Fakat onun gibi kalkınmakta olan

²⁶ Ümüt Bozacı, "Dış Ticarete Tarife Dışı Engeller: Türkiye Avrupa Birliği Ticaretinden Örneklerle", (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005, s.21-22.

²⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s.146-147.

lkeler için geçerli olmayıp aksine sanayisi gelişmiş ülkeler için geçerlidir. Ayrıca farklı olarak ileri teknoloji ürünlerine de uygulanmaktadır. Japonya bu teze bir örnektir. II. Dünya Savaşından sonra Japonya'nın sanayi ve teknoloji alanındaki başarıları büyük ölçüde bu strateji deki dış ticaret politikalarına dayandırılmaktadır.²⁸

Stratejik ticaret politikalarının çıkış noktası, gerçekte var olan uluslararası ticarete tam rekabet koşullarının değil eksik rekabet koşullarının ve ölçeğe göre artan getiri koşullarının varlığıdır. Eksik rekabet koşullarında, uluslararası piyasalarda oluşan rantların ülkeye aktarılması yönünde devletlere bir rol düştüğü kabul edilir. Bu durumda bir ülkenin uygulayacağı ticaret politikasının amacı, uluslararası piyasalardaki eksik rekabet koşullarından kaynaklanan normalin üzerindeki kardan mümkün olduğunca yüksek bir payın kendi firmaları tarafından ele geçirilmesini sağlamaktır. Bir ülkenin stratejik ticaret politikaları kullanarak kar elde etmesi, diğer ülkelerin zararı pahasına gerçekleşmektedir. Stratejik ticaret politikalarında devletlerarası etkileşim önemli bir unsurdur. Bir lke tarafından uygulanan stratejik ticaret politikası karşısında diğer bir ülke büyük olasılıkla tepkisiz kalmayacaktır. Ülkelerin kendi refahlarını arttırmak için bencilce tasarladıkları ticaret politikaları, bir ticaret savaşına yol açarak, serbest ticaretle kıyaslandığında dünya refahının azalması olasılığını gündeme getirmektedir. Bunun sonucunda stratejik ticaret politikaları tasarlanırken, devletlerarası etkileşiminde iyi değerlendirilerek uygulanması gerektiği ortaya çıkmaktadır.²⁹

1.5. Dış Ticarete Politika Araçları

Dış ticaret politikası araçları, devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda olan dış ticaret politikalarını gerçekleştirmek için kullandıkları enstrümanlar olarak tanımlanabilir. Dış ticaret politikalarının araçlarını üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, gümrük tarifeleri, tarife dış engeller ve yeni korumacılık dır.

²⁸ a.g.e., 149-150.

²⁹ Itır zer, " Stratejik Ticaret Politikaları", **UEDTP Dergisi**, S. 3 (2007), (evrimii) http://www.uedtp.org.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dergi/2007_sonbahar/3.pdf (Erişim Tarihi:10.06.2010), s.73-74.

Devletler, önceleri gerek yerli üreticiyi korumak gerek hazineye gelir elde etmek adına dış ticaret politikası aracı olarak gümrük tarifelerini yüksek oranlarla ve aktif olarak kullanırlardı. Fakat globalleşen dünya ticaretinin geldiği noktada gerek DTÖ'nün varlığı, gerek ekonomik anlaşmalardan kaynaklı olarak, günümüzde dış ticaret politika aracı olarak, gümrük tarifeleri varlığını sürdürmekle beraber önceki dönemlere nazaran çok daha düşük oranlarla kullanılmamaktadır. Bunun yerine tarife dışı engeller veya yeni korumacılık denilen unsurlar tercih edilmektedir.

1.5.1. Gümrük Tarifeleri

Dış ticaret politikası araçlarından en eski ve en kabul görmüş olanıdır. Bu vergiler, devlet tarafından ithal eşyalarının ülke içinde serbest dolaşıma girmesi esnasında tahsil edilirler. Buradaki tarife deyimi, çeşitli eşyalara uygulanacak olan vergilerin listelerini ifade etmektedir. Gümrük vergileri üç yöntemle tahsil edilmektedir. Bunlardan birincisi Advalorem yöntemi. Bu yöntem verginin, eşyanın kıymeti üzerinden alınmasını ifade eder. Örneğin 1000 USD kıymetindeki eşyanın vergi oranı %5 ise ödenecek vergi 50 USD'dir. İkinci yöntem Spesifik yöntemdir. Bu yöntemde, eşyanın miktarı üzerinden vergilendirme yapılır. Eşyanın birimine sabit bir vergi belirlenir ve onun üzerinden vergi tahsil edilir. Örneğin 100 adetlik bir eşyanın ithalatı esnasında adet başı 3 USD vergi alındığını düşünürsek 300 USD vergi ödeme yükümlülüğü vardır. Üçüncü yöntem ise Karma yöntemdir. Bu yöntemde, hem eşyanın kıymeti hem de miktarı üzerinden vergilendirme söz konusudur. Yine bir örnekle açıklayacak olursak, eşyanın 1000 USD kıymetinde ve 100 adet olduğunu ve yine yukarıdaki vergi oranlarının uygulandığını düşünürsek eşyanın ödenecek vergisinin kıymet üzerinden 50 USD, miktar üzerinden 300 USD olması sebebiyle ödenecek vergi 350 USD'dir. Uluslararası ticareti yönlendirici rolü ile DTÖ'nün benimsediği vergi yöntemi Advalorem yöntemidir.

Gümrük vergilerinin konulmasının başlıca sebepleri, yerli üreticiyi korumak ve ülke hazinesine gelir elde etmektir. Gümrük tarifeleri, ithal eşyaların yurtiçindeki satış fiyatlarını yükselterek benzeri ürünlerin yurtiçindeki üreticilerini dış rekabetten korur. Bu görevi yerine getirebilmek için de vergi oranlarının yeteri kadar yüksek olması gereklidir.

Tarifeler konusunda bağımsız hareket etmek, ulusal egemenliğin doğal bir neticesi olarak kabul edilir. Bu şekilde ülkenin tek taraflı olarak belirlediği tarifelere otonom veya kanuni tarife denmektedir. Fakat devletler bazen, aralarında yaptıkları anlaşmalarla birbirlerine karşı daha düşük tarifeler uygulayabilirler. Buna tercihli tarife veya tavizli tarife denmektedir. GATT ve devamı olan DTÖ üyesi ülkelerin birbirlerine uyguladıkları tarifeler gibi. Diğer yandan, bir gümrük bölgesi veya serbest ticaret anlaşması (STA) kapsamında ülkeler birbirleri ile yaptıkları ticarete gümrük vergisini sıfırlayabilirler. Bir ülkenin anlaşmalı ülkelere karşı sıfır veya tercihli tarife, onun dışındakilere karşı daha yüksek otonom tarife uygulaması, tarifelerin coğrafi bölge yani menşe esasına göre değişebilmesi anlamına gelmektedir. Tarifeler, uluslararası anlaşmalarla belirlendiğinde ülkeler, doğal olarak anlaşmaya taraf ülkelere karşı tek taraflı olarak tarifelerini değiştirme bağımsızlığını kaybederler.³⁰

Günümüzde, çoğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarife gelirleri toplam bütçe gelirleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Fakat gelişmiş ülkelerin vergi gelirlerinin büyük kısmını dolaylı vergiler değil, gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergiler oluşturmaktadır.³¹ Bu durumda az gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkeler ile gelişmiş ülkelerin ticaret anlaşması yapmaları veya gümrük birlikleri oluşturmaları vergi gelirleri ve yerli üreticiyi korumak açısından ne derece ve kimin faydasına olmaktadır.

1.5.2. Tarife Dışı Engeller

Gümrük tarifeleri dışında kalan, dış ticaretin serbest gelişme seyrine müdahale eden her türlü politika ve uygulamalar tarife dışı engelleri oluşturmaktadır.

Tarifelerin GATT ile beraber aşama aşama indirilmesinden sonra tarife dışı engellerin varlığı çoğalmaya başlamış ve bu engeller dünya ticaretinin şeffaflığını yitirilmesine yol açmıştır. Gümrük tarifeleri, açık listeler halinde olmasından ve tüm ülkelere hemen hemen aynı oranda uygulanmasından kaynaklı tarife dışı engellere

³⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s.154-156

³¹ a.g.e.

nazaran daha az belirsizlik doğururlar. Tarife dışı engeller hem fiyat hem miktar olarak daha fazla belirsizliğe yol açmaktadır. Ayrıca tarife dışı araçların ülkeden ülkeye farklı şekilde uygulanmasından kaynaklı da bu belirsizlik daha da artmaktadır.³²

Tarife dışı araçlar, tıpkı tarifeler gibi ithalatı kısıtlamaya yönelik uygulamalardır. Fiyat mekanizması yolu ile etkilerini göstererek, ithal eşyaların fiyatlarını arttırıp, ithal eşyalara olan talebin azalmasını ve yerli mallara olan talebin artmasını amaçlamaktadır.³³

Tarife dışı engeller, ithalatı kısıtlamak amaçlı olduğu gibi ihracatı desteklemek, özendirmek amaçlı da uygulanabilmektedir. Devletlerin verdikleri ihracat sübvansiyonları buna bir örnektir.

Tarife dışı araçlar özellikle sanayisi gelişmiş ülkeler tarafından daha çok kullanılmaktadır. Bu uygulamalara sübvansiyonlar, miktar kısıtlamaları, tarife benzeri faktörler, bağlı ticaret, multi-fiber anlaşması, idari düzenlemeler, teknik, sağlık, çevre standardizasyonları, gönüllü ihracat kısıtlamaları örnek verilebilir.

1.5.2.1 Sübvansiyonlar

Sübvansiyon, karşılıksız para desteği, para yardımı anlamına gelmektedir. Teknik açıdan ise devlet tarafından kişi veya kurumlara sağlanan her türlü menfaat olarak tanımlanabilir. Bu karşılıksız yardımlar, para, mal veya hizmetler şeklinde olabilir. Sübvansiyonlar, devletlerin uyguladıkları tarife dışı engellerden bir tanesidir.

Sübvansiyonlar genellikle, ihracata ve yurtiçi sanayine yönelik olarak uygulanmaktadır. İhracat sübvansiyonları, ihracata yönelik sanayicilere düşük faizli kredi olanakları, ucuz girdi temini, dolaysız prim ödemeleri, ihraç mallarını alacak olan ithalatçıya uygun koşullu kredi sağlanması, ucuz elektrik, yabancı ülkelerdeki

³² a.g.e., 185.

³³ Uğur Varlıca, “Türkiye’nin AB ile Ticaretinde Tarife Dışı Engeller ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri” (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2008, s.3.

fuat giderlerinin karşılanması, yurt dışındaki ofis, mağaza masraflarının bir bölümünün devlet tarafından karşılanması şeklinde olabilmektedir.

İhracat sübvansiyonları, ithalatçı ülke üzerindeki etkileri bakımından bir tür damping etkisi yaratmaktadır. Bu açıdan dünya üzerinde sübvansiyonlu ihracata karşı bir duyarlılık söz konusudur. İthalatçı konumundaki ülkeler, yabancı ihracatçılara ödenen sübvansiyonlara karşı korunmak için sübvansiyondan kaynaklı telafi edici vergi uygulaması yaparlar. Bu vergi bir tür anti-damping niteliğindedir. Bu verginin uygulanabilmesi için DTÖ nezdinde soruşturma açılıp, soruşturmanın tamamlanması gerekmektedir.

DTÖ sübvansiyonları iki gruba ayırmaktadır. Sanayi sübvansiyonları ve tarım sübvansiyonları. Sanayi sübvansiyonlarını “Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması” ile tarım sübvansiyonlarını ise “Tarım Anlaşması” ile düzenlemiştir.

Gelişmiş ülkelerin vermiş oldukları sübvansiyonlar, gelişmekte olan ülkelere olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarını küresel ticarete açmalarını talep ederken kendi ekonomilerini korumak için desteklemelere devam etmektedirler. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, pamuk üreticileri için yılda 12 milyar doların üzerinde sübvansiyon yapmaktadır. Bu uygulama, ekonomisi büyük ölçüde bu ürünlere bağlı olan Burkina Faso, Çad ve Mali gibi ülkelere açlık getirmektedir. DTÖ, Brezilya'nın başvurusu üzerine ABD'nin pamuk üreticilerine yaptığı ödemenin kanunsuz olduğu kararını aldığı halde ABD bu uygulamaya devam etmektedir. Benzer şekilde, Avrupa Birliği'nde (AB) özellikle İngiltere ve Fransa'nın yerli şeker üretimini sübvansiyonla desteklemesi, dünya piyasalarında şeker fiyatlarını düşürdüğünden, Mozambik ve Malawi'nin şeker üreticileri sürekli zarar etmektedir.³⁴

Yurtiçi sanayine dönük sübvansiyonlarda ise, iç piyasaya dönük üretim yapan sanayicilerin yurtdışından gelen ürünlerin rekabetinden korunması için hükümetlerin, iç piyasa sanayicilerini sübvansiyonla desteklemesi söz konusudur. Başka bir söylemle, hükümetler, yerli sanayiye korumak amaçlı gümrük tarifeleri veya kota koymak

³⁴ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Sübvansiyon” (Çevrimiçi)
<http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCbvansiyon> (Erişim Tarihi: 22.08.2010)

yerine yerli sanayine sübvansiyon vermeyi seçebilir. Bu uygulamalar neticesinde yerli üretici rekabet etmekte zorlandığı yabancı üreticiler karşısında piyasada daha iyi tutunma olanağı bulur.

1.5.2.2. Miktar Kısıtlamaları

Miktar kısıtlamaları genel adıyla kotalar, devletlerin ithal veya ihraç eşyaları üzerinde altı ay, bir yıl gibi belli dönemler için uyguladıkları fiziki miktar veya değer olarak sınırlandırmalara denir. Örneğin ayakkabı ithalatı ile ilgili yıllık ithalat miktarı elli bin çift veya beş yüz bin dolar değer ile sınırlandırılabilir. Miktar kısıtlamaları tüm ülkeler için uygulandığı gibi seçilmiş herhangi bir ülke veya ülkeler için de uygulanabilir. İthal kotaları, yurtiçi sanayi veya tarım sektörünü korumak ve bilanço açıklarını önlemek için kullanılmaktadır.

Kotalar belli bir dönem miktar veya değer sınırlaması şeklinde olabileceği gibi, tarife kotaları şeklinde de olabilir. Tarife kotalarında, belli bir miktar eşya için gümrük vergisi muafiyeti veya düşük gümrük vergisi uygulanırken bu miktar aşıldıktan sonra çok daha yüksek bir vergi uygulanmaktadır. Buna ABD'nin Japon arabalarına yaptığı uygulama örnek gösterilebilir.

Kotaların ilk etkisi, ithal eşyaların yurtiçindeki arzını kısarak fiyatların yükselmesidir. İthal kotaları, gümrük tarifelerinde olduğu gibi devlete gelir kaynağı oluşturmazken, ithal kotalarını kullanmaya hak kazanmış firmalara yurtiçinde fiyatların yükselmesinden ötürü yüksek rantlar sağlayabilmektedir.

Kotalar bazı stratejik malların yurtdışına çıkışını önlemek veya üretim ve fiyat istikrarını sağlamak amacıyla ihracat eşyaları üzerinde de uygulanabilmektedir.

Miktar kısıtlamalarının bir çeşidi de kambiyo denetimi yani döviz kontrolüdür. Genel olarak döviz ile ilgili işlemler üzerinde devletin yapmış olduğu kısıtlamaları veya döviz piyasalarına yapılan hükümet müdahalelerini ifade eder. Bu sistemde, döviz kontrolünde serbest döviz piyasası yoktur. Her türlü döviz işlemleri devlet kontrolü altındadır. Bu sistem az gelişmiş ülkelerde yaygın olarak

kullanılmakta olup ithalatı kısıtlayarak dış ödemeler dengesi açıklarını önlemeyi amaçlar.³⁵

1.5.2.3. Anti-Damping Vergisi

Anti- Damping vergisini açıklamadan önce dumpingin açıklanması gerekliliği vardır. Dumping, bir ihracat malının dış piyasada iç piyasadaki fiyatların altında satılması anlamına gelmektedir. Başka bir tanım da ise dumping, bir malın ihraç fiyatının üretim maliyetlerinin altında olması olarak belirtilmektedir.

Dumping ilk başta, üreticilerin yurtiçine satamadıkları malları iç piyasa fiyatlarını etkilememek adına yurtdışına boşaltmak olarak kullanılmaktaydı. Daha sonraları dumping farklı şekillerde ve farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Dumpingin üç şekli vardır. Sürekli dumping, geçici dumping ve yıkıcı dumping. Sürekli dumping, firmaların mallarını sürekli olarak iç piyasadaki daha düşük bir fiyatla yurtdışına satmaları anlamına gelmektedir. Sürekli dumping, monopol davranışın kar maksimizasyonu amacıyla yapılmaktadır. Bu dumping türünde, firmalar ölçek ekonomilerine geçmek için üretim hacmini genişletmek isterler. Buna bağlantılı olarak sabit giderleri iç piyasa satışlarından karşılayarak, dışarıda marjinal maliyete eşit ve bunun üzerinde bir fiyat elde ettikleri sürece satışlarına devam etmektedirler. Geçici dumping, iç piyasadaki taleplerin aşırı düşmesi, tercihlerin değişmesi gibi nedenlerden ötürü, üreticilerin değişken girdi maliyetlerini karşılayacak şekilde aşırı derecede stokta kalan malları eritmek adına yapılan dumpingdir. Yıkıcı dumping de ise büyük ve güçlü firmalar yurtdışındaki rakiplerini ortadan kaldırmak için, mallarını onların dayanamayacağı kadar düşük fiyatlarla piyasaya sürerler. Sonrasında ise rakipleri piyasayı terk ettiklerinden düşük fiyatlı satışların kayıplarını gidermek için monopol davranışıyla fiyatlarını aşırı şekilde yükseltmektedirler.³⁶

Ülkeler dumpinge karşı yerli sanayilerini haksız rekabetten korumak adına, korunma önlemi olarak anti-dumping vergisi uygulaması yapmaktadır. Anti-dumping

³⁵ Gürsoy, a.g.e., s.29.

³⁶ Nazım Öztürk, a.g.e., s.66-67.

vergisi, fiyat indirimine denk gelen bir oranla dampingi dengelemek amaçlı gümrüklerde alınan vergiyi ifade etmektedir. Anti-damping vergisi, dampinger nedeniyle fiyatı düşen ve ithalat hacmi artan bir malın, fiyatını yükseltmek suretiyle ithalat hacmini dengelemek ve böylece yurtiçi üreticiyi korumak amaçlı konulur.

Dünyada ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkeler kendi içlerinde haksız rekabet ve bağlantılı olarak anti-dampingle ilgili kanuni çerçeveleri yirminci yüzyılın başlarında tamamlamışlardır. Özellikle ABD uluslararası anti-damping düzenlemelerine öncülük etmiş bir ülke olarak GATT'ın Uruguay Görüşmelerinde mevzuatı ve uygulamaları ile değerlendirmelerde dikkate alınmış bir ülkedir.³⁷

Anti-damping konusu ilk defa GATT'ın 1964-1967 yılları arasındaki Kennedy Görüşmeleri esnasında ele alınmıştır. Bu görüşmelerde Anti-damping Kodu hazırlanmıştır. 1973-1979 yılları arasındaki Tokyo Görüşmeleri esnasında ise bu kod tekrar gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiştir. 1986-1994 yılları arasındaki Uruguay Görüşmelerinde ise koddaki eksiklikler ayrıntılı şekilde gözden geçirilmiştir. GATT 1994'ün VI. Maddesinin uygulanmasına ilişkin Anti-Damping Anlaşması ile özellikle bir ürünün dampingli olup olmadığı, dampingli ithalatın zarar verip vermediğinin belirlenmesinde dikkate alınacak kriterler, soruşturmanın açılması ve yürütülmesinde izlenecek yöntemler, dampinge karşı önlemlerin uygulanması ve süresi gibi konularda daha net kurallar oluşturulmuştur.³⁸

Anti-damping soruşturulması açılması, dampingin uygulandığını kanıtlamasa bile ihracatçı ülkede caydırıcı bir unsur oluşturmaktadır. Ayrıca ithalatçı ve ihracatçı ülke için güvensizliğe neden olmaktadır. Soruşturmanın başlaması ile ithalatçılar, nasıl bir ek mali yükümlülükle karşılaşacaklarını bilmeyecekler ve ithalata devam edip etmeme hususunda temkinli olacaklardır. Herhangi bir ülke anti-damping uygulamasına gittiğinde, diğer ülkelerde bunu izleyebilir ve bu domino etkisi

³⁷ Şükran Beğen, "Ülkemizde Damping ve Antidamping Vergisi Uygulanmasının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.29-32.

³⁸ Gelir İdaresi Başkanlığı, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Ankara, 2009, (Çevrimiçi) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/gatt95.pdf, (Erişim Tarihi: 10.11.2010), s.21.

yaratmış olur. Başka bir deyişle anti-damping uygulaması dünya genelinde uygulamalara yol açabilir.³⁹

1.5.2.4. Bağlı Ticaret

Karşı ticaret olarak da adlandırılan bağlı ticaret, serbest ticarete ters olan bir uygulamadır. Bu tür ticaretler, serbest ticarete olduğu gibi tek bir işlemle sonuçlanmamaktadır. Yapılan ihracat karşılığında ya bir ithalat ya da döviz kazandırıcı bir hizmet beklenmektedir. Burada iki işlem birbirleriyle ilişkilendirilmektedir. İki ülke arasında yapılan ticarete, ihracatçı ülkenin ithalatçı ülkeden, ihracat karşılığında döviz dışında bir işlem talep etmesi bağlı ticaretin en önemli özelliğidir. Bağlı ticaret, özellikle döviz sıkıntısı çeken veya kambiyo kısıtlamaları olan ve parası konvertibl olmayan ülkeler için alternatif bir ticaret türüdür. Bu ticaret türü, ilke olarak ürünlerini dünya pazarında serbest döviz ile satamayan ülkeler için geçerli olmaktadır.⁴⁰

Bağlı ticaretin geleneksel olarak iki türü vardır. Birincisi takas, ikincisi ise kliringdir. Fakat günümüzde bunlara ek olarak, kaydırma (switch), karşı satınalım, geri satınalım, dengeleme ve ofset gibi yeni uygulamalarda mevcuttur. Fakat bağlı ticaret konusunun anlaşılması için takas ve kliring uygulamaları üzerinde durulacaktır.

Takas, bir ülkenin ihracat karşılığı ithalatçı ülkeden döviz yerine mal alması sistemidir. Bu sistemde malın malla mübadelesi söz konusu olduğu için döviz transferi yapılmamaktadır. Takas yoluyla ticaret ilgili devletlerin iznine tabi olarak gerçekleştirilir. Takas, en eski ve en ilkel ticaret sistemi olarak bilinmektedir. Takas mal ticareti ile birlikte hizmet, teknoloji ve üretim faktörlerini de kapsayabilmektedir.

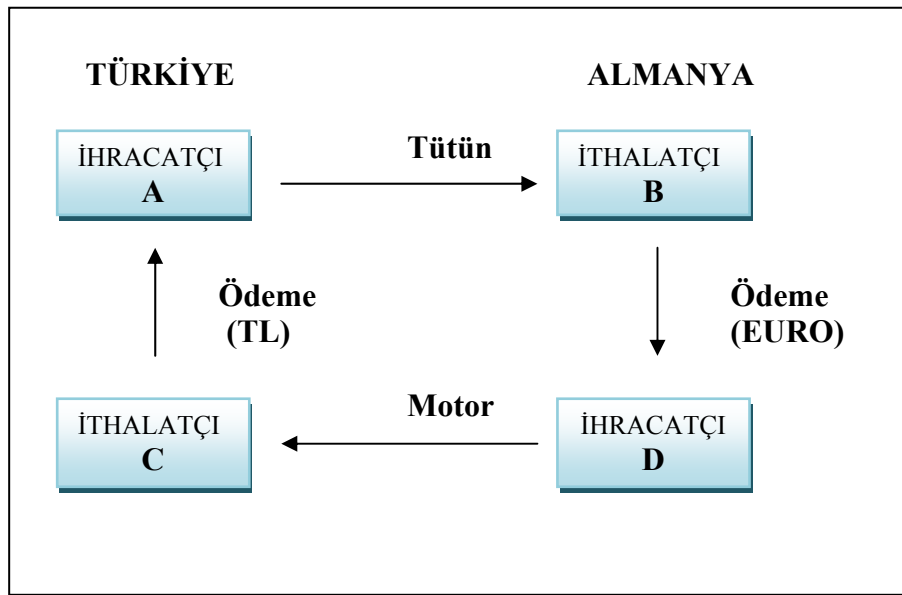
Ticarete dahil olan firma sayısına göre takas iki, üç veya dört taraflı olabilmektedir. Bunların arasında en sıkıntılı olan iki yanlı takastır. Çünkü ticarete konu olan mallar değer olarak birbirine denk olmayabilir. Ya da satılan mala karşılık

³⁹ Şükran Beğen, a.g.e., s.24.

⁴⁰ Nazım Öztürk, a.g.e., s.70-71.

önerilen mal ihracatçının gerçekte ihtiyaç duyduğu bir mal olmayabilir. Bu da iki taraf arasında değiş tokuş olanağını sınırlandırabilir. Bu sorunları ortadan kaldırmak için takas işlemine farklı firmalar dahil edilebilir. Şayet bir taraf diğer tarafın malına ihtiyaç duymuyorsa söz konusu mala ihtiyaç duyan başka bir firma bulur ve ithal hakkını ona devredebilir. Bu durumda ithal hakkını alan firma devredene, anlaşmışları bir fiyattan kendi ulusal parasıyla ödeme yapabilir.⁴¹

Aşağıdaki bulunan Şekil 1’de takas yönteminin işleyişi bir örnekle açıklanmaktadır.

Kaynak: Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, 17.b., İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2009, s.721.

Şekil 1. Takas Yöntemi Ticaret Sistemi

Türkiye’deki A ve C firmaları birbirleriyle anlaşmışları takdirde, A satış bedelini C’den Türk Lirası cinsinden tahsil edebilir. Aynı şekilde Almanya’daki B ve D firmaları da anlaşma yaparak B’nin ithalat bedelini Euro olarak D’ye ödeyebilir. Böylelikle döviz transferi yapılmadan dış ticaret işlemi gerçekleşmiş olur.⁴²

⁴¹ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.720.

⁴² a.g.e., s.721.

Kliring de takas gibi malın malla mübadelesine dayanan bir uygulamadır. Fakat takasın biraz da gelişmiş halidir. Kelime anlamı olarak, denkleştirme, mahsup anlamına gelen kliring (clearing) yönteminde, ithalatçı ve ihracatçı firmalar tek tek birbirlerini arayıp bulma zahmetinde bulunmazlar. Burada, karşılıklı olarak hesapları tutmak ve denkleştirmek için merkez bankası veya kliring ofisi gibi kuruluşlar devreye girer. Aralarındaki ticareti kliring esasına göre yürütmek için anlaşma yapan ülkelerden her birisinde ithalatçılar, ithal ettikleri malların bedellerini ulusal paraları cinsinden ülkelerinde bulunan merkez bankasına öderler. Merkez bankası, aynı yabancı ülkeye mal satan ihracatçıların alacaklarını ilgili hesapta birikmiş olan bu paralarla öder. Böylelikle, ihracat gelirleriyle ithalat giderleri denkleştirilmekte ve döviz kullanılmadan dış ticaret gerçekleştirilmiş olmaktadır.⁴³

Kliring yönteminin önemli sakıncaları bulunmaktadır. Bunlardan biri de dış ticaretin serbest gelişimine engel olmasıdır. Bu ticarete mallar istenilen ülkeden değil ancak anlaşma yapılan ülkeden alınmak zorundadır. Kliring anlaşmaları ile güçlü ülkeler, küçük ülkeler karşısında siyasi etkinliklerini kullanarak haksız ekonomik çıkarlar sağlayabilmektedir. Örneğin Almanya I. Dünya Savaşı'yla II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde Balkan ülkeleriyle yaptığı kliringli ticarete onlara yüksek mark kurlarını kabul ettirerek ihtiyacı olan malları onlardan düşük fiyatlardan sağlarken, ithalatının bedelini de aspirin ve armonika gibi onların gerçekte fazla ihtiyacı olmayan mallarla ödemiştir.⁴⁴

1.5.3. Yeni Korumacılık

1970 yıllarının başında piyasalarda yaşanan dolar bolluğundan kaynaklı doların değer kaybetmesi ve doların altına konvertibilitesinin mümkün olmadığına anlaşılması ile dolara olan güven azalmış ve döviz piyasalarında dolara karşı spekülasyon faaliyetleri artmıştır. Bunun sonucunda sanayileşmiş ülkelerin paralarını dalgalanmaya bırakmasıyla 1944 yılında kurulan Bretton Woods sistemi çökmüştür. Amerikan Dolarına karşı yaşanan bu güvensizlik Amerika'nın uluslararası rekabet gücünün azalmasına ve dünya ticaretindeki egemenliğinin sarsılmasına neden

⁴³ a.g.e., s.722.

⁴⁴ a.g.e., s.723.

olmuştur. Bu sebeple Amerika’da korumacılık eğilimleri baş göstermiştir. Ayrıca 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi ile petrol fiyatları dört kat birden artış göstermiş, ithalatçı ülkelerin nakit akışlarını diğer ürünlerden petrol ürünlerine kaydırmasına sebep olmuştur. Sonrasında ortaya çıkan enflasyonla birlikte işsizlik nedeniyle sanayileşmiş ülkelerde korumacılık akımları yeniden yaygınlık kazanmıştır.

Bu yeni korumacılık özellikle tekstil, giyim, ayakkabı, çelik olmak üzere daha fazla az gelişmiş ülkelerin yeni ihraç etmeye başladıkları emek-yoğun sanayi malları üzerinde meydana gelmiştir. Korunma aracı olarak da gönüllü ihracat kısıtlamaları, sağlık, çevre ve güvenlik alanlarındaki teknik standardizasyonlar vs. kullanılmıştır.

1.5.3.1. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Yeni korumacılık araçlarından biri olan gönüllü ihracat kısıtlamaları, özellikle sanayileşmiş ülkeler tarafından tercih edilirler. Genellikle, ithalatçı konumundaki bir sanayi ülkesi ile ihracatçı konumunda olan ve çoğunlukla emeğe dayalı üretim yapan bir az gelişmiş ülke arasında varılan anlaşma sonucunda, ihracata konulan bir kota niteliğindedir. O nedenle bunlara ihracat kotaları da denilmektedir. Bu tip kısıtlamalar ayrıca “pazar payı düzenleme anlaşmaları” veya “organize serbest ticaret anlaşmaları” olarak da adlandırılmaktadır.⁴⁵

Bu tip uygulamaları yapan ithalatçı ülkenin amacı, yabancı ülkenin ihracatını kısıtlayarak onunla rekabet edemeyen yerli üreticiyi korumaktır.

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalatçı olan sanayileşmiş ülke ile ihracatçı olan az gelişmiş ülke arasında yapılan görüşmelere dayanır. Burada ithalatçı konumundaki sanayileşmiş ülkenin bir tür siyasi ve ekonomik baskısı söz konusudur. Varılan anlaşma gereğince örneğin Türkiye ABD’ye tekstil ihracatını belirli bir kota ile gönüllü olarak (!) kısıtlamaktadır. Bu tür anlaşmalara gönüllü ihracat kotaları denmesinin sebebi budur. İhracat kotaları özellikle yeni sanayileşmekte olan ülkelerin, imalat sanayi ile tarım ürünleri ihracatı üzerine konulmaktadır. En yoğun

⁴⁵ a.g.e., s.195.

uygulandıkları sektör, tekstil ve hazır giyim sektörüdür. ABD ilk defa 1955 yılında Japonya'nın tekstil ihracatını gönüllü olarak kotalar ile sınırlandırmasını sağlamıştır. Daha sonra 1962 yılında bu ülke GATT'ın gözetimi altında pamuklu dokuma üzerinde Uzun Vadeli Pamuklu Dokuma Anlaşması'nı (LTA) imzaladı. LTA 1974 yılına kadar yürürlükte kaldı. Daha sonra aynı tarihte LTA'nın yerine ülke ve mal grupları açısından daha kapsamlı olan Çok-Elyaflılar Anlaşması (Multi-Fiber Agreement:MFA) imzalanmıştır. MFA Anlaşması, önde gelen tekstil ithalatçısı sanayileşmiş ülkeler ile sanayisi gelişmekte olan ihracatçı ülkeler arasında yapılmış bir anlaşmadır. Bu anlaşma ile sanayileşmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerin kendilerine ihraç edebileceği tekstil miktarını gösteren kotaları belirleme hakkına sahip olmuşlardır. 1974 yılından 1994 yılına kadar bu anlaşma olduğu gibi devam etmiştir. 1994 yılında sonuçlanan GATT Uruguay Görüşmeleri'nde MFA kapsamındaki kotaların, MFA'nın yerini alan GATT'ın Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması (ATC) ile on yıl süre zarfında sona erdirilmesi kararı alınmış ve 2005 yılı başlarında tekstil kotaları yürürlükten kaldırılmıştır.⁴⁶

MFA Anlaşmasının sona ermesi, dünya ticaretinde gönüllü miktar kısıtlamalarının tamamıyla sona erdiği anlamını taşımamaktadır. Günümüzde, makine parçaları, televizyon, kaliteli çelik vs. gibi ürünlerde kota uygulamasını öngören pek çok anlaşma varlığını sürdürmektedir.

1.5.3.2. Görünmez Engeller

Görünmez engeller, devletlerin insan, bitki ve hayvan sağlığı, kamu güvenliği ve çevrenin korunması ile ilgili standartları, teknik ve idari düzenlemelerini kapsamaktadır. Görünmez engellerin uygulama alanına, kalite standartları, sanayi standartları, sağlıkla ilgili kuralları, paketleme ve etiketlemeyle ilgili düzenlemeler, gümrük işlemleri ile ilgili formaliteler, sınırdaki bürokratik işlemler vs. örnek olarak verilebilir. Bu düzenlemeler oldukça haklı ve inandırıcı gerekçelere dayanabilmektedir. Zaten devletlerin önemli görevlerinden biri de bu konuların kapsamına giren düzenlemelerdir.⁴⁷ Fakat burada ele alınacak konu, bu

⁴⁶ a.g.e., s.195-197

⁴⁷ a.g.e.

düzenlemelerin aynı zamanda gelişmiş devletler tarafından bir dış ticaret engeli olarak kullanılmasıdır.

Görünmez engellerin uygulama alanı genel olarak çok yaygın ve çeşitlidir. Fakat bazı uygulamalar geçerli nedenlere dayanmamaktadır. Japonya'nın geçmişte aldığı bir kararla kayak takımlarına koyduğu ithal yasağı buna bir örnektir. Gerekece olarak da Japonya'da yağan karın başka ülkelerde yağan kardan farklı olduğu gösterilmiştir. Başka bir örnekte 1980'li yıllarda ABD'de yaşanmıştır. ABD'nin şarbon hastalığı bulunduğu nedeniyle Arjantin'den sığır eti ithalini yasaklamışken, koyun eti ithalatını da aynı yasağın kapsamına almasıdır. Oysa bu hastalık koyunlarda hiç görülmemiştir. Ayrıca hastalık önlenmiş olmasına ve aradan çok zaman geçmesine rağmen yasaklar devam ettirilmiştir.⁴⁸

Yaşadığımız zamanda dünya ticaretinde serbestleşmeyi savunan ABD, AB, Japonya gibi gelişmiş ülkelerin, özellikle ithalat esnasında görünmez engelleri ön plana çıkararak, hem karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörleri korumak adına hem de dış ticaret hadlerini dengede tutmak adına yaptıkları uygulamalar uluslararası ticaretin geleceği için bir takım endişelerin oluşmasına sebep olmaktadır.⁴⁹

GATT ve devamı niteliğindeki DTÖ'nün anlaşma ve uygulamaları göreceli olarak dünya ticaretinin serbestleşmesini kısmen sağlasa da, özellikle gelişmiş ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda uluslararası ticareti kısıtlama yönünde çabaları olduğu görülmektedir. Gümrük tarifelerinin azar azar indirilmesini benimseyen ülkeler, zamanla tarifelerin yerine görünmez engel olarak adlandırılan çeşitli kısıtlama araçlarına yönelmişlerdir. İnsan sağlığı, çevrenin korunması gibi amaçlarla uygulanan bu görünmez engeller, adil ve serbest dünya ticareti için engel teşkil etmektedir.⁵⁰

⁴⁸ Öztürk, a.g.e., s.68-69.

⁴⁹ Mehmet Alagöz ve Sinem Yapar “ Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel mi? ”, **Akademik Bakış Dergisi**, S.11 (Ocak 2007), (Çevrimiçi) <http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/alagoz.pdf>, (Erişim Tarihi:01.11.2010), s.2.

⁵⁰ a.g.m., s.1.

1.6. Dış Ticarete Politika Amaçları

Dış ticaret politikasının başlıca amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür. Dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi, dış rekabetten korunma, ekonomik kalkınma, ekonominin liberalleşmesi, kendi kendine yeterlilik, sosyal ve siyasi nedenler, monopol gücünden yararlanma ve iç ekonomik istikrarın sağlanması. Aşağıda bunlara kısaca değinilmiştir.⁵¹

a. Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi: Dış ödemeler bilançosu, ülkelerin belli bir dönemde dış ekonomik ve mali durumlarını göstermektedir. Ülkelerin mal, hizmet ve sermaye akımları ile ilgili işlemler dolayısıyla dış dünyadan sağladığı gelirlerin dışarıya yaptığı ödemelere eşit olup olmadığını ortaya koymaktadır. Dış ödemeler dengesindeki açık veya fazla ülke ekonomisinde oldukça önemli etkiler doğurmaktadır. Günümüzde gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri dış ödemeler bilançosunda yaşanan dengesizliklerdir. Bu açıkların kapatılması dış ticaret politikası açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu açıklar ülkelerin döviz rezervlerinin tükenmesine sebep olabilmekle birlikte dış borçlanma konusunda sıkıntı doğurmaktadır. Dolayısıyla ülkeler, bu açıkların giderilmesi için ihracat ve diğer döviz kazandırıcı işlemlerin artırılması ile ithalat ve diğer döviz kaybı sağlayan işlemlerin kısıtlanması şeklinde dış ticaret bilançosu açıklarının giderilmesi yoluna gitmektedirler.

b. Dış Rekabetten Korunma: Ülkeler dış piyasaların rekabetine dayanamayan sektörlerini korumak adına ithalatı engelleyen uygulamalar içinde bulunabilirler. Bu uygulamalar, az gelişmiş veya gelişme yolundaki ülkeler için, yeni kurulan sanayilerini gelişmiş ülkelerin rekabetinden korumak adına kısıtlamalara gitmek olurken gelişmiş ülkeler de ise az gelişmiş ülkelerin emek-yoğun sektörlerine karşı yurt içi endüstrilerini korumak adına aldığı ithalatı sınırlayıcı önlemleri oluşturmaktadır.

c. Ekonomik Kalkınma: Gelişme yolundaki ülkeler için dış ticaret politikası kalkınmanın en önemli araçlarından biridir. Ekonomik kalkınmanın izlenmesinde iki yol tercih edilmektedir. Bunlardan birincisi ithal ikameci strateji izlemek ikincisi ise dış

⁵¹ Seyidoğlu, a.g.e., s.140-141 ve Öztürk, a.g.e., 56-59.

açık sanayileşme stratejisi izlemektir. İthal ikameci strateji uygulayan ülkeler, yeni kurulan sanayilerini dış rekabetten koruyabilmek için ithalata tarife ve miktar kısıtlamaları koymaktadırlar. Döviz rezervlerini ara ve yatırım mallarının ithalatında kullanırken lüks tüketim mallarının ithalatını yasaklama yoluna giderler. İhracata dayalı dışa açık sanayileşme stratejisi izleyen ülkeler de ise ihracatı özendirerek ekonomik kalkınmanın finansmanı sağlar. Buradaki iki stratejinin de amacı yeterli döviz miktarını sağlayarak ekonomik kalkınma yaratılmasıdır.

d. Ekonominin Liberalleşmesi: Dış ticarete liberalleşme, dış ticaret işlemlerinin, uluslararası ticari kurallar ve tavırlara uygun bir biçimde yönetilmesi ve yürütülmesi anlamına gelmektedir. Ekonominin liberalleşmesinde, amaca uygun olarak dış ticarete uygulanan yasak ve kısıtlamaların kaldırılarak serbestleşmesi çalışmaları söz konusudur. Ülkeler, bu şekilde tamamen serbest dış ticarete ve karşılaştırmalı üstünlükler kuralına göre uzmanlaşıp uluslararası iş bölümünden fazlaca yararlanmayı amaçlamaktadırlar. Yaşadığımız zamanda çoğu ülkenin amacı, dış ticaret politikaları vasıtasıyla serbest piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarını uygulamaktır.

e. Kendi Kendine Yeterlilik (Otarşi): Ekonomik bakımdan kendi kendine yeterlilik otarşi olarak adlandırılmaktadır. Bunu benimseyen ülkelerde, uluslararası ticaretten ve sermaye akımlarından soyutlanma söz konusudur. Dolayısıyla bu ülkelerde, dış ticaret politikasının amacı, dış dünya ile ekonomik bağların en düşük seviyeye indirilmesidir. Bu durum, kaynakların kıtlığı ve insan ihtiyaçlarının sınırsız olmasından ötürü uzun dönemde düşünüldüğünde gerçeğe bağdaşmamaktadır.

f. Sosyal ve Siyasal Nedenler: Ülkeler bazen sosyal ve siyasal nedenlerden ötürü halk sağlığını korumak, çevre kirliliği önlemek, ülke güvenliğini sağlamak gibi amaçlara yönelik belirli malların ithalini ve ihracını yasaklama yoluna gidebilirler. Özellikle stratejik önem taşımamasından ötürü askeri malzemelerin ithalini kısıtlama veya yasaklama söz konusudur.

g. Monopol Gücünden Yararlanma: Ülkeler, dış ticarete konu olan bir malda, monopol konumunda ise tek üretici olduğu malda, ihracata sınırlandırma koyar ve benzer malın az sayıdaki üreticisi konumundaki ülkeler ile anlaşarak kartel oluşturma

yoluna gidebilir. Böylelikle fiyatları aşırı yükselterek ticaret hadlerini değiştirmeye çalışabilir.

h. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması: İ ekonomik istikrarın bozulması, işsizlik ve enflasyon olarak kendini göstermektedir. İşsizlik sorununa dış ticaret politikası ile çözümler getirilmek istendiğinde, gümrük tarifeleri ve kotalar aracılığı ile ithalat kısıtlanıp üretim yerli sanayiye doğru kaydırılarak istihdam yaratmak amaçlanır. Enflasyonda ise fiyatı yükselen malların ithalatı kolaylaştırılarak arz tıkanıklığını giderilir ve fiyat istikrarını sağlamak amaçlanır.

2. MENŞE KURALLARI VE MENŞEİN ÖNEMİ

Bu bölümde, menşein tanımına yer verildikten sonra menşein önemi üzerinde durulacaktır. Menşe kuralları tercihli ve tercihsiz menşe kuralları olarak ele alınarak menşe kurallarının amaçları ve etkileri açıklanacaktır. Sonrasında menşe kümülasyonu tanımı ve çeşitleri açıklanıp kümülasyonlar arasındaki teknik farklılıklar ve kümülasyonların etkilerine değinilecektir. Son olarak da tercihli ticaret rejimlerinden faydalanma koşullarına yer verilecektir.

2.1. Menşe Tanımı

Sözlük anlamı olarak menşe, “başlangıç, bir şeyin çıktığı yer, köken, kaynak, sebep” olarak tanımlanmaktadır.⁵²

Uluslararası ticarete ise, bir eşyanın ekonomik milliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkenin kara suları da dahil olmak üzere tamamıyla o ülkede elde edilen ve üretilen eşyalar ve türevleri o ülke menşeli kabul edilmektedir. Örneğin o ülkede yetişen canlı hayvanlar ve bunlardan elde edilen süt, peynir gibi yiyecekler o ülke menşeli kabul edilmektedir.

Artık, günümüz ticaretine konu olan ürünlerin çok büyük bir bölümünün üretimi birden çok ülkede gerçekleştirilmektedir. Eşyanın başka bir ülkede değişikliğe uğraması veya üretimin birden fazla ülkede gerçekleştirilmesi halinde eşya başka bir menşe ülke statüsü kazanabilir. Ülkeler, menşe statüsünün belirlenmesi ile ilgili kurallar geliştirmişlerdir. Fakat menşe statüsü kazandırırken belirlenen kurallar bütünü, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ayrıca bu farklılık günümüzde dünya ticaretine yön veren ve uygulama olarak çok yaygın olan, ikili veya çoklu ticari, ekonomik anlaşmalardan doğan bütünleşmelerde de kendini göstermektedir. Örneğin bir bölgesel ticari bütünleşme modeli olan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'nin (NAFTA) belirlediği eşyanın menşe statüsü kazanma kuralları ile yine bir bölgesel ticari bütünleşme modeli olan Güney Afrika Tercihli

⁵² Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi) <http://tdkterim.gov.tr/bts/>. (Erişim Tarihi: 12.07.2010)

Ticaret Alanı'nın belirlediği kurallar bütünü farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla dünya çapında, eşyanın menşe kazanımıyla ilgili genel kabul edilmiş standart kurallar bütünü uygulanmamaktadır.

2.2. Menşenin Önemi

Uluslararası ticaretin yakın geçmiş tarihinde ve günümüzde, ticarete yön veren gerek ülke içi gerek uluslararası düzenlemelerin merkezine, ülkeler veya bölgesel bütünleşmeler tarafından eşyanın menşei kavramı oturtulmaktadır.

Eşyanın menşei kavramı; ithalatta gümrük vergilerinin hesaplanmasında, (gümrük vergilerinin hesaplanmasında, eşyanın menşe ile birlikte eşyanın tarife tanımı ve eşyanın kıymeti baz alınan temel ölçütleri oluşturur) kota, anti-damping, gözetim ve korunma önlemleri gibi dış ticaretin kontrolünü sağlayan dış ticaret politikası araçlarında ve dış ticaret istatistiklerinin tutulmasında kullanılmaktadır.⁵³

Gümrük tarifelerinin uygulanmasında yukarıda da belirtildiği gibi eşyanın menşei, önemli üç ölçütten biridir. Bir ülkede, ithalat işlemleri esnasında gümrük vergileri hesaplanırken ticaret yapılan ülkeye göre vergi oranları değişiklik göstermektedir. Bu durumun açıklaması şu şekildedir. Örneğin Türkiye'nin, Avrupa Birliği(AB) ile yapmış olduğu Gümrük Birliği (GB) anlaşmasından ötürü birlik dahilindeki ülkelerle sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı olarak gümrük vergisi muafiyeti tanınır. Aynı şekilde Türkiye'nin STA yaptığı ülkeler ile arasındaki ticarete de gümrük vergisi muafiyeti söz konusudur veya tek taraflı otonom taviz sistemi olan ve gelişmekte olan ülkelere tanınan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) kapsamında yapılan ticarete gümrük vergisi indirimi uygulanmaktadır. Fakat üçüncü ülkeler olarak tabir edilen arasında herhangi bir anlaşma bulunmayan ülkeler ile ticaretinde gümrük vergisi uygulaması vardır. Türkiye'den örnekle, ülkedeki mükellef GB veya STA kapsamındaki ülkelerle yaptığı ticarete vergi oranı yüzdesi kadar avantaj sağlarken, üçüncü ülkeler diye tabir edilen diğer kapsamındaki ülkeler ile ticaretinde bu avantaj söz konusu

⁵³ Özlem Kaplan, **Dış Ticarete Menşe Kuralları ve Gümrük Uygulamaları Menşe Ülke?**, Ankara: Ata Ofset, 2005, s. 3.

olmamaktadır. Hatta diğer avantaja nazaran zarar oluşturmaktadır. Bu durum ülkelerin ticaretini yönlendiren bir unsur olmakla birlikte, eşyanın menşeinin vergisel açıdan önemini ortaya koymaktadır.

Eşyanın menşei, gümrük vergilerinin tahsilatında bir dayanak oluşturduğu gibi yine dış ticaret politika araçlarından tarife dışı engellerin uygulanması açısından da önemli bir unsurdur.

Özellikle II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle sanayisi gelişmiş ülkeler, üretim fazlalarına pazar arayışı amaçları doğrultusunda dünya ticaretinin serbestleşmesi ve dünya refahının arttırılmasını argüman olarak kullanarak dünya genelinde yeni oluşumlar ve düzenlemelere gitmişlerdir. GATT çerçevesinde, bu argümanları destekleyici nitelikte yasal zeminler oluşturularak gümrük tarifeleri konsolide edilerek indirilmiştir. Fakat o zamana kadar, dış ticarete koruma aracı olarak özellikle gümrük tarifeleri duruma göre, istenilen şekilde yükseltirken artık vergilerin konsolide edilerek indirilmesiyle yeni bir politika arayışının gerekliliği meydana çıkmıştır. Bu durum, dış ticarete tarife dışı engellerin etkin olarak kullanılmasına vesile olmuştur. Eşyanın menşei kavramı bu noktada tarife dışı engellerin uygulanmasında kilit noktası olmuştur. Buradaki kilit nokta şöyle izah edilebilir. Tarife dışı engeller (anti-damping vergileri, miktar kısıtlamaları ve gözetim önlemleri vs.) hep eşyanın menşe ülkesine göre şekillendirilirler. Ülkeler yerli sanayilerini korumak veya başka ekonomik sebeplerden ötürü tarife dışı engelleri uygularken eşyanın menşei baz alırlar. Örneğin bir ülkede, Çin menşeli bir eşyaya anti-damping vergisi uygulaması getirildiğinde, o Çin menşeli eşya, dünyanın neresinden sevk edilirse edilsin ithalat aşamasında bu vergi tahsil edilir. Burada eşyanın çıkış ülkesinin değil menşe ülkesinin önemli olduğu görülmektedir. Bu menşe ülke olgusu tarife dışı engellerin tüm uygulama alanlarında kendini göstermektedir.

Başka bir örnekte yine görünmez engellerden olan, standardizasyon alanında verilebilir. Yine Türkiye'den örnekle, ülkemize ithal edilen çeşitli makine, elektronik eşyalar, asansör, bilgisayar malzemeleri vs. ürünlerde AB 'ye tam üyelik için uyum çerçevesinde AB'nin üretim standardı olan CE uygulaması mevcuttur. Bu

uygulamaya göre AB'den yapılan AB üyesi ülkeler menşeli eşyalarda CE standardı olarak Türk Standartları Enstitüsü (TSE) denetimi söz konusu değilken, AB'ye üye ülkeler dışından gelen diğer ülkelerle ticarete CE üretim kriterlerine uygunluğu ile ilgili TSE denetimi söz konusudur. TSE denetimi, mükelleflere hem olması gerekenden daha fazla zaman kaybettirici hem de ekonomik açıdan külfet getiren bir uygulama olarak gerçekleşmektedir.

Ayrıca eşyanın menşei kavramı, ülkelerin dış ticaretle ilgili istatistiki bilgilerin derlenmesinde önemli kabul edilip, dış ticaret politikalarını oluşturmalarında yardımcı bir unsurdur. Örneğin, bir ülkenin belli bir takvim yılında, ithalat yaptığı ürün kalemleriyle ilgili, hangi ülke menşeli ürünlerin ithalatının ağırlıkta olduğunu belirleyip, yerli üreticiyi korumak adına o ülke menşeli ürünlerle ilgili bir önlem alabilmektedir.

Menşein önemi başlığı altında genel olarak verilen bilgiler, ilerleyen konularda, menşe kuralları ile ilgili olarak ele alınacak. Özellikle Türkiye'nin dış ticaret politikalarının bölgeselleşme üzerine kurulu olmasından kaynaklı olarak tercihli menşe kuralları üzerine ağırlık verilip, ülkelerin menşe belirlemede kullandıkları kurallar çerçevesinde değerlendirilecektir.

2.3. Menşe Kuralları

Menşe Kuralı; 18 Mayıs 1973 tarihinde Japonya'nın Kyoto şehrinde imzalanan "Gümrük İşlemlerinin Basitleştirilmesi ve Uyumlaştırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme" olan Kyoto Sözleşmesinde "ulusal mevzuat veya uluslararası anlaşmalarla belirlenmiş ilkelere hareketle geliştirilmiş ve bir ülke tarafından eşyanın menşei tespit etmek amacıyla kullanılan spesifik hükümler" olarak tanımlanmıştır.⁵⁴ Bu tanımdan anlaşılacağı üzere menşe kuralları, standart bir yapıya sahip olmayıp ülkeden ülkeye ve uygulama alanlarına göre değişiklik göstermektedir.

⁵⁴ Kerim Tokgöz, "Dünyada Menşe Kurallarının Bir Dış Ticaret Politikası Aracı Olarak Kullanılması ve Dünya Ticaretine Etkileri, Türkiye İçin Öneriler", (AB Uzmanlık Tezi), Ankara, 1998, s. 8.

Bir eşyanın sevk edildiği ülke ile o eşyanın menşe ülkesi aynı olmayabilir. Bu sebeple menşe kurallarını, bir eşyanın ekonomik milliyetini belirlemede kullanılan spesifik kurallar bütünü olarak da ele almak mümkündür.⁵⁵ Bu açıklamada, eşyanın ancak belirli kurallar yerine getirildiğinde menşe statüsü kazandığı ortaya çıkmaktadır.

Bir eşyanın ihracat yapılan ülke menşeli sayılabilmesi için iki temel kural bulunmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır.⁵⁶

1. Eşya tamamen o ülkede üretilmiş, elde edilmiş olmalıdır. Bu durumda eşyanın menşe statüsü kazanıp kazanmadığına dair hiçbir sorun yaşanmayacaktır. Ülkemizin kullanmakta olduğu 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'na göre, tamamıyla o ülkede elde edilmiş veya üretilmiş eşya ifadesinden (bazı uluslararası anlaşmalara göre ufak değişiklikler içermesiyle birlikte) aşağıdakiler anlaşılmalıdır.⁵⁷

a) O ülkede çıkartılan madencilik ürünleri,

b) O ülkede toplanan bitkisel ürünler,

c) O ülkede doğan ve yetiştirilen canlı hayvanlar,

d) O ülkede yetiştirilen canlı hayvanlardan elde edilen ürünler,

e) O ülkede tutulan ve avlanan balıkçılık ve avcılık ürünleri,

f) O ülkede kayıtlı veya tescilli olup, o ülkenin bandırasını taşıyan araçlar tarafından herhangi bir ülkenin kara suları dışındaki denizlerden çıkartılan av ürünleri ve diğer deniz ürünleri,

⁵⁵ Kahraman Arslan, **İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010, s. 384.

⁵⁶ Erkan Çakıroğlu ve Sinan Gültekin, "Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemi Başvuru Kitabı", Ankara: TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 1999, s.2-3;

⁵⁷ 4458 Sayılı Gümrük Kanunu

g) Söz konusu ülkede kayıtlı ya da tescilli olan ve ülkenin bandırasını taşıyan, fabrika gemilerde (f) bendinde öngörülen ürünlerden elde edilen eşya,

h) O ülkenin kara suları dışındaki denizlerin dibinden ya da deniz dibindeki toprağın altından münhasır işletme hakkına sahip olarak o ülke tarafından çıkartılan ürünler,

ı) Sadece hammadde elde etmek için o ülkede toplanan, imalat işlemlerinden ve ya kullanım kalıntılarından elde edilen atık ve artıklar,

j) Yukarıdaki bentlerde sayılan eşyadan üretimin herhangi bir aşamasında elde edilen eşya ile bunların türevlerinden elde edilen eşya.

2. Üretim esnasında, başka ülke girdilerinin kullanılmasıyla elde edilen bir eşya olduğunda ithal edilmiş ürünler “esaslı dönüşüme” uğramalıdır. Bu durumda ise eşyanın hangi koşullarda ihracatçı ülke menşei kazanacağına ilişkin prensipler gelişmiştir. Bazı işlemler menşe statüsü kazandırmak için yetersiz kabul edilirler ve her anlaşmada “yetersiz işçilik ve işlemler” başlığı altında tanımlanırlar. Yetersiz işçilik ve işlemler konusuna ileriki bölümlerde değinilecektir. Fakat konunun anlaşılması amacıyla yetersiz işçilik ve işlemlere genel olarak, tekstil ürünlerinde ütüleme, basit boyama ve parlatma işlemleri, yıkama ve toz temizleme, basit şişeleme torbalama, etiket dikme gibi işlemler örnek verilebilir.

Esaslı dönüşüm için kurallar, her anlaşmada oransal ve üretim teknikleri bakımından farklılık göstererek, detaylı olarak belirtilmektedir. Fakat genel olarak esaslı dönüşüm ilkeleri aşağıdaki gibidir.

- Eşyanın Gümrük Tarife Pozisyonunu Değişmesi (TPD) Kuralı: İşleme faaliyetleri neticesinde ithal eşyasının armonize sisteme göre dörtlü gümrük tarife pozisyon numarasının değişmesidir. İhracatçı ülkede üretilen nihai ürünün imalatında kullanılan bütün ithal girdilerin nihai üründen farklı bir gümrük tarife pozisyon numarasında yer alması şartı getirilebilmektedir. (Uluslararası ticarete, eşyaların tanımını ve ayrımını

yapmak amacıyla, kullanılan Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP); canlı hayvanlardan, kurşun kaleme, kimyasal ürünlerden, makinelere kadar, canlı insan vücudu dışında yeryüzünde bulunan her şeyin on iki haneli numaralandırma şekliyle kodlanmasıdır. Bu kodun ilk altı hanesi Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ) tarafından, armonize sistem şeklinde belirlenir ve örgüte üye ülkeler tarafından herhangi bir değişiklik yapılmasına izin verilmez. Sonraki iki hane ile beraber ilk sekiz hane bölgedeki ülkeler için aynıdır. Örneğin Türkiye, bu kodu AB üyesi ülkeler ile sekizli bazda ortak kullanır. Sonraki dört hane ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.)

- Katma Değer Kuralı: İhracatçı ülkede gerçekleştirilen faaliyetler sonucu nihai ürünün içindeki yerel katkı payı belirli bir yüzdeyi aşmalıdır. Ya da başka bir söylemde, bu kural tersinden de çalıştırılarak, nihai ürün içindeki ithal girdilerin katkısı belirli bir yüzdeyi aşmamalıdır.
- İki Aşamalı Esaslı Dönüşümden Geçme Kuralı: Bazı ürünlerde ithal girdilerin iki aşamalı önemli işçilik görmesi esası getirilmektedir. Örneğin tekstil ürünleri bu kapsamdadır. İthal iplikten kumaş elde edilmesi menşe kazandırıcı işlem olarak kabul edilmez. Fakat kumaş bir aşama daha işlenip örneğin hazır giyim elde edildiğinde menşe statüsü kazanır.

NAFTA kapsamında ticarete konu olan ürünlerde ve AB'nin tercihli ticaret anlaşmalarında da kullanılan TPD yönteminde, “eşyaların üretiminde kullanılan tüm girdilerin nihai üründen farklı bir gümrük tarife pozisyon numarasında sınıflandırıldığı imalat” kuralını getirmektedir. Böylelikle eşyanın menşeinin değişebilmesi için yeterli işleme tabi tutulup tutulmadığının ölçülmesi için genel bir kural konulmuş olmaktadır. Değişiklik her zaman dörtlü pozisyon bazında olmayabilir. Bu nedenle, tarife pozisyon değişikliğinin hangi düzeyde yani pozisyon olarak dörtlü mü, alt pozisyon olarak altılı mı ya da alt ayırım olarak sekizli düzeyde mi kullanılacağı menşe kurallarının oluşturulmasında göz önünde bulundurulmaktadır. Bu kurala, genellikle bir istisnalar listesi eklenmektedir. Çünkü bazen tarife pozisyonu değişikliği kuralı, menşein değişip değişmediğini belirlemede yetersiz olabilmekte ve ek koşullar konulmasını gerektirebilmektedir. Tarife pozisyon numarası değişikliği yönteminin avantajlarını, kavramsal basitliği,

uygulama kolaylığı ve idari takdire mahal vermemesi olarak sıralayabilirken dezavantajları olarak da istisnalar listesinin hazırlanmasının zahmetli bir iş olmasını ve teknolojik gelişmelere ve ekonomik şartlara bağlı olarak sürekli güncellenmesi gerekliliğini sıralayabiliriz. Ayrıca dezavantajı olarak, menşe belirlenirken bir eşya listesinin kullanılabilmesinin ön koşulu hem ihraç ülkesinin hem de ithal ülkesinin aynı eşya listelerini benimsemiş olması ve birbirlerine paralel şekilde uygulama yapmaları gerekliliğini söyleyebiliriz.⁵⁸

Katma Değer yönteminde ise eşya üzerinde yapılan son işlem ve işçiliğin belirli bir katma değer yüzdesi yaratıp yaratmadığı ölçülmektedir. Yöntemde menşe tespit etmek için, bir ülkede gerçekleşen işlem ve işçilik eşyaya ilave ettiği değer açısından ele alınmaktadır. Eşya uygulanan katma değer belirli bir yüzdeyi aştığında eşya işçilik ve işlemin gerçekleştiği ülke menşei statüsü kazanır. Bu yöntemin uygulanması için bir üretim maliyeti analizi gereklidir. İthal veya menşei belirlenmemiş girdilerin kıymetleri genellikle ithalat esnasındaki gümrük kıymeti veya satış fiyatından bulunur. Nihai ürün ihraç edilirken de kıymet, üretim maliyeti, fabrika çıkış fiyatı veya ihraç fiyatı kullanılarak bulunur. Katma değer yöntemi, hem istisnalar listesiyle birlikte işlem ve işçilik listesi ile kombine olarak hem de her bir eşya için liste şeklinde değil de tek bir yüzdeyi öngören genel bir kural olarak da formüle edilebilir. Bu kombinasyonlar ülkeden ülkeye farklılık göstererek aynı olaylar bazen farklı ülkelerde farklı sonuç veren tespitlere neden olabilir. Bazen de aynı ülkede, uygulanması düşünülen mevzuata hizmet etmek için farklı sonuçlar alınabilir. Bu yöntem ithalatçı ülkede yatırımların teşvik edilmesi, basit montaj hatlarının değil mümkün olduğunca kombine üretim teknolojilerinin kurulmasına yönlendirmek için kullanılmaktadır.

Katma değer yönteminin avantajı basitliğidir. İthal veya menşeli olmayan girdilerin değerleri ticari evraklardan tespit edilirken ihraç edilen eşyanın değeri fabrika çıkış fiyatına veya ihraç fiyatına dayandırıldığından her iki fiyat da belirlenmiş olur ve fatura ve ticari kayıtlarla desteklenebilir. Dezavantajı olarak da dünya piyasasındaki hammadde fiyatlarının ve kambiyo kurlarının hızlı değişmesinden ötürü, yapılan katma değer kontrolü esnasında, ön görülen katma

⁵⁸ Tokgöz, a.g.e., s.25-27.

değer yüzdelerinin az farkla aşağıda kalarak menşe kazanma koşullarının sağlanamamasıdır. Diğer bir dezavantaj olarak da dağıtım giderleri, satış giderleri gibi maliyet faktörlerinin hangi kaleme ilave edileceği ülkeden ülkeye farklılık göstermesi söylenebilir.⁵⁹

İki Aşamalı Esaslı Dönüşümden Geçme Kuralı'nda ise belirli üretim faaliyetlerinin yeni bir menşe statüsü kazandırıp kazandırmadığıyla ilgili olarak kurallar belirlenmektedir. Bu kuralda, her bir ürün için, üretim tekniklerinin veya işçiliklerin yeterince nitelik artırıcı olup olmadıkları açısından ele alınması söz konusudur. Bunun için eşyalar bazında ayrı ayrı belirleyici işlem ve işçilik listeleri oluşturulur. Örneğin, bir televizyon imalatında, menşe statüsü kazanmış bir ekran tüpünden üretilmiş olması şartı koşulur. Böylelikle televizyona özel menşe kuralı oluşturulmuş olur. Üretilen televizyonun tüpü yabancı menşeli ise, televizyonun üretildiği ülke televizyon için menşe statüsü kazanmamış demektir.

Bu kuralın avantajı TPD kuralında olduğu gibi, ürüne özgü hangi işlemin menşe statüsü kazandırdığı listeler halinde verilmiştir ve tereddüte yer bırakmaz. Dezavantajı ise üretim teknolojilerindeki değişikliklerin sürekli takip edilerek listelere yansıtılmasıdır. Bu listeler çok uzun ve ayrıntılıdır. Bütün eşyalar için tüm formları tasarlamak oldukça karmaşık ve zahmetli bir iştir. Ayrıca burada çok önemli bir nokta vardır. Bu kural ürüne veya ürün grubuna özgü oluşturuldukları için belirli bir ürüne veya ürün grubu ile ilgili bir politika hedeflendiği zaman, bu hedefe doğrudan hizmet edecek şekilde formüle edilebilirler.⁶⁰

Farklı ülkelerden gelen ürünlerin uygulama olarak farklı muameleye tabi tutulması, menşe kurallarına ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Teknolojik gelişmelerin ışığında ülkeler arası iletişimin de hızla yaygınlaşması ve kolaylaşmasıyla birlikte dünya ticareti küresel bir zemine oturmuştur. Dünya ticaretinin hacminin oldukça artması ve küreselleşme olgularıyla birlikte menşe kurallarının önemi de hızla artmaktadır. Eşyanın menşenin tespiti, ticarete konu olan

⁵⁹ a.g.e., s.29-32.

⁶⁰ a.g.e., s.28-29.

malların çeşitlerinin artması ve tabii olduğu uygulamaların farklılaşmasıyla birlikte, oldukça karmaşık ve zor bir iş haline gelmiştir.

Ülkeler, menşee kurallarını önceleri arz ve talep kaynaklarının analizini yapmak amaçlı istatistikî olarak, yerli malları yabancı mallardan ayırmak için kullanırken daha sonraları yerli olmayan ürünleri birbirinden ayırmak için kullanmaya başlamıştır. Ülkeler farklı muamele yapmayı düşündüğü ürünler ile ihraç ülkesi arasında bir bağlantı kurmak durumundadır. Hangi koşullarda eşyaya tercihli muamele yapılması ve bununla bağlantılı olarak hangi koşullarda ayrıcalıklı ülke statüsünün verileceğini de tanımlamak durumundadır. Bu durum gelişmiş ülkelerin farklılaşmış tarife uygulamalarını yürürlüğe sokmaları ile güçlenmiş ve “menşee” olgusunun yeniden tanımlanması gerekliliğini meydana getirmiştir. Böylelikle menşee ile ilgili düzenlemeler ve tespit şekli ticaret ortakları arasında ayrımcı muamelenin uygulanmasında en etkin rolü oynamaya başlamıştır.⁶¹

Menşee kuralları, gümrük tarifeleri ve tarife dışı engellerin (anti-damping, sübvansiyonlar, sosyal ve siyasi nedenler vs.) uygulanmasında ve DTÖ bünyesindeki “En Çok Kayrılan Ülke (EÇKÜ)” muamelesi yapılan ülkelerle, GTS dahilindeki ülkelerle ve tercihli ticaret kapsamında olan ülkelerle ticarete ayrıca yerli malı satın alınması politikasının yürütülmesinde, karşılıklı pazar ulaşım düzenlemelerinde, pazara giriş aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu saydığımız ticaret politikası araçlarından herhangi biri uygulamaya geçirildiğinde, ilgili menşee kuralları bu politikaların icrasında en önemli unsuru oluşturmaktadır.

Menşee Kuralları, uluslararası ticarete ülkelerin kendi sanayilerini korumak için kullandıkları gümrük vergileri ve kota, anti-damping, gözetim gibi diğer dış ticaretin kontrolünü sağlayan korunma önlemlerinde kullanılan bir dış ticaret politikası aracı olarak da önemli kabul edilmektedir. Fakat dünya ticaretinin liberalleşmesinde dönüm noktası kabul edilen 1980’li yıllarla birlikte menşee kurallarından beklenen işlevler iyice değişime uğramaya başlamıştır. Bu değişimlerle birlikte menşee kuralları sadece ticari kısıtlama aracı olarak veya yerli malı satın

⁶¹ a.g.e., s.7-8.

alınması kuralı gibi idari imtiyaz politikaları açısından değil ekonomik sonuçları açısından da önemli bir hal almıştır.

Bir eşyanın üretiminin yalnız bir ülkede gerçekleştiği ve oradan ihraç edildiği dönemlerde, o eşyanın menşe tespitini yapmak ve menşe kurallarını uygulamak oldukça basittir. Fakat üretim teknolojilerindeki gelişmeler ve uluslararası sermaye yatırımlarının da yaşanan artış nihai üründen bağımsız olarak nihai ürün için gerekli olan ara mamül üreticilerine de ayrı bir ekonomik alan oluşturmuştur. Nihai ürün imalatçıları ile ara mamül üreten imalatçılar birçok durumda aynı gümrük alanında yerleşik olma gereği bile duymazlar. Bunun yerine kendileri için ekonomik kazanç sağlayacak ucuz iş gücü gibi önemli üretim faktörlerinin olduğu yerlerde olmayı tercih ederler. Bu durum menşe düzenlemelerini daha hassas ve karmaşık bir hale getirmiştir.

Menşe kuralları direkt olarak ekonomik bir yapıya sahip olmasa da güçlü bir ekonomik etki yaratmaktadır. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi diğer ekonomi politikalarını takviye etmekte etkin olarak kullanılmaktadırlar. Şöyle ki tüm korunma önlemlerinde (miktar kısıtlamaları, ithalat yasakları, ambargolar vs.), fikri mülkiyet hakları kapsamındaki konularda, etiketleme, işaretleme gibi uygulamalarda önemli rol oynamakta ve bu ihtilafların merkezine oturmaktadır.⁶²

Türkiye'nin de taraf olduğu GATT-1994 Uruguay Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri Turu sonunda kabul edilen anlaşmalardan biri olan Menşe Kuralları Anlaşması menşe kurallarını, "Tercihsiz Menşe Kuralları" ve "Tercihli Menşe Kuralları" olarak iki ayrımda ele almıştır.

Menşe Kuralları Anlaşmasının amacı, DTÖ üyesi ülkeler arasında, tercihli ticaret uygulamaları dışında kalan menşe kurallarının uyumlaştırılmasıdır.⁶³ Tercihli menşe kuralları ise STA'ları, ekonomik birlikler, serbest ticaret bölgeleri gibi ikili

⁶² Tokgöz, a.g.e., s.10-11.

⁶³ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Menşe Kuralları Anlaşması" (Çevrimiçi)
<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=206&icerikID=307&dil=TR>
(Erişim Tarihi: 25.07 2010)

veya çok taraflı düzenlemeler için belirlenip, bu düzenlemelere konu olmaktadır. Bu tür anlaşmalarda menşe kuralları, taraflarca ekli protokollerde belirlenmektedir.

2.3.1. Tercihsiz Menşe Kuralları

Tercihsiz menşe kuralları, Menşe Kuralları Anlaşması'na göre, "tarife tercihlerinin verilmesine yol açan akdi ve otonom ticaret rejimleri ile ilgili olmaması koşuluyla, üyeler tarafından malların menşe ülkesinin tespit edilmesi için uygulanan yasa, yönetmelik ve genel uygulamaya ilişkin idari önlemler" olarak tanımlanmaktadır.

DTÖ bünyesindeki ülkeler için, tercihsiz menşe kuralları, GATT'ın temel ilkelerinden olan "EÇKÜ" kuralı çerçevesinde GATT'a konsolide edilen tavizli vergilerin uygulanmasına esas teşkil etmektedir. Başka bir deyişle EÇKÜ kuralı uyarınca DTÖ üyesi ülkelere tavizli vergi uygulanabilmesi için esas alınan kurallardır. DTÖ üyesi bir ülkeden gelen eşya için ülke ayrımı yapılmaksızın aynı tavizli vergi oranı uygulanmaktadır. Bu tanımdan örneğin Türkiye'nin DTÖ üyesi her ülkeye tercihli vergi uygulayacağı anlaşılmamalıdır. Tavizli vergi oranı DTÖ bünyesindeki ülkeler için uygulanacak vergi oranını kastetmekte olup tercihli ticaret rejimi kapsamındaki tavizli vergi oranları için geçerli değildir. Dolayısıyla tercihsiz menşe kuralları, arada herhangi bir özel anlaşma bulunmayan DTÖ üyesi ülkeler menşeli eşya için geçerli olmaktadır.⁶⁴

Menşe Kuralları anlaşmasının amacı, menşe kurallarının uyumlaştırılması ile uluslararası ticaretin önündeki engellerin aşılmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için bir çalışma programı yapılarak kuralların uyumlaştırılması sürecinin Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren üç yıl içinde tamamlanması öngörülmüştür. Fakat bu süre yeterli olmamıştır. Uyumlaştırma sürecinin DTÖ tarafından Kasım 1999 olarak açıklanmasına rağmen çalışmalar halen devam etmektedir. Belki de bu belirsizliğin nedeni özellikle, DTÖ'de sözleri geçen gelişmiş ülkelerin menşe kurallarını dış ticaret politikası aracı olarak kullanmaya devam ettirmek arzularından

⁶⁴ Gümrük Müsteşarlığı, "Menşe" (Çevrimiçi)
<http://www.gumruk.gov.tr/TR/ticareterebabi/mense/Sayfalar/default.aspx> (Erişim Tarihi: 27.07.2010)

kaynaklanabilir. Zira DTÖ nezdindeki Menşe Kuralları Komitesinin kuralların henüz tamamlanamamasına gerekçe olarak, “bu kuralların ticaret politikası temellerinde ele alınmasının yararlı olacağı” açıklaması bu teze dayanak oluşturmaktadır. Ayrıca bir varsayım olarak, DTÖ ‘nün uyumlaştırma çalışmalarının tamamlanmasından sonra oluşacak kurallar bütünü, ülkelerin uyguladıkları tercihli menşe kurallarını da etkisi altına alabilme olasılığını doğurabilir.

Çalışma neticesinde meydana gelecek olan kurallar bütünü, DTÖ üyesi tüm ülkelerde olacağı gibi Türkiye’de de tercihsiz ticaret kapsamında uygulanacaktır. ⁶⁵

Burada dikkat çeken nokta tercihsiz menşe kurallarının uygulama alanlarının artık dünya genelinde çok yaygın olan STA’lar, ekonomik birlikler, serbest ticaret bölgeleri gibi oluşumların dışında kalan bölgeleri kapsamasıdır. Zaten dünya ticaretini yönlendiren gelişmiş ülkeler bu bölgesel veya ikili anlaşmalar ile kendi menşe kurallarını belirlemekte ve hem kendi dış ticaretine hem de dünya ticaretine istediği gibi yön vermektedir.

2.3.2. Tercihli Menşe Kuralları

Tercihli menşe kuralları, Menşe Kuralları Anlaşmasına göre “tarife tercihlerinin verilmesine yol açan akdi ve otonom ticaret rejimleri kapsamında malların tercihli muamele için uygun olup olmadıklarını tespit etmek için herhangi bir üye tarafından uygulanan yasa, yönetmelik ve genel uygulamaya ilişkin idari tespitler” olarak tanımlanmaktadır. ⁶⁶

Tercihli menşe kuralları “EÇKÜ” kuralından bir sapma olarak bazı ülke veya ülke gruplarına tanınan özel uygulamalara olanak sağlayan ve esasları özel anlaşmalarla belirlenen kurallardır.

⁶⁵ Gümrük Müsteşarlığı, “Menşe” (Çevrimiçi)
<http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/ticareterbabi/mense/Sayfalar/default.aspx> (Erişim Tarihi: 27.07.2010)

⁶⁶ Tokgöz, a.g.e., s.9.

Aralarında ikili veya çok taraflı tercihli düzenleme bulunan ülkeler, ürettikleri eşyaları birbirlerinden ithal ederken, bu eşyaları üçüncü ülke eşyalarından özel menşe kuralları ile ayırt ederler.

Tercihli menşe kuralları esaslı dönüşüm kriterleri, tercihsiz menşe kuralları esaslı dönüşüm kriterlerine göre daha katı ve karmaşık ölçütler içerirler.

Her tercihli rejimin kendine özgü “menşeli ürün” tanımı olabilmekle beraber tercihli rejimin uygulanabilmesi için gerekli olan temel koşullar şunlardır;⁶⁷

- Anlaşma kapsamında olması,
- Anlaşma gereğince menşe statüsüne sahip veya statüsünü kazanmış olması,
- Menşe ispat belgesine sahip olması,
- Doğrudan nakliyat kuralı uyarınca nakliyatın gerçekleşmiş olması,
- Girdi ithalatı esnasında ödenen veya ödenmesi gereken hiç bir verginin iadesinden veya bir muafiyetten faydalanmaması gerekir.

Tercihli menşe kurallarının uygulama alanlarını, GTS’ler STA’lar, GB’ler, ekonomik birlikler, serbest ticaret bölgeleri, ortak pazarlar oluşturmaktadır.

Tercihli menşe kuralları, ilgili tercihli ticaret düzenlemelerinin bir parçasını oluşturmakta ve söz konusu olan tercihli rejimden hangi eşyanın faydalanabileceğinin belirlenmesinde esas teşkil etmektedir. Çünkü söz konusu anlaşmalar dahilinde tanınan tavizler (gümrük vergisi indirimi veya gümrük vergisi muafiyeti gibi), eşyanın çıkış ülkesine değil, ilgili menşe kuralları çerçevesinde eşyaya menşe statüsü kazandırmış ülkeye tanınmaktadır. Bu açıklamadan yola

⁶⁷ Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Pan Avrupa Menşe Kümülayonu Sistemi Hakkında En Sık Sorulan Sorular” (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SerbestTicaretDb/Mense.doc> (Erişim Tarihi: 30.07.2010)

çıkarak, tercihli menşe kuralları, tercihli tarife uygulamalarından yararlandırılmak istenen eşyaya uygulanan hükümler olarak tanımlanabilir.⁶⁸

Tercihli menşe kuralları, yalnızca tercihli ticaret kapsamında üretilen söz konusu ürünün tercihten faydalanmak üzere gerekli nitelikleri taşıyıp taşımadığını tespit etmekte kullanılmaktadır. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde, tercihli kurallar, söz konusu ürünlerin kota veya dumping gibi ticari önlemlerin uygulanması bakımından, ayrıca bir avantaj sağlamamaktadır. Örneğin, varsayım olarak, Malezya'da üretilmiş bir bilgisayarın GTS'den yararlanıp yararlanmayacağı, GTS kapsamındaki tercihli menşe kuralları alanında değerlendirilir. Fakat buna karşılık aynı bilgisayarın bir Japon üreticisi tarafından Malezya'da üretilmiş olmasının, Japon menşeli bilgisayarlara konulmuş olan anti-dumping vergisine karşı bir hile teşkil edip etmediğine dair tespit, AB'de tercihsiz menşe kurallarıyla, ABD'de ise üçüncü ülke hilelerine özel hükümlerle yapılacaktır.⁶⁹

2.3.3. Tercihli Menşe Kurallarının Amaçlarının Değerlendirilmesi

Tercihli menşe kurallarının konusunu oluşturduğu ticaret anlaşmalarında yaşanan hızlı artış, bu konuya olan ilgiyi arttırmakta ve beraberinde eleştirileri de getirmektedir. Bu eleştiriler, genel anlamda iki açıdan ele alınabilir. Birincisi bu kuralların katılığı ve karmaşıklığı ikincisi ise dünyada uygulanmakta olan tercihli menşe kurallarının değişkenlik göstermesidir.

Tercihli menşe kuralları vergi muafiyeti veya vergi indiriminden sadece anlaşmaya taraf ülkelerin yararlanabilmesini garanti altına almaktadır. Bu durum söz konusu kuralların başka açılardan etkisiz olduğu anlamını taşımamaktadır.

Tercihli menşe kurallarının, STA'lar, GB'ler vs. bölgeselleşme hareketleri bazında, ticaret sapması yaratılmaması amaçlı uygulandığı savunulmaktadır. Oysaki tercihli menşe kuralları ticaret sapmasını önleme amacının çok ötesinde bir ticaret politikası aracı olarak kullanılabilir. Burada kullanılan ticaret sapması,

⁶⁸ Talip Engin Kaya, "Dünya Ticaretindeki Gelişmelerin Ülkemiz Menşe Mevzuatına Etkisi: Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülasyonu Sistemi Örneği", (AB Uzmanlık Tezi), Ankara, 2007, s.6.

⁶⁹ Tokgöz, a.g.e., s.64.

ekonomik entegrasyon modellerindeki ticaret sapmasından farklı olarak, GB ve STA sonrası bir eşyanın üretiminin, yüksek maliyetle üretim yapan birlik üyesine kayması, dünyadaki kaynakların etkin kullanılmamasıyla olumsuz anlamda ticaret sapması olarak değerlendirilebilir. Bu durum, tercihli menşe kuralları da dikkate alındığında bölgeselleşme hareketlerinin ticaret yaratıcı, refah arttırıcı ve küresel serbest ticarete bir katkı sağlayıp sağlamadıkları açısından değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.⁷⁰

Tercihli menşe kurallarının oluşturulması ve uygulanmasında teoride meşru dayanak olarak gösterilen ekonomik entegrasyon çerçevesindeki ticaret sapmasını engelleme amacını bir örnekle şöyle açıklamak mümkündür. Örneğin AB'nin X eşyası üzerindeki EÇKÜ vergi oranının %15 olduğunu, Mısır'ın AB ile yapmış olduğu STA çerçevesinde X eşyası için vergi oranının sıfır olduğunu ve taşıma maliyetinin bulunmadığını varsayalım. Mısır'ın X eşyası üzerindeki EÇKÜ vergi oranı da % 5 olsun. Tercihli menşe kurallarının uygulanmadığı düşünülürse, üçüncü bir ülke (örneğin Malezya) %15 yerine, %5 vergi ödeyerek Mısır üzerinden, AB pazarına girme olanağı elde edecektir. Bu durumdan kaynaklı uygulanan tercihli menşe kurallarının amacı, tanınan vergi muafiyetinden sadece Mısır'ın yararlanmasını garanti altına almaktır. Ancak buradaki önemli nokta, günümüzde taviz tanıyan (gümrük vergisi muafiyeti veya indirimini sağlayan) ve aynı zamanda içinde yer aldıkları tercihli düzenlemelerin menşe kurallarının belirlenmesinde etkin rol oynayan Kuzey ülkelerinin gümrük vergi oranlarının (istisnalar dışında), tavizden yararlanması beklenen Güney ülkelerinkine göre daha düşük olmasıdır.⁷¹ Bu durum en azından söz konusu anlaşmalar için ticaret sapması gerekçesini zayıflatmaktadır. Burada, teoride olan bilgi ile pratikteki uygulamaların örtüşmemesi sonucu da çıkar ki dünya ticaretine yön veren AB, Amerika, Kanada gibi gelişmiş ülkelerin teoriyi pratikten bağımsız olarak oluşturmaları oldukça zayıf bir ihtimaldir.

Menşe kuralları, ticaret yapısının bozulmasını engellemenin ötesinde bir katılımda uygulandığında, oluşturulan ticari bölge dışındaki ticari kolaylıklar ne olursa olsun, üreticiler tercihli ticaret bölgesindeki işçilik ve işlem faaliyetleri ile üretilen

⁷⁰ Kaya, a.g.e., s.31-32.

⁷¹ a.g.e.

ara mamül ve girdi kullanımını arttırmaya zorlanmış olacaktır. Bu durum, ekonominin rekabet gücünü bölgedeki ara mamül ve girdi imalatçıların lehine arttırmış olacaktır.⁷²

Tercihli menşe kurallarının, savunulan amaçlarından biri de kalkınmayı desteklemesidir. Anlaşma eki menşe kurallarının doğru tanımlanması (yeteri kadar katı olması) halinde, tavizlerden yararlanması beklenen gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunulacağı belirtilmektedir. Menşe kriterleri, değişkenlik göstermekle birlikte, tercihli rejimden yararlanabilmek için, ilgili ülkede belli bir üretim aşamasının gerçekleştirilmesi ya da belli bir katma değer sağlanması gerekmekte ve dolayısıyla üretimi teşvik ettiği savunulmaktadır.

Teorik açıdan baktığımızda, menşe kurallarını içermeyen bir tercihli ticaret anlaşması, ticaretin akışını büyük ölçüde değiştirme potansiyeli taşımaktadır. Bir menşe kuralı bulunmadığında, eşya serbest ticaret alanına her zaman en düşük tarifinin uygulandığı taraftan gelecektir. Yine teorik açıdan bu durum menşe kuralı olmayan anlaşmaların “serbestleştirici” etkisini de göstermektedir.

Fakat bu durumda, tarifeler dolayısıyla değişen sevkiyat güzergâhının yaratacağı taşımacılık maliyetleri de dikkate alınmalıdır. Menşe kuralının bulunmadığı ve taşımacılık maliyetlerinin, taraf ülkeler arasındaki tarife farkının az da olsa altında olduğunda, refahı düşüren bir ticaret sapması söz konusu olacaktır: maliyetlerde büyük değişiklik olmadığından, tüketiciye yansıyan fiyatlar değişmezken, kaynaklar taşımaya ayrılmış ve gümrük vergisi geliri düşmüştür. Tercihli menşe kuralları, ticari anlaşmalar açısından bu olumsuz tabloyu önlemektedir.⁷³

2.3.4. Tercihli Menşe Kurallarının Etkileri

Bu bölümde, tercihli menşe kuralları, maliyetler, ticaret ve yatırımlar üzerindeki etkileri ekseninde ele alınacaktır.

⁷² Tokgöz, a.g.e., s.56.

⁷³ Kaya, a.g.e., s.33.

Tercihli menş e kurallarının ilk etkisi, aşama olarak üretim maliyetleri üzerinde yarattığı artışta kendini göstermektedir. Menş e kuralları bir eşyanın hangi ülkeden geldiği ile değil hangi ülkede üretildiği ile ilgili değerlendirmeleri içermektedir. Bu doğrultuda ticaret alanına taraf üreticilerin avantajına ticaretin yönünü değiştirebilmektedir. Fakat söz konusu bu üreticiler menş e kurallarını sağlamak üzere maliyeti en d şuk, yani en etkin üretici yerine, girdileri ticaret alanından tedarik etme se eneksizliği ile karşı karşıya kalacaklardır. Bu durumdan kaynaklı, girdi maliyetlerinin artışı, nihai ürün maliyetlerinin artışına, bu maliyetlerin artması ise nihai ürün miktarının azalmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla nihai ürün üreticilerinin girdilere olan talebinin azalmasına yol açacaktır.

Tercihli menş e kurallarının ticaret alanı içi ticareti olumsuz etkileme olasılığı da hayli yüksektir. Menş e kurallarının “katılığı” arttıka, bir başka deyişle hem yönetsel hem de üretim maliyetleri yükseldikçe, ihracatçıların EÇKÜ vergi oranı ile tavizli tarife arasındaki avantajdan yararlanmamayı tercih etme olasılığı da artacaktır. Bu tercihte belirleyici olan menş e kurallarının dayattığı “toplam maliyetle”, menş e kuralını karşılamannın “toplam faydası” (EÇKÜ ile tavizli vergi oranı arasındaki fark) arasındaki ilişki olacaktır. Aslında, tercihli ticaret anlaşmalarında belirtilen taviz listeleri sadece potansiyeli yansıtmakta, uygulamada tavizlerden yararlanma oranı menş e kuralları dolayısıyla d şuk seviyelerde kalmakta ve bu durum tercihli düzenlemelerinin politik kabul edilebilirliğini de arttırmaktadır.

Tercihli menş e kurallarının katılığı, tercih tanınan bölge dışındaki ülke üreticilerinin yatırım kararları üzerinde de etkili olabilmektedir. Bu etkiyle, tercihli menş e kuralları vasıtasıyla yatırımları, kuralları belirleyen ülke veya bölgeye çekmektedir.

Örneğin AB ‘de 1989 yılına kadar “yarı iletkenler” için belirlenen, “montajın yapıldığı ülke” şeklindeki menş e kuralı, AB tarafından “difüzyonun gerçekleştirildiği ülke” olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklik, Japon ve ABD’li  ip üreticilerinin AB’ye yatırımlarını arttırmalarını sağlamıştır. Bu konuda, başka bir örnek de NAFTA çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. NAFTA menş e kuralları gereği, televizyonların menş enin tespitinde tüpün belirleyici olması, yani televizyonların tercihli gümrük

rejiminden faydalanabilmesi için imalatında kullanılan tütün NAFTA menşeli olmasının gerekmesi, Japon ve G. Kore’de yerleşik bazı tütün üreticilerinin tesislerini Kuzey Amerika’ya taşımaya veya bu bölgede yeni tesis kurmayı planlamasına yol açtığı tespit edilmiştir.

Ayrıca, bu yatırımların sapma etkisi ile NAFTA ve AB örneğinde olduğu gibi, söz konusu kurallar, nihai ürün üreticilerinden ziyade ara mamül üreticilerini korumak ve geliştirmek amacıyla hizmet etmektedir. Ara mamül üreticilerinin üzerindeki bu koruma, nihai ürün üreticilerinin ara mamül tedarikini bu üreticilerden yapmalarına özendirerek bir ticaret sapması da yaratmaktadır. Bununla birlikte NAFTA, AB gibi ülkelerdeki iş gücü maliyeti ve diğer faktör donanımlarının maliyetlerinin yüksek olmasından kaynaklı, ürünlerin fiyatlarının yükselmesi de söz konusu olmaktadır.

Dutttagupta ve Panagariya’ya göre, ortak refah ancak adil menşe kuralları çerçevesinde gerçekleşebilmektedir. Menşe kuralları sanıldığı aksine, ekonomik birliklerin ortak refahını arttırmak yerine, daha da kötüleşmesini sağlamaktadır. Menşe kuralları, yarattıkları fiyat bozulmalarıyla ekonomi ve politika üzerinde doğrudan etkiye sahiptirler. Ara mamül üreticilerinin güçlerini arttırarak serbest ticaret alanı içinde var olan bağlı buldukları devletlerin de ekonomik ve politik güçlerini arttırmaktadırlar. NAFTA’nın tekstil alanında uygulamakta olduğu neredeyse %100 katma değer artışını öngören menşe kuralı, mamül ve yarı mamül ihraç eden ülkeleri, ithalat yapan ülkelere karşı rekabet gücünü arttırarak korumaktadır.⁷⁴

2.4. Menşe Kümülasyonu Tanımı ve Çeşitleri

Genel anlamda menşe kümülasyonu, aralarında STA bulunan ülkelerin ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla, menşe statüsü kazandırma

⁷⁴Rupa Dutttagupta-Arvind Panagariya “Free Trade Areas and Rules of Origin: Economics and Politics” (Çevirimiçi)
http://www.nottingham.ac.uk/shared/shared_levevents/Seminars/panagariya.pdf
(Erişim Tarihi: 01.12.2010), s.31-32.

kurallarında esneklikler getirerek anlaşmaya taraf ülkelerden biri menşeli ürünlerin diğer taraf menşe statüsünü kazanmaları için orada yeterli işçilik ve işleme tabi tutulmalarına gerek kalmaması olarak tanımlanabilir.

Kümülyasyon sisteminde bölge menşeli ürünlerin yetersiz işçilik ve işlemlerin ötesinde bir işleme tabi tutulmaları yeterli olup, ayrıca esaslı dönüşüm görmelerine gerek yoktur. Bu durum, kümülyasyon dahilindeki ülkelerle yapılan ticarete konu olan eşyaların, menşe kurallarına tabi tutulmaması anlamına gelmektedir.

Kümülyasyonda, sadece işlemlerin yapıldığı ülke değil kümülyasyon sistemine dahil ülkelerden oluşan bölge de dikkate alınmaktadır. Bu sayede tek bir anlaşmaya bağlı çok sayıdaki ülke ya da benzer anlaşmaların aynı menşe kuralları ile birbirine bağlı çok sayıdaki ülke, birbirleri menşeli girdi ürünleri, imalat esnasında serbestçe kullanabilme olanağına sahip olurlar. Bu avantajın iki yönlü etkisi bulunmaktadır. Birincisi, üreticiler STA kapsamında vergi ödemediği ithal ettikleri girdileri serbestçe üretimlerinde kullanarak, üretimlerini gerçekleştirdikleri eşyaları yine STA kapsamında başka bir kümülyasyon ülkesine serbestçe satabilirler. İkincisi ise, üçüncü ülke girdilerinin imalatı esnasında esaslı dönüşüm kuralları uygulanacağı için, kümülyasyon bölgesi girdilerinin kullanılması özendirilmiş olur. Böylelikle, kümülyasyon sisteminin amacına uygun olarak serbest ticaret bölgesinin içine doğru bir ticaret sapması gerçekleşmiş olur.⁷⁵

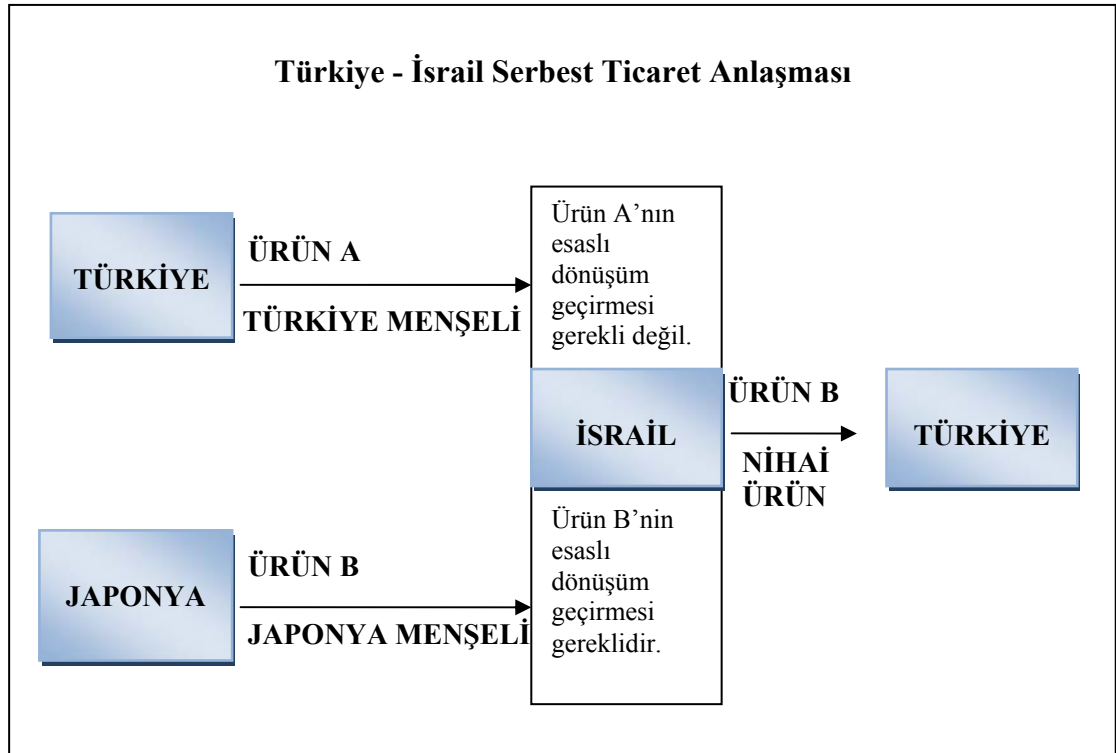
Dünya’da menşe kümülyasyonları yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kümülyasyonlara örnek olarak, ülkemizin de içinde bulunduğu, PAMK, Pan Avrupa Akdeniz Menşe Kümülyasyonu (PAAMK) çapraz kümülyasyonları, AB’nin Lome Sözleşmesi kapsamında Afrika, Karayip ve Pasifik (AKP) ülkeleriyle yaptığı tam kümülyasyon, NAFTA menşe kurallarındaki tam kümülyasyon ve STA’larda görülen ikili kümülyasyonlar örnek olarak verilebilir.

Menşe kümülyasyonunun üç ana çeşidi vardır. İkili Kümülyasyon, Çapraz Kümülyasyon ve Tam Kümülyasyon. Bunları aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür.

⁷⁵ Tokgöz, a.g.e., s.46-47.

1. İkili Kümülyasyon: Kümülyasyon modelleri arasında en basit sisteme sahip olanıdır. Model, aralarında STA olan iki ülke arasında işler ve sadece bu iki ülke menşeli eşyalara uygulanır. Aralarında anlaşma bulunan iki ülkenin birbirleri menşeli girdileri kullanmalarına izin verir. Eğer üçüncü ülke girdisi kullanılacak ise bu girdinin esaslı dönüşüme uğrama şartı vardır.⁷⁶

Aşağıda bulunan Şekil 2’de ikili kümülyasyonun işleyiş sistemi yer almaktadır.

Kaynak: Mehtap Atakan, Vildan Sözdinler ve Kerim Tokgöz, **Sorularla Dış Ticarete Menşe Kuralları**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:149, 1998, s.14.

Şekil 2. İkili Kümülyasyon

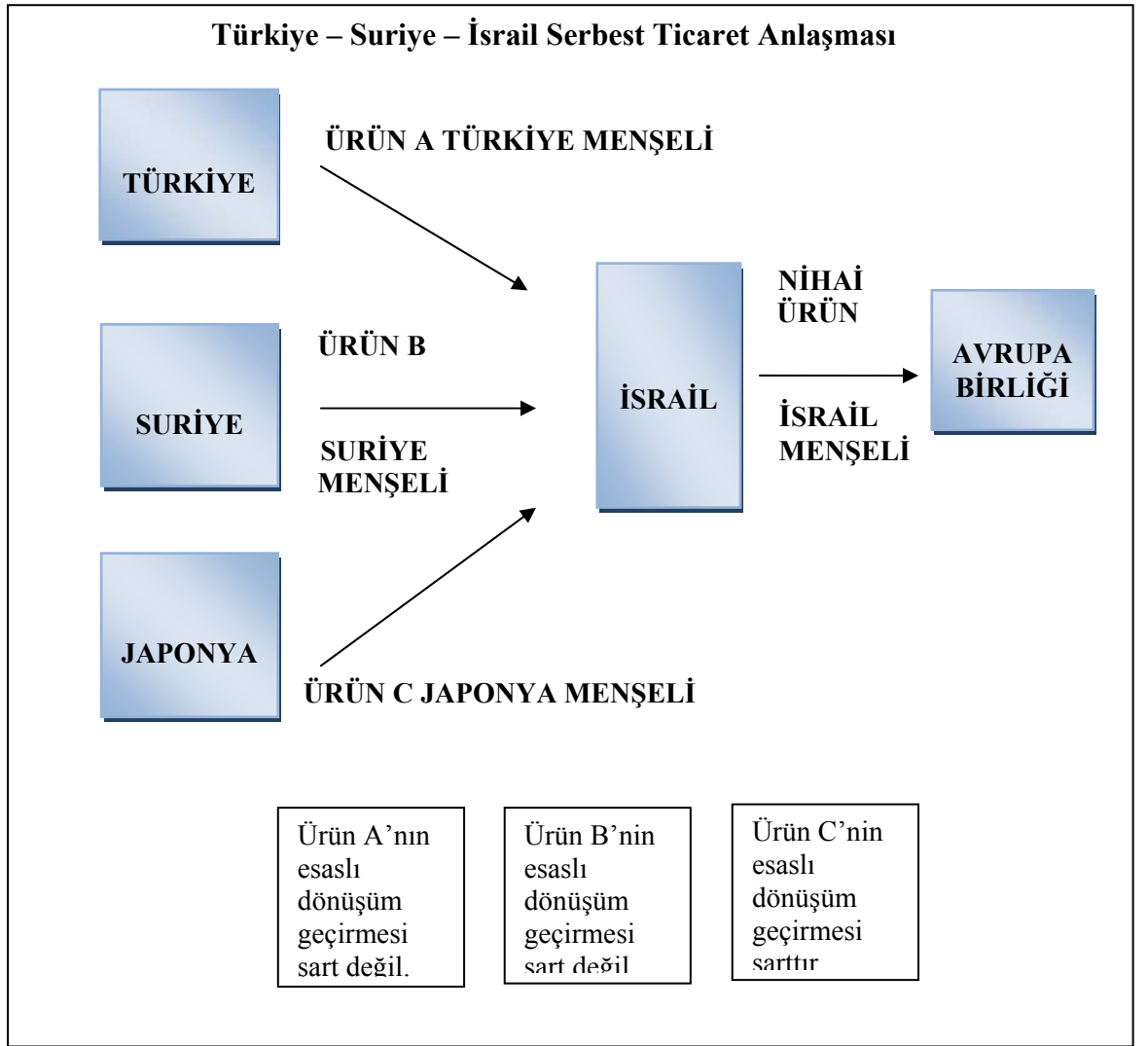
Yukarıdaki şekil 2’de görüldüğü gibi Türkiye’den İsrail’e giden ürün A’da Türkiye ile İsrail arasında STA olduğu için Ürün A’nın esaslı dönüşüm geçirmesine gerek olmadan yetersiz işçilik ve işlemler dışındaki ürüne uygulanacak herhangi bir işlem ile eşya ikili kümülyasyon sisteminde İsrail menşeli kabul edilir. Fakat Japonya’dan İsrail’e giden ürünün sadece esaslı dönüşüm geçirmesi şartı ile ürün

⁷⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Pan Avrupa Menşe Kümülyasyonu Sistemi Hakkında En Sık Sorulan Sorular” (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SerbestTicaretDb/Mense.doc> (Erişim Tarihi: 02.08.2010)

İsrail menşeli kabul edilir. Burada anlaşma bölgesi dışından gelen ürünün esaslı dönüşüme uğrayıp uğramadığı belirleyicidir. Ürün B esaslı dönüşüme uğramış ise İsrail menşeli kabul edilir.

2. Çapraz Kümülyasyon: İki den fazla ülkenin tek bir anlaşmaya taraf olduğu veya birçok ülkenin benzer ikili anlaşmalarla birbirlerine bağı oldukları durumlarda geçerli olan, bu ülkelerden herhangi biri menşeli girdilerin nihai ürün imalatında kullanımına izin verilen kümülyasyon türüdür.

Aşağıda bulunan şekil 3’de çapraz kümülyasyon sisteminin işleyişi yer almaktadır.

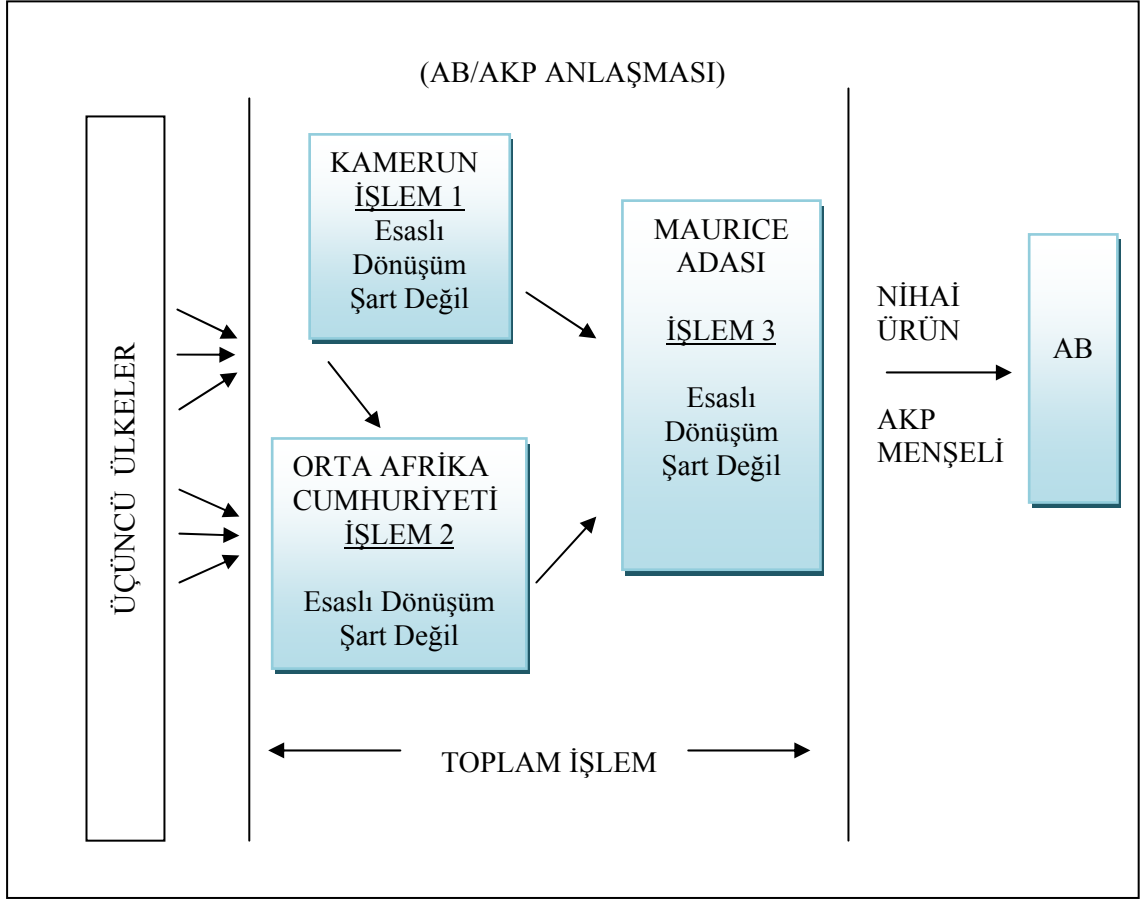
Kaynak: Mehtap Atakan, Vildan Sözdinler ve Kerim Tokgöz, **Sorularla Dış Ticarette Menşe Kuralları**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:149, 1998, s.15.

Şekil 3. Çapraz Kümülyasyon

Yukarıda bulunan şekil 3’de görüldüğü gibi anlaşma dahilindeki Türkiye, Suriye ve İsrail arasındaki ticarete bu ülke menşeli girdiler için esaslı dönüşüm şartı aranmadan ürünlerin AB’ye gönderilirken İsrail menşeli olduğu kabul edilir. Fakat kümülasyon bölgesi dışındaki Japonya’dan İsrail’e gönderilen girdi ürünlerinde, nihai ürünün İsrail menşeli sayılabilmesi için esaslı dönüşüm şartı aranmaktadır. Kümülyasyon bölgesi dışından gelen ürünün esaslı dönüşüme uğrayıp, uğramadığı belirleyicidir. Ürün C esaslı dönüşüme uğramış ise tercihli menşe kuralları uygulanır. İsrail’de yaratılan katma değerin fazla olduğunu kabul edersek nihai ürün İsrail menşeli olacaktır.

3. Tam Kümülyasyon: Taraf ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin daha ileri bir boyutta olma şeklidir. Tercihli ticaret anlaşmasına dahil olan ülkelerin tümü tek bir ülke olarak kabul edilir. Anlaşmaya taraf ülkelere biri diğer anlaşmaya taraf ülkeler menşeli girdileri sınırsız kullanabilme olanağı bulur. Tam kümülyasyon sisteminde, ürünün anlaşmaya taraf ülkelere gerçekleştirilen tüm işlem ve işçiliklerinin toplanmasına olanak verir.

Aşağıda bulunan Şekil 4 'de Tam Kümülyasyon Sisteminin işleyişi mevcuttur.

Kaynak: Mehtap Atakan, Vildan Sözdinler ve Kerim Tokgöz, **Sorularla Dış Ticarete Menşe Kuralları**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:149, 1998, s.16.

Şekil 4. Tam Kümülyasyon

Yukarıda bulunan Şekil 4'den de anlaşılacağı üzere AKP bölgesinde gerçekleşen üç işlemin ayrı esaslı dönüşüm geçirme zorunluluğu yoktur. Burada önemli olan nokta, kullanılan bölge dışı girdilerin esaslı dönüşüme uğrayıp uğramadığıdır. AKP bölgesinde gerçekleşen üç işlemin toplamı esaslı dönüşüm için yeterli ise nihai ürün AKP bölgesi menşeyini kazanmış olur.

2.4.1. Menşe Kümülyasyonlarının Teknik Farklılıkları

Menşe kümülyasyonları arasında amaç ve uygulama bakımından bir takım farklılıklar söz konusudur.

İkili kümülasyon aralarında STA bulunan iki ülke arasında işlerken, çapraz kümülasyon ve tam kümülasyon belirli bir ticaret grubu arasında işlemektedir.

Çapraz kümülasyonda, ticaret grubundan bir veya birden çok ülke menşeli girdiler, asgari işlem ve işçiliğin ötesinde bir işleme tabi tutulması kaydıyla, gruba dahil diğer ülkede kendi menşelimiş gibi üretime sokulabilir. Tam kümülasyonda ise, bu olanaklara ek olarak, bir ülke grubunda yapılan işlem ve işçiliğin diğerlerinde yapılanlara ilave olarak tamamının son işlem ve işçilik olarak kabul görmesi söz konusudur.

Tüm kümülasyon türlerinde menşe ispat belgesi gümrük işlemleri esnasında işlem görmüş eşyaya eşlik etmektedir. Bu belgeler o eşyanın menşeli veya menşeli olmadığını açık olarak ortaya koyar.

İkili ve çapraz kümülasyonlarda, gümrük işlemleri bakımından, sınır gümrüklerinin menşe tespitinin, kontrol mekanizmasında bir rolü yoktur. Eşyanın menşenin doğru tespit edilmesi ihracatçı veya ithalatçı olarak ekonomik uygulamayı yapan kişilerin sonradan da olsa gerekli koşulları kanıtlamasına bağlıdır. Uygulayıcı tarafından, imalat esnasındaki girdi bileşenlerinin menşe statüsü kazandırdığı kanıtlanamazsa eşyanın menşeli olmadığı kabul edilir. Tam kümülasyonda ise gümrük işlemleri açısından daha ayrıntılı bir kontrol mekanizması mevcuttur. Gümrükte, eşyanın menşe dönüştürme işleminin ölçüsünde (katma değerini) tereddüte düşüldüğünde, ekonomik uygulayıcının belgelendirme ve kanıtlama yükümlülüğü vardır.

Tercihli menşe kuralları teorik olarak, tercihten faydalanan ülkenin yerli sanayisini geliştirmek üzere tasarlanmıştır. Bu amaca ulaşıldıktan sonra, daha bütünleşik ticari ilişkiye geçilebilir. Çapraz kümülasyon ise, bu amaca ulaşıldıktan sonra girdilerin yerli üretim olmasını teşvik ederek, yerel sanayinin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Yerel sanayi oluştuğundan sonra tam kümülasyon, nihai ürünün üretilmesinde aşama olacak işlem ve işçilik unsurlarının seçimi bakımından esneklik sunarak, oluşan sanayi yapısından tam olarak faydalanmayı özendirir. Bu bilgiler ışığında, tam kümülasyon bölgesinde var olan ticari ortakların, yakın düzeyde

ekonomik ve endüstriyel alt yapıya sahip olmaları gerekir. Ancak bu şekilde karşılıklı fayda sağlamaktadır. Aksi takdirde tam kümülasyon mekanizması, sadece güçlü ortağa fayda sağlarken, zayıf ortağın gelişmemişlik düzeyini devam ettirmesini sağlayacaktır.⁷⁷

2.4.2. Menşe Kümülyasyonlarının Etkileri

Yaşadığımız dönemde, dünya ticaretinin büyük bir bölümünü tercihli ticaret sistemi oluşturmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, her tercihli ticaret sisteminin menşe kuralları diğerlerine göre farklı dönüşüm kriterleri olarak farklı formülasyonlar içermektedir. Bir ülkedeki ihracatçı, çeşitli ülkelerle yaptığı ticarete, tercihli düzenlemelerden kaynaklı, değişken menşe kurallarıyla karşı karşıya kalmaktadır.

Ülkeler, bu farklılıklardan kaynaklanan sorunlara çözüm bulmak adına, ilk uygulamaları 1990'lı yıllarda Avrupa'nın başlattığı, taraflar arasında aynı menşe kurallarının işletildiği STA'ların yürürlüğe sokulmasıyla çapraz kümülyasyona izin vererek aşmaya çalışılmıştır.⁷⁸

Bu durumu şöyle açıklamak mümkündür. Kümülyasyonun olmadığı bir durumda, örneğin, AB'nin B ve C ülkesiyle bir STA'sı olsun. B ve C'nin de kendi aralarında bir STA'sı olduğunu varsayalım. Ticarete konu ürün olarak da esaslı dönüşüm kriteri olarak "iplikten imalat" olan gömlek olsun. Hem B menşeli gömlek, hem de C menşeli kumaş, ayrı ayrı AB pazarına gümrük vergisi ödemeksizin girebilmektedir. Fakat C menşeli kumaştan B ülkesinde üretilmiş gömlek menşe statüsü kazanamadığından (C ülkesi menşeli kumaş AB-B ticaretinde üçüncü ülke menşeli olarak değerlendirilmektedir.) AB pazarına ancak EÇKÜ vergisi ödemek koşuluyla ihraç edilebilecektir.⁷⁹

Fakat, tüm ülkeler arasında STA bulunduğu için, bu problem kümülyasyon sayesinde çözüm bulacaktır. Şöyle ki C menşeli kumaş AB pazarına tercihli ticaret

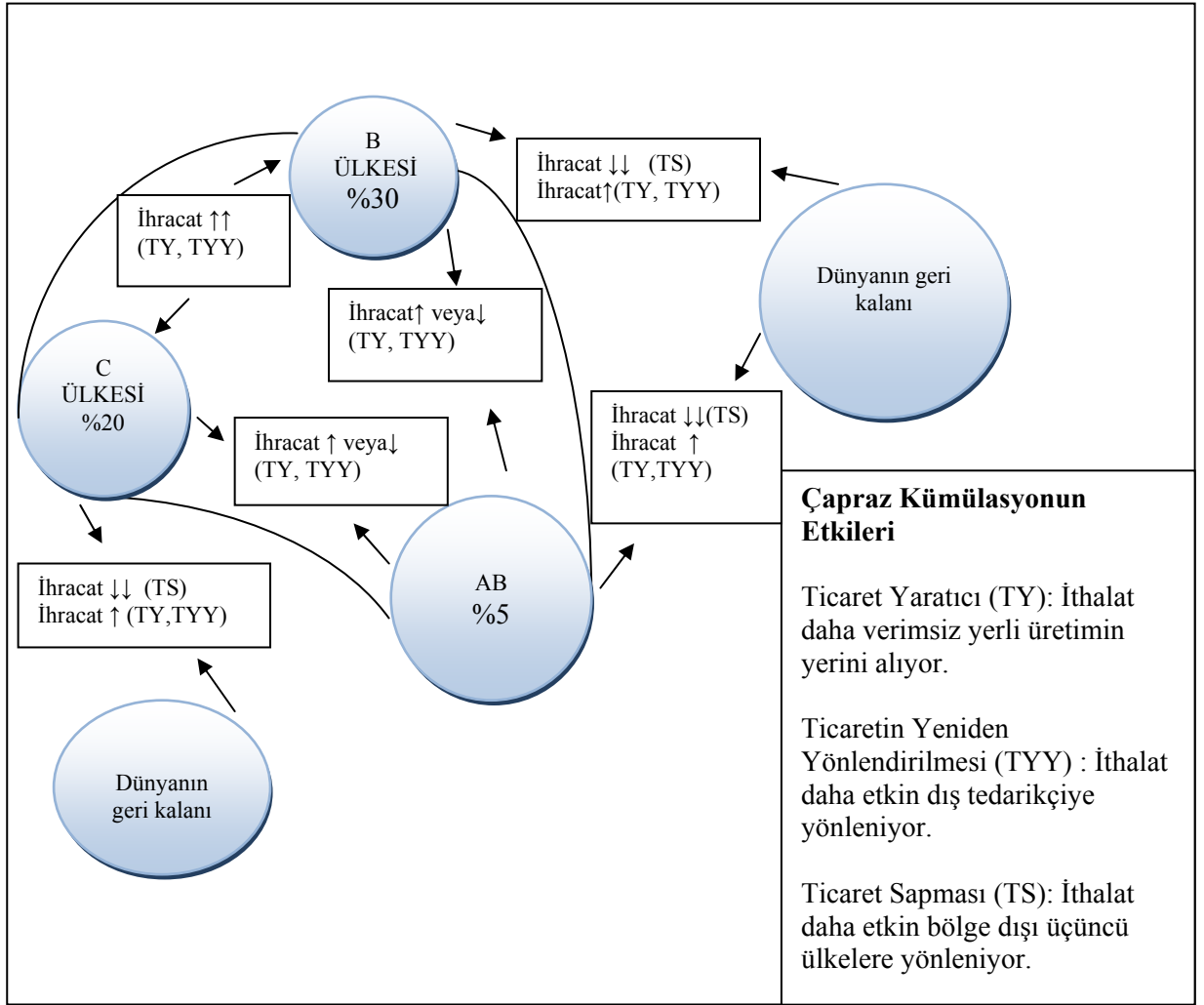
⁷⁷ Tokgöz, a.g.e., s.49-50.

⁷⁸ Kaya, a.g.e. s.44.

⁷⁹ a.g.e.

kapsamında ihraç edilebildiğine göre, B ülkesindeki imalat sürecinde, B ülkesi menşeli olarak değerlendirilecek; bir başka deyişle kümüle edilecektir. Elbette söz konusu sistemin işleyebilmesi için eş menşe kurallarına sahip STA'lar ağının tamamlanması gerekmektedir.⁸⁰

Yukarıda anlatılan kümülasyonun ticaret etkisi, aşağıda bulunan Şekil 5'de yardımıyla incelenebilmektedir.

Kaynak: Talip Engin Kaya, "Dünya Ticaretindeki Gelişmelerin Ülkemiz Menşe Mevzuatına Etkisi:Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülayonunu Sistemi Örneği", (AB Uzmanlık Tezi), Ankara, 2007, s.46.

Şekil 5. Çapraz Kümülayon Etkileri

⁸⁰ a.g.e., s.44-45.

Şekil 5'den yola çıkarak, kümülasyon çerçevesinde, B ve C ülkeleri arasındaki ticaretin, ticaret yaratıcı ve ticaretin yönünü değiştirici etkiler nedeniyle artacağı söylenebilir. Bu etki, B'nin kendisi üretmek yerine C'den (ya da tam tersi bir durumla) temin edebilme imkanını doğurur. Bu da menşe kurallarının ticareti azaltan etkisini tersine çevirmektedir. İkinci etki olarak, B ülkesinin AB'den tedarik ettiği ara mamül olan kumaşı, C'den de tedarik edebilmesi imkanının doğmasıyla oluşmaktadır. Ayrıca, merkez konumundaki AB'den B ve C'ye ticaret akışında yeniden yönlendirici etki ile bir azalma söz konusu olabilir. Fakat AB'nin ara mamül tedariki kümülasyon imkanıyla ülkeler arasında yeniden yönlendirmesi örneğin, C yerine B'den tedarik etmesiyle C ve B'den AB'ye ticaret akışında bir artış sağlayabilir.⁸¹

Bölgedeki ülkeler ile 'dünyanın geri kalanı' arasındaki ticaret akışında ise iki etki söz konusu olabilir. Birincisi, Örneğin B ülkesinin daha etkin üçüncü ülke ara mamülleri kullanmak yerine, kümülasyondan kaynaklı C ülkesinden tedarik etmeyi tercih etmesi halinde ticaret sapması söz konusu olacaktır. İkincisi ise menşe kuralına göre, C ülkesinden tedarik edilen menşeli girdiler dolayısıyla, eğer B ülkesinin daha fazla üçüncü ülke menşeli girdi kullanmasına rağmen, nihai ürün menşe statüsü kazanabiliyorsa; birincisi, söz konusu ithalat daha pahalı taraf ülke (örneğin AB) ithalatının yerini alıyorsa ticaretin yeniden yönlendirilmesi ve ikinci olarak da söz konusu ithalat iç üretimin yerini alıyorsa ticaret yaratıcı etki söz konusu olacaktır.⁸²

2.5. Tercihli Ticaret Rejimlerinden Faydalanma Koşulları

Tercihli Menşe Kuralları başlıklı konuda da belirttiğimiz gibi, tercihli ticaret rejiminden faydalanabilmek için, bazı koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar şunlardır;

- Anlaşma kapsamında olması,
- Anlaşma gereğince menşe statüsüne sahip veya statüsünü kazanmış olması,

⁸¹ a.g.e., s.45.

⁸² a.g.e., s.45-46.

- Menşe ispat belgesine sahip olması,
- Doğrudan nakliyat kuralı uyarınca nakliyatın gerçekleşmiş olması,
- Girdi ithalatı esnasında ödenen veya ödenmesi gereken hiç bir verginin iadesinden veya bir muafiyetten faydalanmaması gerekir.

2.5.1. Eşyanın Anlaşma Kapsamında Olması

Tercihli ticaret anlaşmaları hemen hemen tüm ürünler için geçerli olmaktadır. Fakat bazı ürünler ilgili anlaşma kapsamında yer almayabilirler. Örneğin, korunma önlemleri kapsamında bazı ürünler, tercihli ticaret rejimi kapsamı dışında tutulabilirler veya eşyaya mevcut durumda taviz tanınmamaktadır fakat daha sonra yapılacak müzakerelerle taraflar durumu değiştirebilirler. Buradaki anlaşma kapsamında olması ifadesi, tercihli ticarete konu olan eşyanın, ilgili anlaşmalar listesinde yer alıp almadığıdır.⁸³

Örneğin Türkiye'nin 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) çerçevesinde AB ile yapmış olduğu GB sadece, sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Diğer tarım ürünleri 1/98 Sayılı OKK çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Bu bilgilerden hareketle, ürünün anlaşma kapsamında yer alıp almadığının tespiti için, ilgili anlaşmalara başvurulması gerekmektedir.

2.5.2. Eşyanın Menşenin Belirlenmesi veya Menşe Statüsü Kazanması

Tercihli rejimden faydalanmanın ikinci koşulu, eşyanın anlaşma dahilinde menşe statüsüne sahip olması veya menşe statüsünü kazanmasıdır. Daha öncede belirttiğimiz gibi, menşe tespiti için gerekli kurallar anlaşmadan anlaşmaya farklılık göstermektedir. Bir eşya, bir ticari anlaşmaya göre menşe statüsü kazanırken, aynı işlemler ve işçilikler dahilinde başka anlaşmaya göre menşe statüsü kazanamayabilir.

⁸³ Kaplan, a.g.e., s.43.

Anlaşmalarda yer alan tek ortak kural, eşyanın “o ülkede elde edilmiş veya çıkartılmış ürünler” bazındaki belirlediği kriterlerdir.

Bir eşyanın menşe statüsü kazanıp kazanmadığının tespiti için, ilgili anlaşma kurallarının incelenmesi gerekmektedir.

2.5.3. Eşyanın Menşe İspat Belgesine Sahip Olması

Karşılıklı ve tek taraflı taviz verilmesine dayalı olan tüm ticari anlaşmalarda, eşyaların menşenin ispatı bir belge ile yapılmaktadır. Menşe ispat belgeleri, eşyanın milliyetini gösteren bir nevi pasaport olarak tanımlanabilir.

Menşe ispat belgelerine Türkiye'nin tercihli ticaret düzenlemeleri kapsamında, GTS için Form.A belgesi, STA'lar için EUR.1 Dolaşım Belgesi, Fatura Beyanı, ayrıca kümülasyonlar için EUR.MED belgesi örnek olarak verilebilir.

Menşe ispat belgeleri eşyayı ihraç ederken, ihracatçı ülkenin ilgili kurumları tarafından onaylanarak sevkiyat esnasında eşyaya eşlik ederler. İthalatçı ülkede ise taviz uygulandığı anda ilgili gümrük idaresine ibraz edilmesi gerekmektedir.

Menşe ispat belgeleri örnekleri ekler bölümünde yer almaktadır.

2.5.4. Doğrudan Nakliyat Kuralı

Tercihli ticaret rejiminden faydalanmanın bir diğer koşulu da doğrudan nakliyat kuralıdır. Bu kurala göre tercihli rejim uygulayan iki ülke arasındaki ticarete, eşyaların nakliyatının doğrudan yapılması gerekmektedir. Örneğin Türkiye ile AB arasındaki bir sanayi ürünü ticaretinde, eşyaların doğrudan AB'den gelmesi gerekmektedir. AB menşeli eşyalar önce Rusya'ya ithal edilip sonra Rusya'dan Türkiye'ye ihraç edildiğinde eşyaların tercihli rejimden faydalanması mümkün değildir.

Fakat bu noktada Şu anlaŐımlıdır. Doğrudan nakliyat kuralı, eşyanın başka ũlkelerden geçmesine engel değildir. O ũlkelerde transit işlemleri dışında bir işleme tabi tutulmasına engeldir.

2.5.5. Vergi İadesinden veya Muafiyetinden Faydalanmama Kuralı

GTS dışındaki, tercihli rejimlerden faydalanmak için gerekli olan son koŐul, tercihli rejim kapsamında ticarete konu eşyanın hiçbir vergi muafiyeti veya vergi iadesinden faydalanmamasıdır. Bu durum tercihli ticarete konu olan menşe statüsü kazanmış eşyaların ũretiminde kullanılan ũüncü ũlke menşeli girdilerin ithalatı esnasında gümrük vergisi muafiyeti veya vergi iadesi yapılmamasını getiren kuraldır. Girdi olarak kullanılmak üzere ũüncü ũlkelerden gelen eşyaya vergi iadesi uygulanmıŐ ise veya Dahilde İŞleme Rejimi (DİR) kapsamında olduğu gibi vergiler teminata baęlanmıŐsa, tercihli rejim kapsamında menşe statüsü kazanmış ũrünün ihracatı esnasında bu vergiler ũlkelerin ilgili kurumları tarafından mükelleflerden tahsil edilmektedir.

3. BÖLGESELLEŞME HAREKETLERİ VE DÜNYADA TERCİHLİ MENŞE KURALLARININ UYGULAMALARI

Bu bölümde, GATT'ın menşe kuralları ile ilgili tutumuna yer verilecektir. Sonrasında Dünya'daki bölgeselleşme hareketleri incelenecektir. Türkiye'de AB'de ve Dünya'daki menşe kurallarına değinilerek menşe kurallarının bir dış ticaret politikası aracı olarak kullanılması üzerinde durulacaktır.

3.1. GATT ve Menşe Kuralları

Birinci bölümde yer alan, Dış Ticaretin Gelişimi konusunda da belirttiğimiz gibi dünya ülkeleri, 1929 Ekonomik Buhranının ardından sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesi problemini çözmek adına dışa kapalı bir ekonomi politikası izleyerek, gümrük duvarlarını yükseltme yoluna gitmişlerdir. Bu durum dünya ticaretindeki işbirliğinin oldukça zayıflamasına yol açmıştır.

Sonraki dönemlerde sanayisi gelişmiş olan batılı ülkeler, bu dışa kapalı ekonomiden, ellerinde bulunan mevcut üretim stoklarının artmasından ötürü rahatsızlık duymaya başlamıştır.

Bu çerçevede, dünya ticaretinin serbestleşmesi ve bir düzen çerçevesinde seyretmesi adına öncülük eden gelişmiş ülkeler, kendi piyasa ekonomilerinin işlerliğini sağlayacak amaç ve hedeflerle donatarak GATT'ı imza altına almışlardır. Amerika ve AB, GATT'ın yapısı ve uyguladığı kuralların oluşturulmasında, baskın olarak söz sahibi olmuştur.

GATT, dünya ticaretinin serbestleştirilmesini, dört temel ilkeye dayandırır.

1- En Çok Kayrılan Ülke Kuralı: Bu ilkeye göre, anlaşmaya taraf ülkeler arasında ayırım yoktur. Anlaşmaya taraf tüm ülkelere, aynı gümrük tarife oranlarının uygulanması ve ayırıcı işlem yapılmaması esastır. Eğer üye ülkelerden biri diğer üye ülkelerden birine kolaylık sağlarsa, anlaşma dahilindeki tüm ülkeler, otomatik olarak o gümrük kolaylığından faydalanır.

2- Ulusal Muamele Kuralı: Bu kural, bir ürünün ithalatından sonra, iç piyasaya dönük düzenleme ve uygulamalar açısından yerli ürünlerden farklı bir muameleye tabi tutulmamasını öngörmektedir.

3- Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi: Bu kurala göre, anlaşmaya taraf ülkeler arasındaki vergi oranları düşürülür ve bu oranlar sabitlenir. Taraf ülkeler, söz konusu vergi oranlarının üzerinde gümrük vergisi uygulayamamaktadırlar.

4- Tarifeler Yoluyla Koruma: Bu ilke aynı zamanda, şeffaflık ilkesi olarak da bilinmektedir. Ticarete şeffaflığın sağlanması adına, en iyi koruma yolunun tarifelerle olacağı kuralıdır. GATT çerçevesinde, tarife dışı engellerin, anti-damping ve sübvansiyondan kaynaklı telafi edici vergiler istisna olmak kaydıyla bütünüyle yasaklanmasını öngörülmektedir.

GATT'ın bu dört temel prensiplerinden, menşe kuralları ile ilgili olanı, EÇKÜ kuralıdır. Şöyle ki; bu kural, anlaşmaya taraf ülkelere aynı tarife oranı uygulanarak, ayrımcı muamele yapılmaması esasına dayanmaktadır. Kural, tanınan herhangi bir taviz ve kolaylığın üye olan tüm ülkelere tanınmasını gerektirmektedir. Fakat bu kuralın istisnaları bulunmaktadır. GB'ler, STA'lar, GTS'ler, bölgesel ticaret ve ekonomik anlaşmalar bu istisnalara birer örnektir.

Esasında ekonomik bölgeselleşmelerin temeli 1800'lü yılların ortalarına dayanmaktadır. 1826 yılında İngiltere ve İrlanda arasında kurulan GB ve 1833 yılında kurulan Alman GB buna bir örnektir. Bu bölgeselleşme eğiliminin, GATT'ın kurucu üyelerinde zaten var olan bir ticaret mantığına sahip olmaları, EÇKÜ istisnalarının uygulanmasına bir dayanak oluşturmaktadır.

Ekonomik bütünleşmeler günümüzde çok yaygın olarak kullanılmakta ve dünya ticaretinin çok büyük bir kısmına denk gelmektedir. Bu oluşumlar çerçevesinde, belli ülke veya ülke gruplarına tanınan tavizler diğer GATT üyesi ülkelere tanınmamaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz bölgeselleşmelerin yaygın alanı, EÇKÜ kuralının işlerliğinin önemini azaltmaktadır.

Bu noktada şöyle bir görüş belirebilir; GATT'ın devamı niteliğindeki DTÖ üyesi ülkeler ile üye olmayan ülkeler arasındaki vergi oranları arasında avantaj sağlamaktadır. Fakat DTÖ'nün günümüzde yüz elli üç üyesi bulunmaktadır ve bu oran bir hayli yüksektir. Ayrıca Türkiye uygulamalarından örnekle, ülkeler tercihsiz menşe kuralları dahilinde (yani yukarıda adı geçen oluşumların haricindeki) DTÖ üyesi ülkelerle, DTÖ üyesi olmayan ülkelere aynı tavizli vergi oranını uygulamaktadır. Bu durumda, gümrük tarifeleri açısından GATT'ın işlerliğini yitirdiği düşünülebilir.

Bu noktada akla şu gelmektedir: GATT'ın oluşumuna öncü olan batılı ülkelerin, asıl amacı kendi çıkarları doğrultusunda kayırmacı bir ticaret politikası gütmektir. Bunu da, GATT vasıtasıyla, dünya ticaretinin serbestleşmesine EÇKÜ kuralını dayanak oluşturarak, bölgeselleşme hareketlerini istisna gibi göstermek suretiyle yapmışlardır.

GATT'ın başlangıcından bu yana hep bazı istisnalar ve farklılaştırma istekleri gereği var olan bölgeselleşme eğilimleri menşe belirleme gereğini ortaya çıkartmıştır. Bu ayrımcı muamelelerin yapılması için, hem ülkeler arası ticareti, hem de belirlenen ürün sektörlerini etki alanına alan menşe kuralları, amaca hizmet etmekte bir araç olarak kullanılmaktadır.

Diğer taraftan GATT ve menşe kuralları ile ilgili şunu söylemek mümkündür. İkili ve bölgesel ticari anlaşmalar dahilindeki tercihli menşe kurallarını, kendi yetki alanı dışında tutarak, bu kuralları ülkelerin veya oluşumların inisiyatifine bırakmıştır. Dolayısıyla baskın olan tarafın belirlediği menşe kuralları ile ticaretin yönü değişerek, bölgeselleşme hareketlerinin güya amaçlarından biri olan “ortak refah” olgusu hayat bulamamaktadır. Oysaki GATT ticaret alanındaki başka düzenlemeler ve konumuz itibarıyla menşe kuralları ile ilgili, ayrımcı bir muamele yapmadan, tüm ülkeleri kapsayan kurallar bütünü oluşturup menşe kurallarının standartlaştırılmasını sağlayarak, menşe kurallarını araç olmaktan çıkarabilmesi gerekmektedir.

Ayrıca GATT'ın Ulusal Muamele kuralının, kamu ihalelerinde, menşe ülke ayrımına gidilmesiyle ihlal edildiğini de söylemek mümkündür.

3.2. Bölgeselleşme Hareketleri

Bölgeselleşme hareketleri, öncelikle ekonomik entegrasyonlar açısından ele alınacaktır. Daha sonra bölgeselleşme hareketleri sayısal açıdan incelenip son olarak bölgeselleşme hareketlerinin eğilimlerine yer verilecektir.

Ekonomik entegrasyonlar, ülkelerin aralarındaki ticari ilişkileri güçlendirmek adına yaptıkları bütünleşmeleri konu alarak, mal ve hizmet ticaretinin serbestleşmesini sağlamaktadır. Ekonomik entegrasyonları, en dar kapsamlı hali ile ilk olarak STA'ları daha sonra sırasıyla Serbest Ticaret Bölgeleri, Gümrük Birlikleri, Ortak Pazarlar ve en geniş haliyle son olarak Ekonomik Birlikler oluşturmaktadır. Bu entegrasyon modelleri ile ilgili bilgiler aşağıda kısaca verilmektedir.⁸⁴

STA'lar; anlaşmaya taraf ülkelerin aralarında, karşılıklı olarak, belirli mallar üzerinde, gümrük tarifelerini azalttıkları veya tamamen muafiyet sağladıkları, fakat anlaşma dışındaki ülkelere Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulama zorunluluklarının olmadığı bir ekonomik entegrasyon modelidir. STA'lara örnek olarak, Türkiye'nin İsrail ile yapmış olduğu STA verilebilir.

Serbest Ticaret Bölgesi; Üye ülkelerin, kendi aralarındaki ticarete, tarife, kota, tarife dışı engeller ve diğer ticaret engellerinin kaldırılması yoluyla tam bir serbestliğe gitmelerini öngören fakat üye ülkeler dışında kalan ülkelere karşı bağımsız ulusal dış ticaret politikası izlenmesine olanak veren bütünleşme şeklidir. Serbest Ticaret Bölgesine örnek olarak, ABD, Kanada ve Meksika'nın 1993 yılında oluşturdukları NAFTA gösterilebilir.

Gümrük Birlikleri; Birliğe taraf ülkelerin arasındaki ticarete, her türlü tarife ve eş değer vergiden muaf olmasını sağlayan aynı zamanda birlik dışındaki ülkelere OGT uygulanmasını esas alan ekonomik entegrasyon modelidir. Birlik dışındaki ülkelere yönelik ortak ticaret politikaları benimsendiği için, STA'lara ve Serbest Ticaret Bölgelerine nazaran daha ileri bir ekonomik entegrasyon modelidir. Bu

⁸⁴ Ömer Faruk Çolak, Harun Öztürkler ve İbrahim Tokatlıoğlu, **Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2008, s.7-8.

entegrasyon modeline, AB çerçevesinde oluşturulan ve Türkiye'nin de dahil olduğu GB örnek olarak verilebilir.

Ortak Pazar; Ekonomik entegrasyon modellerinden GB'lerin bir üst aşamasıdır. GB'ler ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte, ilave olarak, anlaşmaya taraf ülkeler arasında sermaye, emek ve teknoloji gibi üretim faktörlerinin de serbest dolaşımına izin veren bir ekonomik entegrasyon modelidir. Bu modele, 1992 yılında uygulamaya geçen Avrupa Topluluğu anlaşması örnek olarak verilebilir.

Ekonomik Birlik; Ekonomik entegrasyonlar arasında en güçlü olan modeldir. Ortak Pazar'a nazaran daha ileri bir bütünleşme durumu söz konusudur. Ortak Pazar'ın tüm özelliklerine sahip olmakla birlikte, bu model, birliğe üye tüm ülkeler tarafından ortak ekonomi politikalarının uygulanmasına olanak verir. Bu tür birleşmelerin neticesinde, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına ilave olarak, para, maliye ve sosyal politikaların da tam bir uyum göstermesi söz konusudur. STA'lar, Gümrük Birlikleri ve Ortak Pazarlar, üyeleri arasındaki dış ticarete konan engelleri ortadan kaldırmayı hedeflerken, Ekonomik Birlikler, birliğe üye ülkeler arasında tam anlamıyla bir entegrasyon hedeflemektedir. Bu modele, Avrupa Topluluğu'nun Maastricht anlaşması dahilinde 1 Ekim 1993 tarihinden itibaren AB olması örnek olarak verilebilir.

Aşağıda yer alan Tablo 2’de ekonomik entegrasyon çeşitleri ve bunların özellikleri mevcuttur.

Tablo 2. Ekonomik Entegrasyonlar ve Özellikleri

Entegrasyon Biçimi	Kısıtlamaların Kaldırılması	Ortak Gümrük Sistemi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ortak Ekonomi Politikaları
Serbest Ticaret Anlaşmaları	Belirli eşyalar için var.	Yok	Yok	Yok
Serbest Ticaret Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok
Ekonomik Birlik	Var	Var	Var	Var

Kaynak: Hasan Sabır, “Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği”, DTM, Dış Ticaret Dergisi, S.25, (2002), s.1

Yukarıda bulunan Tablo 2’den de anlaşılacağı gibi, en zayıf entegrasyon biçimi olan STA’lar, ilk aşama olan kısıtların kaldırılmasını sınırlı sayıda eşya için uygularken, en güçlü olan ekonomik birlik entegrasyon modelinde ekonomi politikaları dahi ortak uygulanmaktadır.

Ekonomik entegrasyonun, entegrasyona dahil ülkelerin ekonomileri üzerine ne tür etkilerde bulunacağı konusunda ilk kapsamlı teori Jacob Viner tarafından geliştirilmiştir. Viner çalışmalarında daha çok gümrük birlikleri üzerinde durmuştur. Viner'e göre GB kurulması sonucunda, bir malın üretiminin göreceli olarak düşük maliyetli üretim yapan birlik ülkesine yönelmesi ticaret yaratıcı etki, yüksek maliyetli üretim yapan birlik ülkesine yönelmesini ise ticareti saptırıcı etki olarak adlandırmıştır. Viner'in GB Teorisi'ne göre, entegrasyona giren ülkelerin ekonomilerinin birbirlerine rakip veya birbirlerini tamamlayıcı karaktere sahip olması, söz konusu entegrasyonun ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkisinin temel belirleyicisidir. Viner'e göre, aynı malları üreten ekonomilerin, yani rakip ekonomilerin GB kurmaları durumunda birliğin ticaret yaratıcı etkisi daha fazladır. Çünkü, böyle bir durumda ticaretin yönü değişmemekte, birliğe katılan ülkelerin birlik dışı ülkelere yaptıkları ithalat fazla etkilenmemektedir. Tamamlayıcı ekonomiler arasında bir GB kurulduğu takdirde ise (örneğin, emek-yoğun mallar üreten bir ülke ile sermaye-yoğun mallar üreten bir ülke arasında), birlik dışında kalan ülkelerin ihracatı olumsuz etkilenebilecektir. Eğer ithalat, düşük maliyetli birlik-dışı ülkeden yüksek maliyetli birlik-içi ülkeye kaymışsa, ticareti saptırıcı etki olarak adlandırılan olumsuz ticaret etkisi söz konusu olacaktır.⁸⁵

Krueger, anlaşmaya taraf ülkelere ve dünya ekonomisine etkileri açısından STA'lar ve GB'leri karşılaştırdığı makalesinde, refah bakımından GB'lerin STA'lara pareto-üstün olduğunu belirtmektedir. Politik açıdan ise STA'ların çok taraflı ticaretin serbestleşmesine gümrük birliklerinden daha fazla olumsuz etkide bulunacağını bunun nedeni olarak da hem tercihli anlaşmalara harcanan enerjinin ve kazanımların, çok taraflı serbestleşme hareketlerine ilgiyi azalttığını hem de menşe kurallarının ticaretin önünde teknik bir engel olma potansiyeli taşıması olarak belirtmektedir.⁸⁶

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler, ekonomik entegrasyona farklı beklentilerle yönelirler. Gelişmekte olan ülkeler, entegrasyona sanayileşmeyi başlatmak amaçlı yaklaşırken, gelişmiş ülkeler sanayileşme hızlarını artırma amaçlı

⁸⁵ Hasan Sabır, "Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği", **DTM Dış Ticaret Dergisi**, S.25, (2002), s.1-2.

⁸⁶ Kaya., a.g.e., s.27.

yaklaşmaktadır. Dolayısıyla, gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelerin bu durumdan zarar görmeleri olasıdır.⁸⁷

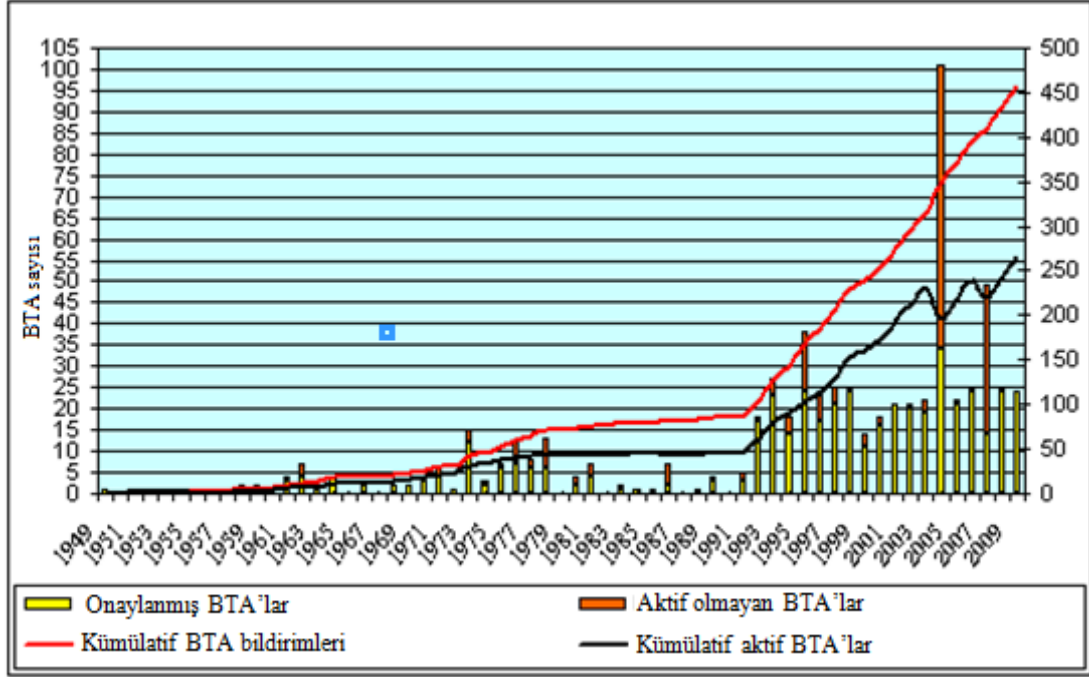
Bölgeselleşme hareketleri ilk olarak 1665 yılında kurulan Avusturya, Bavarya, İspanya ve bazı Alman şehirleri arasında yapılan ticaret birliği ile karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra, 1826 yılında İngiltere ile İrlanda arasında GB kurulmuştur. Bunu daha sonra 1833 yılında Alman Gümrük Birliği izlemiştir. 1854’de ise ABD ile Kanada hammadde ticaretlerinde gümrüklerin kaldırılmasını kapsayan bir anlaşma imzalamışlardır. 1950’li yıllarda özellikle Avrupa bölgesinde önemli hale gelen bölgeselleşme hareketleri, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (18 Nisan 1951 imza edilip 23 Temmuz 1952’de yürürlüğe girmiştir.), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) (her iki anlaşma da 25 Mart 1957 imza edilip 1 Ocak 1958’de yürürlüğe girmiştir.) ile kendini göstermektedir.

1980’li yıllardan sonra ekonomik entegrasyonlar dünya genelinde daha bir önem kazanmaya başlamış ve Amerika, Asya, Avustralya, Afrika kıtalarını da hızla etkisi altına almıştır. Dünya’daki belli başlı ekonomik entegrasyonlar, Avrupa’da; AB, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Avrupa Ekonomik Alanı (AEA), AB’nin Türkiye ile yapmış olduğu GB ve AB’nin birçok ülke ile yapmış olduğu STA’lardan oluşturken, Amerika kıtasında; NAFTA, Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA), Andean Paktı (CAN), Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM), Karayipler Ortak Pazarı (CARICOM) ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Orta Doğuda; Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Afrika’da; Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO), Mano Nehri Birliği (MRU), Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği (UDEAC), Doğu ve Güney Afrika Tercihli Ticaret Alanı (PTA), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) ve Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (CEPGL), Asya da; Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Bangkok Anlaşması, Okyanusya da ise; Avustralya-Yeni Zelanda Yakın Ekonomik İlişkiler Ticaret Anlaşması (ANCZERTA) ve Kıtalararası olan Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği’nden (APEC) oluşmaktadır.

⁸⁷Sabır., a.g.m.

Aşağıda bulunan Grafik 1’de 1948 yılından 2009 yılına kadar gerçekleşen Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının (BTA) gelişimi bulunmaktadır.

Grafik 1. 1948-2009 Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının (BTA) Gelişimi

Kaynak: DTÖ, http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm

Grafik 1’e göre 1948 ve 2003 yılları arası normal bir seyir izleyen BTA’lar, 2003 yılından sonra oldukça hızlı bir artışla kendini göstermektedir. DTÖ’ye sadece, Ocak 2005 ile Aralık 2006 yılları arasında bildirilen bölgesel ticaret anlaşmasının sayısı 55 dir. Bu oran bile oldukça dikkat çekicidir. 2007 yılı itibariyle DTÖ’ye bildirilen ve aktif olan BTA sayısı 194 iken 31 Aralık 2008 itibariyle aktif BTA sayısı 230’dur. Yakın gelecek zamanda aktif olmayan BTA’ların da yürürlüğe girmesiyle toplam BTA sayısı 450 civarlarında olacağı görülmektedir.

Aşağıda bulunan Tablo 3’de Eylül 2007 itibariyle 194 adet olan aktif BTA’nın GATT/DTÖ bildirim şekilleri mevcuttur.

Tablo 3. 2007 Yılı İtibariyle Aktif Olan BTA’ların GATT/DTÖ’ye Bildirim Şekli

	Üyelik	Yeni Anlaşma	Toplam
GATT Madde XXIV (STA VE GB)	8	116	124
GATT Madde V	2	47	49
Enabling Clause⁸⁸	1	20	21
Toplam	11	183	194

Kaynak: Talip Engin Kaya, “Dünya Ticaretindeki Gelişmelerin Ülkemiz Menşe Mevzuatına Etkisi: Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülayonu Sistemi Örneği”, (AB Uzmanlık Tezi), Ankara, 2007, s.28.

Eylül 2007 tarihi itibariyle 194 olan aktif BTA’ların menşe esasına dayananı %90’ı oluştururken, “Enabling Clause” olarak menşe esasına dayanmayan gümrük birliklerinin tercihli düzenlemelerdeki payı %10’dur.⁸⁹

Bu rakamlar, DTÖ’nün 2009 yılı raporunda açıkladığı üzere 31 Aralık 2008 yılı itibariyle aktif BTA sayısı 230 iken, menşe esasına dayanan GATT madde XXIV kapsamında 145 adet BTA, GATT madde V kapsamında 58 adet BTA ve menşe esasına dayanmayan Enabling Clause kapsamında 27 adet BTA anlaşması mevcuttur.⁹⁰

⁸⁸ Enabling Clause, henüz fiilen uygulanmayan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Tercihli Ticaret Anlaşmasının (ECOTA) dayanak hükmüdür.

⁸⁹ Kaya, a.g.e., s.28.

⁹⁰ DTÖ 2009 Yılı Raporu, (Çevrimiçi), <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ArastirmaIstatistikDb/DTÖ/WTO%20Annual%20Report%202009.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.11.2010), s.48.

Bölgeselleşme hareketlerindeki temel eğilimlerinin analizi, bölgeselleşme hareketlerinde yaşanan hızlı artış ve çeşitlilikten ötürü zorlaşmaktadır. Fakat bu konuda ana hatlarıyla dört tane fikir belirtmek mümkündür.⁹¹

Birinci olarak, bölgeselleşme hareketlerinde, çok amaçlı ilişkilerin arka plana atılıp, dış ticaret politikalarının özünü oluşturduğu söylenebilir. Buna dayanak olarak da DTÖ'nün Doha Kalkınma Gündemi görüşmelerinde, müzakerelere yön veren baskın devletlerden, ABD, AB, Japonya, Avustralya, Hindistan ve Brezilya arasındaki görüşmelerdeki pozisyonları nedeniyle yaşanan tikanıklıktan ötürü görüşmeler Temmuz 2006'da askıya alınmıştır. Müzakereler yeniden başlamıştır fakat AB'nin ısrarla üstünde durduğu konu ticaretin kolaylaştırılması olmuştur. Bunun dışındaki yatırım, rekabet ve kamu alımlarındaki şeffaflık konusu 2003 Cancun Bakanlar Kurulu Konferansı sonrasında, Doha Kalkınma Gündemi müzakerelerinden çıkartılmıştır.

İkinci olarak, Kuzey-Güney ve Güney-Güney ülkeleri arasındaki anlaşmalarda bir artış yaşanmaktadır. Bunun sebebi hem DTÖ kurallarından hem de Güney ülkelerinin iki taraflı güçlü tavizleri, Kuzey ülkeleri tarafından tanınan tek taraflı tavizlere tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Üçüncü olarak, dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan düzenlemelerin, Avrupa kıtası kapsamında olan PAMK çapraz kümülasyonunun PAAMK çapraz kümülasyonu ile Akdeniz ülkelerini de içine alması gibi genişleme politikası seyrinde izlemesidir.

Dördüncü olarak ise, söz konusu bölgeselleşmelerde, anlaşmaların büyük kısmını gümrük tarifelerinin kaldırıldığı fakat anlaşmaya taraf ülkelerin dışarıya karşı kendi tarifelerini uyguladığı STA'ların oluşturmasıdır. Fakat konu olan STA'ların gümrük tarifelerini kaldırmanın yanında, ekonomik işbirliği, ticaretin kolaylaştırılması ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da içerdiği görülmektedir.

⁹¹ a.g.e., s.30-31.

3.3. Türkiye’de Menşe Kuralları

Türkiye’de Menşe Kuralları konusu, iki açıdan ele alınacaktır. Birincisi, mevzuatta bulunan yasal düzenlemeler şekliyle ikinci olarak da uygulamada yer alış şekliyle konunun üzerinde durulacaktır.

Bilindiği üzere Türkiye, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile bugünkü adı AB olan, o günkü adı ile AET ile ekonomik birleşme sürecine girmiştir. Ankara Anlaşmasının son dönemi olan GB kapsamında birçok yükümlülüğü üstlenen Türkiye’nin tercihli ve tercihsiz menşe kuralları düzenlemeleri de büyük oranda bu çerçevede gerçekleşmektedir. GB’nin oluşturulmasıyla OGT’ye geçilmiş ve diğer tüm alanlarda olduğu gibi menşe kuralları çerçevesinde de düzenlemelerin uyumlaştırılması teorik olarak zorunlu hale gelmiştir.

Bu çerçevede tercihsiz menşe kuralları, AB mevzuatıyla büyük oranda uyum sağlayarak, yürürlükte olan 27/10/1999 tarih ve 4458 Sayılı Gümrük Kanununun 17 ila 21. maddelerinde ve 07/10/2009 tarihli ve 27369 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Gümrük Yönetmeliği’nde “Bağlayıcı Menşe” bilgisi olarak, 29. maddede, “Eşyanın Menşenin Belirlenmesi” hükümleri 33 ila 37. maddelerinde, “Menşe Şehadetnamesi” ile ilgili olarak da 38 ila 42.maddelerinde yer almaktadır. Ayrıca aynı yönetmeliğin 4, 5, 6 ve 7. Eklerinde düzenlemeler yapılmıştır.⁹²

Mevzuatımızda tercihli menşe kuralları ile ilgili düzenlemeler ise Gümrük Kanunu’nun 22. Maddesi’nde yer almaktadır. Gümrük Kanunu’na göre tercihli ticaretten yararlanacak eşyanın tercihli menşe kuralları;

a) Türkiye’nin bazı ülkeler veya ülke grupları ile yaptığı tercihli bir tarife uygulaması gerektiren anlaşmalar kapsamı eşya için bu anlaşmalar ile,

b) Türkiye tarafından tek taraflı olarak bazı ülkeler, ülke grupları veya toprak parçaları için tanınan tercihli tarife uygulamalarından yararlanan eşya için Bakanlar Kurulu Kararları ile belirlenmektedir.

⁹² 27/10/1999 Tarihli 4458 Sayılı Gümrük Kanunu ve 07/10/2009 Tarihli 27369 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanan Gümrük Yönetmeliği

. Yukarıda belirtilen maddelerden anlaşılacağı üzere, Gümrük Kanunu ve Yönetmeliği'nde tercihli menşe kuralları ile ilgili düzenlemeler bulunmamakta ve bu kurallar söz konusu tercihli ticaret anlaşmalar ve bazı düzenlemeler dahilinde yer almaktadır.

Türkiye'de menşe uygulamalarıyla ilgili olarak genel anlamda, dış ticaret politikalarının üzerinde sonuç yaratacak bir olgu olmaktan ziyade gümrük prosedürlerine yardımcı bir unsur olarak değerlendirildiği gözlemlenmektedir. Bu durumun sebebi olarak da Türkiye'nin menşe kuralları ile ilgili mevzuat anlamında ulusal ve uluslararası düzenlemelerin çok geç başlatılması ve konunun önemi ile ilgili yeterli bilince sahip olunmaması gösterilebilir.

Türkiye'nin menşe konusunda, GATT bünyesinde gerçekleştirilen ve menşe ile ilgili temel uluslararası ilkelerin belirlendiği Kyoto Sözleşmesi'nin 31 adet ekinde 6'sına taraf olması ve Sözleşme'nin "D" işaretli eklerine katılmaması Türkiye'de menşe mevzuatı ve uygulamalarının derinleşmemiş ve yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple söz konusu Sözleşme'ye uzun yıllar iştirak edilmemesinin ve geç de olsa taraf olunurken menşe konusunun dışarıda tutulmasının payı büyüktür.

Ayrıca Türkiye'de, menşe kuralları ile ilgili, menşe belgelendirmeleri ve vergi muafiyetinden yararlanıp yararlanmama bazında ele alındığı ve bu ölçülerle değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Menşe kurallarının Türkiye'de ticareti ve yatırımı saptırıcı veya yönlendirici etkilerinden faydalanmak adına veya menşe kurallarının etkilerinin bilinciyle, dış ticaret hadlerinin kendi aleyhine dönmesine sebep olacak diğer ülkelerin uygulamalarına karşı önlemler belirlemek amacının güdülmediğini düşünmek mümkündür.

Bu konuda, Türkiye'nin menşe kuralları ile ilgili bakış açısını göstermek adına 1990 yılında yaşanan bir örneği vermek mümkündür. Söz konusu olay, bir ithalatçının 1954 Doğu Alman yapımı bir hurda gemiyi Türkiye'ye ithal etmek istemesiyle gerçekleşmektedir. O dönemde, Gümrük Yönetmeliği'nin 5 no'lu ekinde, Demokratik Almanya Cumhuriyeti aramızda mevcut ticaret ve ödeme anlaşmalarına

göre menşe şahadetnamesi ibrazı gerekli bulunan ülkelerden biridir. Ayrıca yine o dönemdeki 1989/65 Sayılı Genelge, 5 nolu ekte bulunan ülkeler menşeli eşyaların o ülkeler dışından gelse dahi menşe şahadetnamesi ibrazını şart koşmaktadır. İlgili gümrük idaresi 1989/65 Sayılı Genelgeye istinaden hurda geminin Doğu Alman menşeli olduğunu gösterir menşe şahadetnamesini aramıştır. İthalatçının gümrük idaresinin menşe şahadetnamesini istemesine itirazı sonucunda merkezi idarenin konu hakkındaki değerlendirmesinde, Hurda gemilerin vergiden muaf olduğunu belirtir 1990/199 Sayılı Genelge dikkate alınarak hurda gemilerin vergiden muaf olduğu hatırlatılmış ve bunun dışında herhangi bir dış ticaret önleminin varlığına yada yokluğuna atıfta bulunulmadan hurda gemi ithalatında menşe şahadetnamesi aranmayacağı karara bağlanmıştır.

Bu durum hukuksal açıdan doğru olmakla birlikte, gerek zorunlu menşe kanıtlanmasına gerekse vergiden muaf eşyanın menşesinin kanıtlanmasına gerek duyulmaması menşe bilgisi konusunda dünyadaki örneklerine nazaran daha az faydalandığını göstermektedir. Eşyanın cinsi ne olursa olsun vergiden muaf olması menşe kanıtından da muafiyet olarak yorumlanmıştır. Bu durumda, kota, gözetim, anti-damping gibi tarife dışı önlemler ile birlikte diğer ithalat önlemlerinin uygulanışı ile menşe bilgisi arasındaki organik bağ ihmal edilmiştir.

Öte yandan, menşe konusunda yaşanan sorunlara ve gümrük idareleri ve mükellefler arasında yaşanan uyuşmazlıklara göz atıldığında, ortaya çıkan sorunlar genel anlamda, “gerektiği halde menşe belgesinin ibraz edilmemesi”, “belge üzerindeki mühürün sahte olması”, “menşe belgesinin ilgili ülkenin yetkili makamlarınca düzenlenmemiş olması” ve “gerektiği halde menşe belgesinin ilgili konsolosluk tarafından tasdiklenmemesi” gibi menşe ispat belgeleri ile ilgili sorunların yaşandığı görülmektedir.

Türkiye’de menşe uygulamaları ile ilgili gözlemler, menşe kurallarının, onlara dünyada yüklenen bir çok işlevinden yalnızca istatistiki bilgi, menşe ispat

belgelerinin şekilsel önemiyle bağlantılı olarak tavizden yararlandırma işlevi açısından itibar edildiği gözlenmektedir.⁹³

3.4. Avrupa Birliği'nde Menşe Kuralları

AB'de tercihsiz menşe kuralları, Birliğin Gümrük Kodunu oluşturan 12/10/1992 tarihli ve 2913 Sayılı Konsey Tüzüğü'nün 22 ila 26. maddeleri ve Gümrük Kodunun uygulama hükümlerini içeren 2 Temmuz 1993 tarih ve 2454 sayılı Komisyon Yönetmeliğinin 35 ila 65.maddeleri ile Yönetmeliğin, 9 ila 11 nolu Ekleri ile düzenlenmiştir.

Birlik'de tercihsiz menşe kuralları kapsamında eşyanın menşeinin belirlenmesinde “tamamen bir ülkede elde edilmiş veya üretilmiş eşya” ve üretimi birden fazla ülkede gerçekleştirilen eşya için “en son esaslı dönüşüm” ayrımlarına gidilmektedir.

Uygulamada “tamamen elde edilme” kriteri çoğunlukla doğal mineraller, bitkiler ve hayvanlar ile bunlardan elde edilen ürünlerde görülmektedir. Ayrıca, tamamı ilgili ülke menşeli girdiler kullanılarak elde edilen sanayi ürünleri de, söz konusu ülke menşe statüsü kazanmış olacaktır.

Eşyanın üretiminin iki ya da daha fazla ülkede gerçekleştirilmesi halinde “en son esaslı dönüşüm” kriterinin sınılanması için başlıca üç yol bulunmaktadır. Bunlar, “gümrük tarife pozisyonu değişikliği” kuralı, eşyanın menşe kazanabileceği ya da kazanamayacağı “teknik işlem ya da işçilik listesi” ve fabrika çıkış fiyatı üzerinden hesaplanan ihraç ülkesinde sağlanan “katma değer” kuralıdır.

Ayrıca tekstil ürünleri ve sınırlı sayıda olan diğer ürünler için “en son esaslı dönüşüm” kriterleri ile ilgili yönetmelik ve eklerinde özel düzenlemeler yer almaktadır. Yönetmelikte, aksesuarlar, aksam parçaların menşeinin tespiti ve menşe şahadetnamelerinin düzenlemeleriyle ilgili bilgiler de yer almaktadır.

⁹³ Tokgöz, a.g.e., s.131-136. (Türkiye'de Menşe Kuralları Konusunun Menşe Uygulamaları Kısımında a.g.e.'den faydalanılmıştır.)

Tekstil ürünleri ve sınırlı sayıda ürün için hangi işçiliğin “ekonomik yönden gerekli görülen en son esaslı işçilik” olduğu, Yönetmeliğin 10 ve 11 nolu eklerinde belirlenmiş, Ek 9’da ise söz konusu iki ekin açıklama notları mevcuttur. Buna göre 10 nolu ekte belirtilen tekstil ürünleri, söz konusu ekte belirtilen kuralı; ekte yer almayan tekstil ürünleri ise “tarife pozisyonu değişikliği” kuralını karşılamak durumundadır. Ancak söz konusu kurallardan biri karşılanmış olsa bile ilgili ülkede gerçekleştirilen işlemlerin 38.madde de belirtilen yetersiz işlemlerin ötesinde bir işleme tabi olması gerekmektedir. Örneğin 6213 ve 6214 tarife pozisyonunda sınıflandırılan “mendiller, şallar, eşarplar, fularlar, kaşkoller, peçeler, duvaklar vb. eşyanın” (tercihsiz) menşe statüsü kazanabilmesi için; İşlemeli olanlarının “iplikten imalat veya kullanılan işleme yapılmamış mensucatin kıymetinin ürünün fabrika çıkış fiyatının %40’ını aşmadığı imalat” kuralını, diğerlerinin ise “iplikten imalat” kuralını karşılamaları gerekmektedir.

Tüm bu düzenlemeler, tercihsiz menşe kurallarının amacı ve işleyişi açısından, tüm dış ticaret politikalarının (anti-damping, telafi edici vergi, ticaret ambargoları, koruma önlemleri, miktar kısıtlamaları gibi) uygulanmasında kullanılmakla beraber tarife kotaları, dış ticaret istatistikleri, kamu alımları ve menşe işaretlemesi alanlarında da kullanılmaktadır. Söz konusu kurallar Ortak Tarım Politikası dahilinde sağlanan geri ödemelerde de kullanılmaktadır.⁹⁴ Ayrıca bu politikalar menşe kuralları vasıtasıyla tekstil ürünlerinde olduğu gibi, özel anlamda eşya bazında uygulanarak yerli sektörlerin korunmasını ve menşe kurallarının zor bir o kadar da karmaşık olması sebebiyle Birlik dışındaki ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını Birliğe çekmek için de bir vasıta oluşturmaktadır.

AB’nin tercihli menşe kuralları ile ilgili düzenlemeleri, adı geçen Gümrük Kodu’nun 27. maddesi ve Yönetmeliğin 66 ila 138. maddeleriyle birlikte Yönetmeliğin 14 ila 22 nolu eklerinde yer almaktadır. Kodun 27 inci maddesine göre tercihli menşe kuralları için bazı ülkeler veya ülke grupları ile yapılan tercihli bir tarife uygulaması gerektiren anlaşmalar kapsamı eşyada, söz konusu anlaşmalar ve tek taraflı düzenlemelerde ise Yönetmeliğin anılan hükümlerine yer almaktadır. Bu

⁹⁴ Kaya, a.g.e., 8-12.

durumda STA'larla ilgili menşe kurallarının, yönetmelik ve Kod ile değil, anlaşmalar dahilinde düzenlenmekte olduğu görülmektedir.

AB'nin tercihli ticaret düzenlemelerindeki temel prensip, eşyanın tercihten faydalanan ülke menşeli sayılabilmesi için, söz konusu eşyanın ya "tamamen elde edilme" ya da "yeterli işlem ve işçilik" kuralını (liste kuralı) karşılamış olması gerekmektedir.

Eğer bir ürün tamamen bir ülkede elde edilmiş ya da üretilmişse, ürün doğal olarak o ülke menşesini kazanmış sayılır.

Fakat eşyanın üretimi, iki ya da daha fazla ülkede gerçekleştirilmiş ise, en son esaslı işçiliğin test edilmesi, başka bir ifadeyle, ilgili ülkede yapılan işlemin esaslı bir dönüşüm yaratıp yaratmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla yukarıda tercihsiz menşe kurallarında da belirtilen üç temel yöntem kullanılmaktadır. "Tarife pozisyon değişikliği" kuralı, "teknik işlem ya da işçilik listesi" ve "katma değer" kuralıdır. Bu üç yöntemde içinde bulunduğu "liste kuralları" ürün bazında anlaşmadan anlaşmaya farklılık göstermektedir. Liste kurallarının belirlenmesinde en sık kullanılan yöntemler aşağıdakiler gibidir.⁹⁵

- Sadece elde edilmiş maddelerin kullanılması,
- Belirli tarife pozisyonunda yer alan menşeli olmayan girdilerin kullanımının engellenmesi,
- Belirli işlem ya da işçilik aşamasının ilgili ülkede gerçekleştirilmesi,
- Fabrika çıkış fiyatı baz alınarak belirli bir karma değer eşliğinin aşılması,
- Farklı kuralların kombinasyonu,
- İki kural arasında seçim şansının tanınmasıdır.

⁹⁵ a.g.e., s.51.

Liste kurallarına örnek olarak, 8441 tarife pozisyonunda yer alan turbojetler, turbopropeller ve diğer gaz tribünleri için, “ürünün yer aldığı pozisyon dışındaki herhangi bir pozisyonda yer alan girdilerden ve kullanılan tüm girdilerin kıymetinin ürünün fabrika çıkış fiyatının %40’ını geçmeyen imalat” kuralı ve bunun yanı sıra “kullanılan tüm girdilerin kıymetinin ürünün fabrika çıkış fiyatının %25’ini geçmeyen imalat” kuralı verilebilir. (PAAMK sistemine göre örneklendirilmiştir.)

AB’nin tercihli ticaret düzenlemelerinde, 500 civarı ürün grubuna denk gelen yaklaşık 550 adet liste kuralı ve yaklaşık 110 alternatif kural kullanılmaktadır. Alternatif kurallar hariç olmak üzere, liste kurallarının %28’una yakını teknik sınama kuralı, %24’e yakını katma değer kuralı, %20’ye yakını tarife pozisyon değişikliği kuralı, % 18’e yakını tarife değişikliği ile birlikte katma değer kuralı, %5’ini teknik sınama ile birlikte katma değer kuralı, %5’ini de tamamen elde edilmeye kuralı oluşturmaktadır.⁹⁶

3.5. Dünya’da Tercihli Menşe Kuralları Düzenlemeleri

Uluslararası ticarete menşe kuralları, kısıtlayıcı rolü ile ticaret, yatırımlar ve ortak refah üzerinde kuralları belirleyenler için olumlu, kuralları uygulamak durumunda kalanlar için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Dünya çapında farklı tercihli menşe kuralları sistemlerinin bulunması ve bu sistemler arasında geçişlilik bulunmaması ise bir başka önemli sorun oluşturmaktadır. Aşağıda dünya çapında önemli ticaret bloklarınca kullanılan menşe kuralları çeşitlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Avrupa’da; AB tarafından kullanılan menşe kuralları oldukça tekdüze bir yapıya sahiptir. Bu durumun sebebi olarak da büyük ölçüde, 1990’lı yıllarda oluşturulan ve Avrupa Komisyonu tarafından yürütülen AB’nin menşe kurallarının uyumlaştırılması çalışmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Uyumlaştırma çalışmaları sürecinde, 1972 ve 1973’lerde EFTA ülkeleri ile uyumlaştırma çalışmaları yapılmış olup, 1990’ların başında ise “Avrupa

⁹⁶ a.g.e., s.54.

Anlaşmaları” kapsamında Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya ve Romanya ile imzalanan STA’lar eki menşe protokolleri uyumlaştırılmıştır. Söz konusu uyumlaştırma süreci 1997’de Pan-Avrupa Menşe Kümülayonu Sisteminin yürürlüğe girmesi ve tüm taraflar arasında kümülayona imkan tanıyan aynı menşe kurallarının yürürlüğe sokulması ile sonuçlanmıştır. Bu şekilde Avrupa’da birbirleri ile geçişliliği olmayan STA’ların ve menşe protokollerinin yarattığı olumsuz etki ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Söz konusu menşe protokolleri; tarife değişikliği, fabrika çıkış fiyatını baz alan katma değer ve özel işçilik aşamalarına ilişkin kriterlerin bir kombinasyonundan oluşan oldukça teknik ve karmaşık bir menşe kuralları listesine (Liste Kuralları) dayanmaktadır. Liste kuralları Pan-Avrupa sisteminin, Akdeniz ülkelerini de içine almasıyla oluşturulan PAAMK sisteminde de kullanılmaktadır. Sistem, aralarında aynı menşe kurallarına sahip STA’lar olan ülkeler arasında çapraz kümülayonun uygulanmasına dayanmaktadır.

Aynı menşe kuralları AB’nin İstikrar ve Ortaklık Süreci içerisinde yer alan Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova’yı da içine almaktadır. Ayrıca bölge dışında Meksika, Şili ve Güney Afrika ile gerçekleştirilen STA’larda da kullanılmaktadır. GTS ve Afrika, AKP ile gerçekleştirilen Cotonou Anlaşması da neredeyse aynı menşe kurallarına dayanmaktadır. Ayrıca EFTA ülkelerinin de Singapur ve Meksika ile yürürlüğe giren STA’ların aynı modeli takip ettiği görülmektedir.⁹⁷

Burada dikkat çeken nokta, farklı ekonomik yapılar, üretim faktörleri ve farklı sanayileşme yapılarına sahip ülke veya toplulukların aynı menşe kurallarına tabi olup bu sistem üzerinden ticareti geliştirme çabalarıdır. AB’nin kendi ekonomik modeli ve sanayileşme yapısına göre oluşturduğu menşe kuralları diğer ülkelere ekonomik veya ekonominin getirisi olan refah bakımından ne kadar katkı sağlayabilmektedir.

⁹⁷ Antoni Esteveordal, Jeremy Harris and Kati Suominen, “Multilateralizing Preferential Rules of Origin around the World”, **Multilateralising Regionalism Conference**, Genova, 10-12 Eylül 2007, s.5-6.

Amerika’da; Amerika’da AB’nin aksine menşee kuralları rejimlerinde bir çeşitlilik mevcuttur. LAFTA için tarafından uygulanan menşee kurallarında, oldukça sınırlı eşya grubu için özel kurallar belirlenmiş olmakla birlikte, tüm tarife kalemleri için, “tarife pozisyon değışikliğı” kuralı veya FOB fiyatının %50’si oranında bölgesel “katma değeer” kuralı alternatifli olarak uygulanmaktadır. LAFTA’nın uyguladığı menşee kuralları modeli, Andean Topluluğı ve MERCOSUR’un menşee kuralları rejimlerine dayanak oluşturmakta ve bu bölgelerde de hemen hemen aynı menşee kuralları rejimleri uygulanmaktadır.

NAFTA menşee kuralları ise, genel olarak, eşya bazında gümrük tarife pozisyonu değışikliğini (fasıl, pozisyon veya alt pozisyon şeklinde) talep etmekte ve bununla birlikte, çeşitli eşya gruplarında katma değeer kuralı, teknik sınaama ve istisna uygulamaları bazında ek olarak tarife değışikliğı kuralını uygulamaktadır. NAFTA’nın menşee kuralları rejimleri aynı zamanda ABD ve Kanada’nın Şili, Kolombiya ve Peru ile STA’larına ve Meksika’nın kıta içinde yaptığı STA’lara dayanak oluşturmaktadır. CACM’de ise, ürüne özgü tarife değışikliğı sınaamasına dayalı liste kuralları kullanılmaktadır. NAFTA kurallarından ayrı olarak ABD’nin Ürdün ve İsrail ile STA’ları kapsamındaki menşee kuralları, sadece “katma değeer” esasına dayanırken, Fas, Bahreyn ve Umman ile STA’larında katma değeer kriterine, sadece tekstil ürünleri için NAFTA benzeri tarife değışikliğı kuralı eşlik etmektedir.⁹⁸

Asya’da; Asya kıtasındaki ekonomik entegrasyon modelleri, istisnalar dışında, katma değeer kuralı esasına dayanmaktadır. Bu kurala dayalı birleşmeleri, ASEAN, ASEAN-Çin, ASEAN-Kore, Avusturya-Singapur STA’ları, ve Güney Pasifik Bölgesel Ticaret ve Ekonomik İşbirliğı (SPARTECA) olarak sıralayabiliriz. Japonya-Singapur Ekonomik İşbirliğı Anlaşması da basit tarife pozisyon değışikliğı kuralına dayanmaktadır. ANZCERTA’nın katma değeer esasına dayalı kuralı ise, ABD-Avustralya anlaşmasında yer alan tarife değışikliğı kuralına dayalı olarak değıştirilmiştir.

⁹⁸ a.g.m., s.6-7.

Asya'da diğerlerine nazaran daha kolay “ürün özel” kurallar seti bulunmaktadır. Fakat ABD menşee kurallarının etkisiyle birlikte AB'nin de gerçekleştirmeyi planladığı Güney Kore, ASEAN ve Hindistan STA'ları ile Asya'daki menşee kurallarının da daha karmaşıklaşacağı düşünülmektedir.⁹⁹

Afrika ve Orta Doğu; Avrupa ve Amerika'daki yaşanan menşee kuralları karmaşası, Afrika ve Orta Doğu'da gerçekleştirilen BTA'larında bulunmamaktadır. ECOWAS, Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA) ve KİK menşee düzenlemeleri %30-40 aralığında “bölgesel katma değer” ve alternatif tarife değişikliği kuralını içermektedir. Bunun dışında SADC menşee kuralları ise Pan-Avrupa modeline yakın olup, COMESA menşee kurallarının yeniden müzakere edilmesine ilişkin girişimler ve AB-KİK STA müzakereleri ile kıtada liste kuralları olarak adlandırılan her biri ürün için belirlenen özel kurallar, Asya'da olduğu gibi daha karmaşık bir yapının ortaya çıkabileceğini düşündürmektedir.¹⁰⁰

3.6. Dış Ticaret Politikası Aracı Olarak Menşee Kuralları

Bir eşyanın menşee, başvuru menşee kurallarının formülasyon şekline ve uygulama biçimine bağlıdır. Bu duruma bağlı olarak, menşee kuralları en azından iki şekilde etkin olarak koruma aracı işlevi üstlenebilir.

Bunlardan birincisi, tercihli menşee kurallarının tamamen kısıtlayıcı bir şekilde uygulanarak, son işlemi tercih tanınan ülke veya ticaret bölgesinde tamamlanmış bir ürünün, bu ülke menşeeini kazanmadığı sonucu doğurarak tercihli muameleden yararlanmaması sağlanabilir.

İkinci olarak da, tercihsiz menşee kuralları, öyle bir anlayışla uygulanabilir ki, ürünler üçüncü bir ülkede esaslı dönüşüme uğrasalar bile kurallar, ülke bazında konulan koruma önlemlerine tabi tutulan, kayırlmayan bir ülke menşeei oldukları sonucu doğurabilir. Ya da tam tersi olarak koruma önlemlerinden muaf tutulabilirler.

⁹⁹ Kaya, a.g.e., s.40-41.

¹⁰⁰ a.g.e., s.41-42.

Menşе kuralları, kompleks ve teknik doğalarının yeterince saydam olmamasından ötürü kısıtlayıcı amaçlarla kullanılmasının fark edilmesini güçleştirmekte ve insanlar tarafından bir yanılgı olarak teknik ve nesnel bir süreç olarak algılanmaktadır. Bu durum aynı zamanda GATT'ın tarife dışı engelleri mümkün olduğunca engelleyerek, ülkelerin yerli sanayilerini dış rekabete karşı koruma yeteneklerini gittikçe daraltmasının bir sonucu olarak da ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan GATT'ın menşе kuralları konusunu uzun dönem düzenleyememesi de menşе kurallarının dış rekabetten korunma için görünmez ve etkili bir araç olarak kullanılmasına hizmet etmiştir.

Uluslararası ticarete yeni koruma önlemleri arayışları, menşе kuralları alanında küresel bir düzenleme noksanlığının varlığı ve menşе kurallarının potansiyel olarak etkin koruma aracı olması sebebiyle söz konusu kurallar, devletler tarafından git gide daha fazla koruma mekanizması haline dönüştürülmüştür.

Menşе kuralları, dünya ticaretinde oldukça yüksek bir oranda etki göstermektedir. Bunun sebepleri olarak da, “dünyada daha seçici bir korumacı dalganın ortaya çıkması”, “dünya ekonomisinde yaşanan bölgeselleşme hareketlerinin bloklaşma şeklinde arması” ve “GTS gibi olumlu yönde ayırıcı tedbirlerin oluşturulması” olarak sıralanabilir.

Menşе kurallarının, ayırıcı ticaret rejimlerinin etkinliğini desteklediği konusunda bir uzlaşma söz konusudur. Bununla birlikte, dış ticaretin menşе kuralları alanının belirlenmiş bir mekanizma şeklinde değil de kendiliğinden ticareti kısıtlayıcı bir hal aldığı da düşünülmektedir. Bu ikinci düşünceyi aşağıda vereceğimiz örnekle bir derece çürütmek mümkündür.

AB ve ABD, üçüncü ülkede üretilen, ancak belirlenen kurallara göre üçüncü ülke menşei kazanmamış olan eşyanın, anti-damping uygulamasının söz konusu olduğu başka bir ülkenin menşei koruduğu gerekçesiyle, ihracatına anti-damping vergisi getirmeye hukuksal tasarruflarda menşе kurallarını dayanak olarak göstermişlerdir. Bu yargılara, genellikle üçüncü ülke ihracatçısının anti-dampinge dayanak olan fiyat kırılması ya da zarar illiyetinin olup olmadığı konusunda bir

gerekçe gösterilmeden ulaşılmıştır. Diğer yandan, menş kurallarının işlevi, uluslararası hukuksal taban eksikliğinin de katkısıyla, üçüncü ülkelerden yapılan ihracata anti-damping vergisi getirmek için etkin ve kestirme bir yol olacak şekilde genişletilmiştir.¹⁰¹

¹⁰¹ Tokgöz, a.g.e., s.52-55.

4. TÜRKİYE’NİN TERCİHLİ TİCARET POLİTİKALARI VE MENŞE KURALLARININ TÜRKİYE’YE ETKİSİ

Bu bölümde, Türkiye’nin tercihli ticaret politikaları olan GB, STA’lar, dahil olduğu menşe kümülasyonları ve GTS’ler açıklanarak bu politikalar kapsamında dış ticaret verileri analiz edilerek menşe kurallarının Türkiye’nin dış ticaretine etkileri üzerinde durulmuştur.

4.1. Türkiye’nin Tercihli Ticaret Politikaları

Yaşadığımız zamanın getirilerinden biri olarak, ülkelerin dış ticaret politikaları, ulusal ölçeklere göre değil, büyük oranda uluslararası düzeyde şekillenmektedir. Bu çerçevede Türkiye’nin dış ticaret politikaları da iki temel etken üzerine inşa edilmektedir. Bunlardan ilki DTÖ nezdindeki üstlendiği yükümlülükleri, ikincisi ise tercihli ticaret politikası olarak AB’ye uyum süreci çerçevesinde üstlendiği yükümlülüklerdir.

Türkiye’nin tercihli ticaret politikası, AB ile arasında mevcut olan GB esasına dayanmaktadır. 1/95 Sayılı OKK’nın 16.maddesi gereği kararın yürürlüğe girmesinden itibaren Türkiye’nin beş yıl içinde Birliğin ticaret politikaları ile uyumlu hale gelmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede, Türkiye hem birliğin diğer ülkeler ile yaptığı STA’lara ve STA’lara bağlı menşe kümülasyonlarına dahil olmuş hem de GTS dahilinde tek taraflı taviz sistemine dayalı otonom rejim uygulaması yapmıştır. Türkiye açısından adı geçen tercihli ticaret düzenlemelerinin, GB ile paralelliği devam etmektedir.

Yukarıda bahsi geçen Türkiye’nin tercihli ticaret politikası gereği GB ve bu politikalara bağlı STA’lar ve GTS rejimi aşağıda ele alınacaktır.

4.1.1. Gümrük Birliği

GB'nin temelleri 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini öngören Ankara Anlaşmasına dayanmaktadır. Ankara Anlaşması üç dönemden oluşmaktadır. Birinci dönem ortaklığın hazırlık dönemi, ikinci dönem geçiş dönemi ve geçiş döneminin bitmesiyle birlikte GB anlaşmasına dayanak olan son dönem yaşanmaktadır.

Geçiş döneminin uygulanmasına ilişkin gereklilikleri, usulleri ve süreleri belirleyen Katma Protokol 13 Kasım 1970 yılında imzalanmış ve 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. Katma protokol 22 yıllık bir süre sonunda GB'ye ulaşılmasını öngörmüştür.

Bu itibarla, Ankara Anlaşmasının son dönemini oluşturan GB, 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 Sayılı OKK ile Türkiye ile AB arasında 1 Ocak 1996 tarihiyle yürürlüğe giren GB'nin tesisini sağlamıştır.

GB, AB üyesi 27 ülke (Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Fransa, İtalya, İngiltere, Lüksemburg, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Romanya, Slovakya, Slovenya, Güney Kıbrıs, İspanya, Portekiz, Malta, İrlanda, Hollanda, Yunanistan, İsveç, Letonya, Litvanya, Macaristan, Finlandiya, Estonya ve Danimarka) ile Türkiye arasında uygulanmaktadır. Türkiye AB'ye üye olmadan GB'ye dahil olan tek ülkedir. AB ülkelerinden hiçbirisi AB'ye üye olmadan önce GB'ye katılmamışlardır.

Türkiye'nin tercihli ticaret politikaları, 1/95 sayılı OKK ile şekillenmekte ve bu doğrultuda dış ticaret politikaları uygulanmaktadır. Türkiye, bu çerçevede AB'nin ticaret politikalarını aynen üstlenme sorumluluğu almıştır. Dolayısıyla, GB, sadece Türkiye ile AB arasındaki ticareti kapsamamakta, Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ticaretine de AB ticaret politikaları paralelinde yön vermektedir.

Ayrıca, GB OKK, danışma ve karar usulleri ile ilgili 52. ve 58. Maddesine göre "AB'nin ticaret politikalarında yeni önlemler alırken veya önlemlerle ilgili değişiklik yaparken Türkiye ile özellikle GB çerçevesinde, danışma toplantıları

yapılması” gerekmektedir. Fakat GB ile ilgili karar ve usullere bakıldığında, herhangi bir ortak karar mekanizması öngörülmemektedir. Bu durumdan farklı olarak oldukça muallakta kalan danışma ve ön danışma prosedürlerinin varlığı söz konusudur. Türkiye açısından bu durum önceleri fazla önemsenmemiştir. Çünkü Türkiye, AB’den farklı olarak, GB’yi bir ticari düzenleme olarak değil de, AB’ye üyelik için gerekli olan bir süreç olarak görmüştür. Türkiye’nin düşüncesine göre GB 5-6 yıl sürecek bir aşama olacak, sonrasında zaten AB üyeliği ile danışma mekanizmasında yerini alacaktı.¹⁰²

Türkiye’nin bu dar bakış açısının, ticaretine olumsuz etkilerini yaşayarak tecrübelendireceğini söylemek mümkündür. Bu görüşe dayanak olarak da, AB’nin, Türkiye’nin görüşünü almadan AB-Meksika STA’sında NAFTA çerçevesinde kullanılan “Yarn Forward” kuralını (tekstil eşyasının menşe statüsü kazanabilmesi için ipliğin söz konusu ülkede elde edilmiş olmasını şart koşan kural) kabul etmesi ile Türkiye’de üretilen tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin Meksika’ya AB üzerinden girmesinin engellendiği, fakat Meksika tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin serbest dolaşıma girerek Türkiye’ye AB üzerinden gönderilebilmesine imkan tanındığı tespiti yapılabilmektedir.¹⁰³

Türkiye ile AB arasında sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri serbest dolaşım esasına göre GB dahilinde gerçekleşirken, genel tarım ürünleri ve AKÇT ürünleri (bazı demir ve çelik ürünleri) menşe esasına dayalı STA bazında ticarete konu olmaktadır.

Temel tarım ürünleri için 1/98 Sayılı OKK ile tercihli menşe kuralları çerçevesinde uygulama yapılmakta ve bu karar STA niteliği taşımaktadır.

AKÇT kapsamındaki ürünler için ise, 1996 yılında imzalanan AKÇT ve Türkiye arasında imzalanan STA anlaşması ile tercihli ticaret kapsamında düzenlemeler yapılmıştır. 1952 yılında oluşturulan AKÇT anlaşmasının yürürlüğe

¹⁰² Çiğdem Nas, “Gümrük Birliği ve Türkiye’nin AB Dış Ticaret Rejimine Uyumu”, **Dünya Gazetesi**, (Çevrimiçi) http://www.dunyagazetesi.com.tr/gumruk-birligi-ve-turkiyenin-ab-dis-ticaret-rejimine-uyumu_104654_haber.html, (Erişim Tarihi: 15.12.2010).

¹⁰³ Kaya, a.g.e., s.75.

giriş tarihinden itibaren 50 yıl geçerli olması sebebiyle 2002 yılı itibariyle bu anlaşma sona ermiştir. Anlaşmanın sona ermesiyle AB, AKÇT ile üçüncü ülkeler arasında yapılan anlaşmalara halef olmuştur. Bu doğrultuda 24 Temmuz 2002 tarihi itibariyle AB, AKÇT'nin yerini alarak Türkiye ile AKÇT ürünlerinin ticareti tercihli menşe kuralları esasına dayalı olan STA çerçevesinde gerçekleşmektedir.

1/95 sayılı OKK'nın 28.maddesi gereğince, Türkiye'nin, AB'nin Gümrük Kanunu ve Yönetmeliği'nin eşyanın menşei dahil olmak üzere tüm hükümlerini üstlenmesi gerekmektedir.

GB çerçevesinde, Türkiye ile AB arasında sanayi ve işlenmiş tarım ürünleri ticaretinde gümrük tarifeleri karşılıklı olarak sıfırlanmış ve tüm kotalar kaldırılmıştır. Ayrıca OGT uygulanmaya başlamıştır.

GB, eşyaların serbest dolaşımı esasına dayanmakta olup menşe esasına dayanmamaktadır. Fakat anti-damping gibi ticaret politikası önlemlerinin uygulanması kapsamında tercihsiz menşe kuralları ile uygulamaya tabi tutulmaktadır.

AB ile Türkiye arasındaki GB uygulama amacı olarak menşe esasına dayanmamaktadır. Fakat GB'nin Türkiye'ye menşe kuralları açısından etkisi oldukça yüksektir. Yukarıda da konu olduğu gibi Türkiye OKK'nın 28.maddesi gereğince, menşe kuralları ile ilgili düzenlemeleri de üstlenerek, hem tercihsiz menşe kurallarını hem de tercihli menşe kurallarını sanayi yapısı, üretim faktörleri ve ekonomisi farklı olmasına karşın AB'ye göre şekillendirmektedir.

4.1.2. Serbest Ticaret Anlaşmaları

Ülkemiz ile İsrail, Makedonya, Mısır, Suriye, Tunus, Gürcistan, Hırvatistan, Fas, Filistin, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Sırbistan ve EFTA (Norveç, İsviçre, İzlanda ve Lihtenştayn) arasında olmak üzere yürürlükte olan toplam 14 adet STA mevcuttur. Ayrıca AB ile temel tarım ürünleri STA'sı ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ürünleri STA'sı bulunmaktadır. Bunlar dahil yürürlükte olan toplam STA sayısı 16'dır.

Ayrıca Türkiye, 1/95 Sayılı OKK çerçevesinde; Ukrayna, Körfez İşbirliği Ülkeleri, Faroe Adaları, MERCOSUR (Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Paraguay), Afrika Karayip Pasifik Toğluluğu (Morityus, Seyşeller, Fiji ve Kamerun), Güney Kore, Cezayir ve Lübnan'la STA müzakereleri yürütmektedir. Hindistan ve Kanada ile STA müzakereleri ön görüşmeleri başlamış olup, Meksika, Peru ve Kolombiya ile STA girişimlerinde bulunmuştur.

Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların detayları tezin Ekler bölümünde yer almaktadır.

STA'lar konusunda ayrıca şöyle bir bilgi vermekte fayda vardır. Türkiye AB'nin imzalamış olduğu STA'ları imzalamak yükümlülüğündedir. Fakat diğerk taraftan AB'nin STA imzalamış olduğu ülkelerin Türkiye ile STA imzalama zorunlulukları bulunmamaktadır. Diğerk ülkelerin Türkiye ile STA imzalamaları, Türkiye ile olan ekonomik çıkar ilişkileri ile bağlantılıdır.

Ülkemizin tercihli ticaret rejimi kapsamında imzalamış olduğu STA'ların menşek kuralları ile ilgili menşek tespitine yönelik düzenlemeleri, ilgili STA yönetmelikleri eklerinde yer almaktadır.

GB konusunda da değindiğimiz gibi, STA'lara ilişkin menşek kuralları düzenlemeleri, Türkiye'nin GB çerçevesinde yüklenmiş olduğu AB menşek kuralları düzenlemeleriyle paralel gitmektedir ve uyum süreci dolayısıyla da gitmek zorundadır.

Aslında bu noktada şunu belirtmek gerekir ki Türkiye'nin gerek STA'lar ve AB ile yapmış olduğu temel tarım ürünleri ve AKÇT ürünleri anlaşmaları nezdinde, gerekse GTS'ler nezdindeki tercihli ticaret rejimlerinde kullanmış olduğu menşek kuralları belirleme kriterleri, kendisinin piyasa koşulları ve sanayileşme yapısına göre belirlenmiş menşek kuralları kriterleri olmamakla birlikte, temelinde tamamıyla AB kanun ve yönetmeliklerine uyum sürecinde AB'nin sanayi yapısı ve sektör koşullarına göre oluşturulan, menşek kuralları dahilinde uygulanan menşek belirleme kriterleridir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, STA'lar kapsamında tercihli ticaret avantajlarından faydalanacak eşyaların, ihracat yapacak ülke menşeli olması şartı vardır. Bir eşyanın, ihracatçı ülkede üretim esnasında menşe statüsü kazandırıcı bir işleme tabi tutulup tutulmadığı, STA kapsamındaki tercihli menşe kurallarına göre belirlenmektedir.

STA süreçlerinde menşe kuralları, üretimin nerede yoğunlaşacağını belirleyen çok önemli bir stratejik araca dönüşmüştür. Bu açıdan STA müzakerelerinde taraf ülkeler menşe kuralları açısından da kendi sektörlerinin hassasiyetlerini dikkate almak durumunda ve bu aracı iyi kullanmak zorundadırlar.

AB'nin müzakere aşamasında olduğu yeni nesil STA'larda, eşyaların menşe statüsünü belirleyen kuralları oluştururken bu kurallara esneklik getirmekte ve kolaylaştırmaktadır. Örneğin AB'nin Güney Kore ile olan STA'sında Güney Kore'nin talebi üzerine kurallara büyük esneklik getirilerek, nihai ürün imalatında kullanılan menşeli olmayan ürünlerin oranları yükseltilmiştir. Bu oranların yükseltilmesi, üretimde daha fazla menşeli olmayan girdi kullanılması anlamını taşımaktadır. Bu durum STA'lara taraf olmayan üçüncü ülkelerin (Çin gibi) dolaylı olarak STA'lardan faydalanmasına yol açacaktır. Bu şekilde, Güney Kore üreticilerinin, Çin'den daha fazla düşük maliyetli girdi kullanılmasıyla ürün maliyetlerini düşürme ve önemli bir maliyet avantajı sağlamalarına vesile olacaktır. Yine sözü geçen anlaşmada, AB'nin tüm STA'larında uyguladığı "geri ödeme ve muafiyetin yasaklanması kuralı" Güney Kore STA'sında geçerli değildir. Güney Kore'nin talebi üzerine vazgeçilen bu kural ile yine Çin başta olmak üzere bazı üçüncü ülkelerin dolaylı olarak faydalanması sağlanmıştır. Menşeli olmayan girdiler üzerindeki gümrük vergilerine, geri ödeme veya muafiyet imkanı tanınması Güney Kore üreticilerine ek maliyet avantajı sağlamaktadır. Dolayısıyla Güney Kore ile yapılan STA Türkiye açısından önemli bir endişe kaynağıdır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Ahmet Çelebi, "Avrupa Birliği Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye Sanayi Sektörü Üzerine Etkileri: Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri", **Turktrade Durum Dergisi**, S.69 (Ağustos 2010), (Çevrimiçi) <http://www.turktrade.org.tr/tr/article/640c73f2-6163-4127-aa55658837106654/avrupa-birliigi-serbest-ticaret-anlasmalarinin-turkiye-sanayi-sektorleri-uzerine-etkileri-karsilasilan-zorluklar-ve-cozum-onerileri.aspx> ,(Erişim Tarihi: 17.12.2010)

4.1.3. Pan Avrupa Menşe Kümülayonu (PAMK) Sistemi

PAMK, Avrupa kıtasında, aynı menşe kurallarını kapsayan STA'lar ile birbirine bağlanmış ülkeler arasında oluşturulan ve sisteme dahil bir ülkede, sisteme dahil diğer ülkeler menşeli girdiler kullanılarak elde edilen ürünün kümülayona dahil diğer bir ülkeye tercihli ticaret kapsamında tavizli vergi ile ithal edilmesine olanak sağlayan çapraz menşe kümülayon sistemidir.

PAMK sistemi kurulduğu 1 Temmuz 1997 tarihi itibariyle AB, EFTA, Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ; Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya) ve Türkiye'yi kapsayan ve bu ülkelerin arasında uyumlaştırılmış menşe kurallarının bulunduğu STA'lara dayanan bir çapraz kümülayon sistemidir. Bugün itibariyle MDAÜ ülkelerinin AB'ye üye olmasıyla, AB, EFTA ve Türkiye arasında işleyen bir sistem olmuştur.

Bilindiği gibi, STA'lar, taraf ülkeler menşeli eşyaya, tarife tavizi sağlamaktadır. Menşe statüsünün tespit edilmesi için gerekli olan kıstaslar, anlaşmadan anlaşmaya farklılıklar gösterebilir. Bu durumda bir anlaşmaya göre menşeli sayılan bir ürünün, başka bir anlaşmaya göre menşeli olarak değil de üçüncü ülke menşeli olarak kabul edilip, aynı eşyaya tercihli vergi oranı uygulanmayabilir. Bu nedenle, Avrupa'da birçok anlaşmanın imzalanmış olması ve bunların her birinin kendi menşe kurallarına sahip olması, Avrupa'nın menşe bloklarına bölünmesi ve malların serbestçe akışının engellenmesi olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, AT yetkililerini harekete geçiren temel sebep olmuştur.¹⁰⁵

AB Konseyi, tercihli menşe kuralları benzeri düzenlemelerin STA'ların tatbikinde, önemli rol oynadığını ve taraflar arasında gerçekleşen ticari ve sinai ilişkilerin kapsamının etkin bir göstergesi olduğunun önemini belirterek, Avrupa'da kümülayon imkanlarının menşe kurallarının uyumlaştırılmasıyla Avrupa genelindeki çeşitli ticaret bölgelerinin daha ileri boyutta entegrasyonunu tatbik etmek amaçlı çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların temel amacı, eşyanın serbest dolaşımını

¹⁰⁵ Kaya, a.g.e., s.80.

engelleyen ve uygulamada çeşitli sorunlara neden olan farklı menşe kurallarının ortadan kaldırılması olarak açıklamıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi PAMK sisteminin düzgün bir şekilde işleyebilmesi için, sisteme dahil olan ülkelerin arasında mevcut olan STA'ların tamamında, menşe kuralları ile ilgili aynı düzenlemeler ve aynı menşe kurallarının olmasına gerekmektedir. Buna bağlı olarak, sisteme dahil olan ülkeler arasında mevcut STA anlaşmalarına ek olarak, hükümleri itibariyle aynı olan Menşe Protokolleri hazırlanmış olup bu protokoller STA'ların ayrılmaz parçalarını oluşturmaktadır. Bu protokoller, her yıl Avrupa Komisyonu Gümrük Kodu Komitesi Menşe Bölümü tarafından yürütülen çalışmalar neticesinde, özellikle ilgili sektörlerin görüşleri alınarak güncelleştirilmekte ve bu çerçevede değişikliğe uğramaktadır. Bu değişiklikler, AB'ye üye olmayan taraf ülkeler açısından da Ek Protokollerle kendi menşe protokollerine her yıl düzenli olarak yansıtılmaktadır.¹⁰⁶

Dolayısıyla STA'ları konusunda belirttiğimiz kuralların, AB sektörlerine göre şekillendiği ve diğer ülke koşullarının dikkate alınmadığı durumu kümülasyonlar içinde geçerli olmaktadır. Bu durumda ülkemiz menşe kurallarının oluşturulma aşamasında mevcudiyetsiz olmaktadır.

4.1.4. Pan Avrupa Akdeniz Menşe Kümülayonu (PAAMK) Sistemi

PAAMK Sistemi, Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı'nın temelini oluşturan STA'lara ek Menşe Protokolleri vasıtasıyla, tüm Avrupa-Akdeniz havzasında gerçekleştirilecek ticarete, aynen PAMK'ta olduğu gibi, sisteme dahil olan ülkeler menşeli girdilerin diğer taraf ülkelerde serbestçe kullanılmasına olanak verecek bir çapraz kümülasyon sistemidir.¹⁰⁷

Bu sistem, PAMK ülkelerinin (AB, EFTA ve Türkiye) yanı sıra, Suriye, Lübnan, Filistin (Batı Şeria ve Gazze), İsrail, Ürdün, Mısır, Tunus, Cezayir ve Fas'tan oluşan Akdeniz ülkeleri ile Faroe Adaları kapsamında işlemektedir.

¹⁰⁶ Dayıoğlu, a.g.e., s.54.

¹⁰⁷ a.g.e., s.107.

PAAMK Sistemi, Kasım 1995’de AB ve Akdeniz ülkelerinin Dışişleri Bakanlarının Barcelona Deklarasyonu’nu imzalamasıyla başlatılan Barcelona Süreciyle gündeme gelerek, Akdeniz Alanı’nın istikrar ve kalkınmasını AB’nin istikrar ve kalkınmasıyla ilişkilendiren siyasi, sosyal ve kültürel aynı zamanda, ekonomik ve mali boyutu olan iddialı bir programdır.

Taraflar, Barcelona Sürecinin ekonomik alanı ile ilgili 2010 yılına kadar tamamlanması hedefiyle, Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı’nın ortak refahı adına serbestleşmeyi içeren bir stratejiyi öngörmüşlerdir.

Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı’nın, tüm anlaşmalar tamamlandığında, 42 ülkeyi ve yaklaşık 800 milyon tüketiciyi kapsayacak ve bu şekilde dünyadaki en büyük ticaret alanı halini alması hedeflenmektedir. Bu hedef, AB ve Akdeniz ülkeleri arasında imzalanmış Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları ile Akdeniz ülkeleri arasında STA’lar imzalanarak gerçekleştirilecektir.

Barcelona Süreci’ne taraf bütün ülkelerin temsilcilerinin katıldığı bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu grup, menşe kurallarına ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Çalışma gurubundan sistem çerçevesinde ortaya çıkabilecek sorunların çözümü hususunda çalışmalarına devam etmesi ve uygulamanın mevcut durumu hakkında bir sonraki zirvede rapor sunması istenmiştir.

PAMK Sistemi Model Menşe Protokolünde gerekli uyarlamaların yapılması suretiyle oluşturulan PAAMK Sistemi Model Menşe Protokolü oluşturulmuş ve Bakanlar tarafından onaylanmıştır. Sisteme dahil olacak bütün ülkelerin anılan Protokolü mevcut STA’larına dahil etmeleri ve gelecekte aralarında yapılacak STA’larda da esas almaları gerekmektedir. Uygulama alanında yaşanacak sorunlar, PAMK sistemi için, Avrupa Komisyonu-Gümrük Kodu Komitesi-Menşe Bölümü bünyesinde, PAAMK Sistemi’nde ise dahil olacak diğer ülkelerin yetkililerinin de bu gruba katılmasıyla genişletilecek grupta ele alınacaktır.

Bu kümülasyon sisteminde de diğer uygulamalarda olduğu gibi, menşe kuralları konusunda karar mekanizması AB olarak belirmektedir. Bununla beraber taraf ülkelerin temsilcilerinin de mekanizma için de yer almasına karşın, menşe

kuralları konusunda Türkiye’de olduğu gibi, ne kadar derinlemesine bir bilge sahip oldukları şüphelidir.

Türkiye ve Akdeniz ülkeleri, bütünleşmenin vaad edilen büyümesine kapılıp, bütünleşmeden beklenen faydaların sağlanması için gerekli olan ticaret nüanslarının (menşe kuralları gibi) önemini göz ardı etmektedirler.

Ayrıca Türkiye, PAMK ve PAAMK dışında, henüz çok yeni olarak 19/07/2009 tarih ve 27293 Sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe giren fakat taraf ülkelerin bazıları ile ilgili STA’ların ve kümülyasyona ait eşyanın menşei ile ilgili düzenlemelerin tam olarak tamamlanmadığı Batı Balkan Menşe Kümülyasyonu (BBMK) Sistemi hazırlıkları içindedir.

BBMK, AB, Türkiye ve AB’nin istikrar sürecinde yer alan, Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya ve Sırbistan arasında işleyecek bir çapraz kümülyasyon sistemidir.

BBMK, PAMK ve PAAMK’da olduğu gibi, “aynı menşe kuralları ile menşeli olmayan girdiler için öngörülen gümrük vergilerinin geri ödenmesi veya muafiyet getirilmesini yasaklayan, taraf ülkeler menşeli girdilerin diğer taraf ülkelere serbestçe kullanılmasına ve üretilen eşyanın söz konusu ülkelerin tercihli rejiminden yararlanabilmesine ve bu şekilde mevcut üretim kaynaklarının birleştirilmesine olanak tanıyan ticaret sistemi” olarak tanımlanmaktadır.

4.1.5. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS)

GTS, gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere ya da bazen az gelişmiş ülkelere, GATT’ın EÇKÜ kuralından bir sapma olarak, tek taraflı tanıdığı taviz sistemini konu almaktadır.

1968 yılında toplanan II. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) neticesinde, gelişmekte olan ülkelerin sanayi malları ihracatlarını arttırabilmek amacıyla, gelişmiş ülkelerin bu ülkelere yaptıkları ithalatta belirli bir

taviz oranı tanımalarına olanak veren bir sistem olan GTS'nin yürürlüğe konulması kararı alınmıştır. Böylece, gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere ithal ettikleri sanayi malları üzerindeki vergilerini tek taraflı olarak (otonom) sıfırlayacak veya indireceklerdir.¹⁰⁸

İlk defa, 1 Temmuz 1971 tarihinde AB (o günkü adıyla Avrupa Topluluğu) tarafından uygulamaya konulan GTS, 1 Ağustos 1971 tarihinde Japonya, 1976 yılında da ABD tarafından yürürlüğe konulmuştur.

Bugün itibariyle dünyada, AB, ABD, Japonya, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre, Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Türkiye tarafından uygulanmakta olan 11 adet otonom GTS düzenlemesi bulunmaktadır. Bu uygulamalar, gerek tercihli rejim kapsamındaki ürünler, gerek taviz tanınan ülkeler açısından farklılıklar göstermektedir. Tokyo Round sonrasında uluslararası ticaret sisteminin bir parçası haline alan GTS, gelişme yolundaki ülkelerin dış ticaretleri açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ülkemiz, 2002 yılından itibaren UNCTAD Sekretaryasına bildirimde bulunarak, GTS Rejimini yürürlüğe koymuştur. Türkiye eskiden birçok ülkenin GTS Rejimi kapsamında yer almakta iken, AB ile gerçekleştirilen GB, EFTA ve birçok STA neticesinde bugün sadece ABD, Japonya, Rusya, Yeni Zelanda, Beyaz Rusya, Avustralya ve Kanada'nın GTS'inden yararlanmaktadır.¹⁰⁹

Türkiye AB ile yapmış olduğu GB'nin bir sonucu olarak, GTS kapsamında hem taviz tanıyan hem de taviz tanınan ülke konumuna gelmiştir.

GB çerçevesinde Türkiye'nin GTS rejimi açısından bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. GB'nin, karşılıklı çıkar temeline dayanması ve tarafların uyumlu hareket etmesi gerekliliği vardır. Fakat 1/95 Sayılı OKK ve özellikle GTS rejimine bakıldığında karşılıklı olması gereken bu uyum daha çok AB mevzuatına uyum çerçevesinde seyretmektedir. AB tarafından Türkiye'nin AB GTS Rejimine

¹⁰⁸ DTM, "Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi Hakkında Bilgi Notu", (Çevirimiçi), <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=210&icerikID=311&dil=TR> (Erişim Tarihi: 01.12.2010), s.1.

¹⁰⁹ a.g.e.

tüm yönleriyle uyumlu olması gerektiği ısrarla vurgulanmaktadır. Bu ısrarın altındaki saikin tam olarak ne olduğu bilinmemekle beraber AB tarafından neden olarak, 1/95 Sayılı OKK yükümlülükleri tam uyum içinde olması gerekliliği ve Birlik ithalatçılarının AB makamları üzerindeki yoğun baskıları olduğu iddiasıdır. Türkiye'nin AB GTS Rejimine uyumsuz olduğu noktalardan biri GTS tanınan ürünlerin sayılarıdır. Türkiye, 12'li bazda, yaklaşık 3500 üründe, faydalanan ülkelere GTS tanımaktadır. Fakat AB tarafından 6'lı ve 8'li bazda toplam 6000 civarında üründe uyum sağlanması talep edilmektedir. AB'nin GTS kapsamındaki bir diğer talebi ise özel teşvik düzenlemelerine uyumdur.

Ürün kapsamı açısından bakıldığında, Türkiye'nin bu tutumu AB'nin GTS kapsamında yer alan ürünlerine Türkiye'de daha yüksek OGT uygulanmaktadır. Bu durum fiili olarak Türkiye aleyhine bir ticaret sapması yaratmakta ancak doğrudan Birlik pazarını zedeleyici bir unsur olmamaktadır. AB piyasalarının Türk piyasalarına nazaran daha rekabetçi bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin GTS dışında tuttuğu ancak AB'nin GTS tanıdığı ürünlerde yüksek OGT uygulamasının AB ekonomisini sıkıntıya sokmayacağı düşünülmektedir. Aksine, GB çerçevesinde Türkiye'nin AB Ticaret Politikalarına uyum yükümlülüğünün bir sonucu olarak AB tarafından bir önlem alınmamakta bu şekilde serbest dolaşıma giren mallardan Türkiye'ye ihracatlarda telafi edici vergiler tahsil edilmemektedir. Bu durumda esas itibarıyla Birliğin GTS Rejimine uyumsuzluğun sıkıntısını Türkiye'nin çektiğini düşünmek daha doğru olacaktır. Bunun yanında diğer konularda olduğu gibi, AB'nin GTS Rejimi koşullarını oluştururken tamamıyla Birlik üyesi ülkelerin verileri doğrultusunda karar alması, Türkiye'nin ekonomik verilerini dikkate almaması ve GTS Komitesinde Türkiye'nin temsil edilmemesi, Türkiye'nin AB GTS Rejimine kademeli olarak uyum sağlamasına dayanak oluşturmaktadır.¹¹⁰

GTS'yi menşe kuralları açısından değerlendirdiğimizde ise, diğer tercihli ticaret rejimlerinde olduğu gibi, GTS'den faydalanan ülkelere tanınan tercihli rejimin ön koşulu da, taviz veren ülkeye ithal edilecek malların, taviz tanınan ülke menşeli

¹¹⁰ Bülent Orhan Türel, "Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ve Menşe Kurallarına Türkiye'nin Uyumunu", (Gümrük Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi), Ankara, 2003, s.110-114.

olmasıdır. Diğer bir deyişle, taviz tanınan ülkeler, sadece kendi menşeli ürünleri ihracatlarında, tavizden faydalanabilmektedirler. Bunun koşulu olarak da taviz tanıyan ülkedeki menşe belirleme kriterlerinin yerine getirilmesi söylenebilir. Ülkelerin farklı menşe belirleme kriterlerinin olmasından ötürü aynı eşya, bir ülke tavizinden faydalanırken, başka bir ülke tavizinden faydalanmayabilir. Örneğin, A ülkesi taviz tanınan gelişme yolundaki ülke olsun. B ve C ülkesi de gelişmiş ülkeler olsun ve her iki ülkede A ülkesine GTS uygulaması yapsın. A ülkesinin eşyası B ülkesine göre menşe statüsü kazanmışken, C ülkesinin menşe statüsü kazanma kriterine göre menşe statüsü kazanmamışsa, A ülkesi B ülkesine yaptığı ihracatta tavizden faydalanırken, C ülkesine yaptığı ihracatta gerçekleştirmiş olduğu işlem ve işçiliğin C ülkesindeki menşe kazanma kriterini karşılamamasından ötürü tavizden faydalanmayabilir.¹¹¹

4.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ticareti

AB ile ticaret verilerini değerlendirmeden önce, AB ile ticaretimizin önemini görmek adına ülkemizin genel dış ticaret verilerine bakmakta fayda vardır. Bu nedenle aşağıda bulunan Tablo 4'de Türkiye'nin dış ticaretine ilişkin veriler bulunmaktadır. Bu ve ilerleyen bölümde yer alan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu'nun internet sayfasından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 4. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (2000-2009 / Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Açığı
2000	27.775	54.503	82.278	-26.728
2001	31.334	41.399	72.733	-10.065
2002	36.059	51.554	87.613	-15.495
2003	47.253	69.340	116.593	-22.087
2004	63.167	97.540	160.707	-34.373
2005	73.476	116.774	190.251	-43.298
2006	85.535	139.576	225.111	-54.041
2007	107.272	170.063	277.335	-62.791
2008	132.027	201.964	333.991	-69.937
2009	102.143	140.928	243.071	-38.785

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Basla.do>, (Erişim Tarihi: 30.12.2010)

¹¹¹ Türel, a.g.e., s.66.

Tablo 4'den de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin dış ticaret hacmi 2009 yılı istisna olmak üzere (bu istisnanın sebebi dünyada yaşanan küresel kriz olarak görülmektedir) sürekli artış göstermektedir. Fakat bu büyüme bir yandan olumlu iken diğer yandan yaşanan dış ticaret açığı, bu olumlu tabloyu olumsuzla çevirmektedir. Bu durumda dış ticaret hacminde yaşanan artışın olumlu sayılabilmesi için ihracat rakamlarının ithalat rakamlarına göre artış gösterip dış ticaret dengesini eksi durumdan artı duruma geçirmesi gerekmektedir.

Aşağıda bulunan Tablo 5'de çok uzun zamandır en büyük ticaret partnerimiz olan AB ile olan ticaretimizin verileri yer almaktadır.

Tablo 5. AB ile Dış Ticaret (27 Ülke / Milyon \$)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET AÇIĞI	DIŞ TİCARETİMİZDEKİ PAYI (%)
1993	8.272	14.913	23.185	-6.641	51.8
1994	9.389	11.644	21.033	-2.255	50.8
1995	12.207	18.025	30.232	-5.818	52.7
1996	12.563	24.321	36.884	-11.758	55.2
1997	13.435	26.119	39.554	-12.684	52.9
1998	14.809	25.282	40.091	-10.473	58.9
1999	15.424	22.530	37.954	-7.106	58.4
2000	15.664	28.527	44.191	-12.863	53.7
2001	17.546	19.823	37.369	-2.277	51.4
2002	20.415	25.689	46.104	-5.274	52.6
2003	27.394	35.140	62.534	-7.746	53.6
2004	36.581	48.103	84.684	-11.522	52.7
2005	41.365	52.696	94.061	-11.331	49.4
2006	47.935	59.401	107.336	-11.466	47.7
2007	60.399	68.612	129.011	-8.213	46.5

(Tablo 5. devam)

2008	63.390	74.802	138.192	-11.412	41.4
2009	47.103	56.588	103.691	-9.485	42.7

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Basla.do>, (Erişim Tarihi: 30.12.2010)

Yukarıda bulunan Tablo 5’den de anlaşılacağı üzere AB toplam dış ticaretimizin ortalama olarak yarısını karşılamaktadır. Fakat maalesef Türkiye’nin genel olarak yaşadığı dış ticaret açığı, Birlik ile olan ticaretimizde de kendini göstermektedir. Bu anlamda, Türkiye’nin ne AB üyelik sürecinin hazırlık döneminde, ne geçiş döneminde ne de son dönem olan ve Tablo 5’de verileri bulunan ayrıca ticari açıdan büyük önem arz eden GB döneminde dış ticaret fazlası verdiği görülmemiştir ve bu açıdan GB ülkemize fayda sağlamamaktadır. AB ile olan ticaretimizin dış ticaret açığına katkıda bulunduğu da söylenebilir.

AB ile olan ticaretimizde, GB öncesi ve GB sonrası döneme dış ticaret açığı açısından baktığımızda GB sonrası dönemde, GB öncesi döneme göre dış ticaret açığı yükselmiştir. Dolayısıyla bu açıdan, AB ile olan ticaretimizde GB’nin olumlu bir etkisi olduğu söylenemez.

Tablo’ya göre 2005 yılı itibariye AB ile ticaretimizde, toplam dış ticarete oranla, pay olarak bir azalma olduğu görülmektedir. Bu konuda, Dünya genelinde yaşanan Çin faktörünün etkisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca AB’nin, Türkiye’nin tekstil sektörü için önemli bir pazar olduğu bilinmektedir. AB’nin Türkiye’yi dikkate almadan, tekstil sektörüyle ilgili menşe kurallarına esneklik getirmesi, Türkiye zararına olup Çin ve NAFTA ve Uzakdoğu yararına olmuştur. Bu görüşün dayanağı olarak da Türkiye Büyük Millet Meclisi nezdinde Tekstil ve Konfeksiyon Sorunları Araştırma Komisyonu tarafından hazırlana Sonuç Raporu’nu gösterebiliriz. Sonuç Raporu’nun “3.2.4.2.1. Tekstil Ürünleri İthalatında Topluluk Düzenlemelerinin Üstlenilmesi” başlığı altında yer alan ifadeler aşağıdaki gibidir.

“AB Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü toplam AB istihdamının sadece %3,6’sını sağlarken (Kaynak: Eurostat), AB bu sektörü gözden çıkarma lüksüne sahiptir.

Türkiye’imizde ise Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü ülkemiz kayıtlı istihdamının % 11’ini, kayıt dışı istihdamın % 25’ini ve kayıtlı GSMH’nin takribi % 10’unu, kayıt dışı ekonominin ise takribi %20’sini sağlamakta ve ülkemiz ihracatının % 40’ını gerçekleştirmektedir. Bu nedenle sektörümüz hiçbir şekilde göz ardı edilemez durumda olup, bu sektörde ve tüm emek-yoğun sektörlerde, Türkiye AB’nin tek taraflı strateji tespitini kabul etmemelidir.

AB kendi tekstil ve konfeksiyon sektörünü ABD, NAFTA (Meksika) ve Uzakdoğu ülkeleri gibi haksız rekabete karşı korumak istemediği için, tekstil ve konfeksiyon sektörüne yönelik menşe ve gümrük kurallarını aşırı serbest olarak belirlemiş, bununla da yetinmeyerek 20 ülkeyi aşan yeni Serbest Ticaret (AB-Meksika, AB-Kuzey Afrika, AB-Çin, vb.) Anlaşmaların da Türkiye’nin hayati çıkarlarını tamamen göz ardı ederek tek taraflı yapmaktadır.”¹¹²

4.3. Türkiye’nin Tercihli Ticaret Rejimleri Kapsamında Ticareti

Bu bölümde, Türkiye’nin Tercihli Ticaret Rejimleri kapsamında yer alan ülkeler ile özellikle, PAMK ve PAAMK sistemi üzerinden gerçekleştirilen ticaret verileri yer alacaktır. Bunun sebebi ise gerçekleştirilen STA’ların çoğunun zaten PAMK ve PAAMK dahilindeki ülkelerle olması ve STA yaptığımız ülkelerin çoğunun anlaşma tarihlerinin değerlendirme yapmak için çok yeni olmasıdır.

Tablo 6’da, PAMK Sistemi kapsamındaki AB ve EFTA ülkelerinin, toplam dış ticaretimizde yer alan ithalat ve ihracat payları mevcuttur.

Tablo 6. PAMK Ülkelerinin Dış Ticaretimiz İçindeki Payı (2000-2009 / %)

YIL	AB (27 ÜLKE)		EFTA	
	İTHALAT (%)	İHRACAT (%)	İTHALAT (%)	İHRACAT (%)
2000	52	56	2.1	1
2001	47.8	56	3.5	1
2002	49	56.6	4.8	1.1
2003	50.6	58	4.9	1.1

¹¹² Kaya, a.g.e., s.74-75.

(Tablo 6. devam)

2004	49	58	4	1
2005	45	56.2	3.8	1
2006	42.5	56	3.2	1.4
2007	40.3	56.3	3.4	1.2
2008	37	48	3.1	2.5
2009	40.1	46	2	4.2

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Basla.do>, (Erişim Tarihi: 30.12.2010)

Yukarıda bulunan Tablo 6’da yer alan bilgilere göre, ülkemiz dış ticaretinde, AB’nin ithalat payı, ihracat payına göre daha düşüktür. Fakat EFTA ülkeleri açısından durum tam tersi olup 2009 yılı dışında ithalat payları ihracat paylarından daha yüksektir. Fakat hacim olarak değerlendirildiğinde, AB’nin dış ticaret hacmi EFTA’nın dış ticaret hacmine oranla, kıyaslanamayacak kadar yüksektir.

Aşağıda bulunan Tablo 7, Tablo 8 ve Tablo 9’da Akdeniz ülkelerine ait ithalat ve ihracat verileri yer almaktadır. Bilindiği üzere PAAMK Sistemi PAMK Sistemine ilave olarak Akdeniz ülkelerini de içine almaktadır. Bu nedenle PAAMK Sistemi değerlendirilirken PAMK Sisteminin değerlendirmelerini de kapsamaktadır.

Tablo 7. Akdeniz Ülkelerinin Türkiye Dış Ticaretindeki Payı (2000-2009/ %0)

YIL	Toplam İthalatımıza Oranı (%0)	Toplam İhracatımıza Oranı (%0)
2000	4.7	7.4
2001	5.5	8
2002	4.8	7
2003	3.4	6.6
2004	3	6.4
2005	3	6.4
2006	2.6	6.2
2007	3.3	6.2
2008	3.8	6.8
2009	3.5	9.6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Basla.do>, (Erişim Tarihi: 30.12.2010)

Tablo 8. Türkiye'nin Akdeniz Ülkelerine İhracatı (2000-2009 / 000 \$)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İSRAİL	650	805	861	1.083	1.315	1.467	1.529	1.658	1.935	1.528
FİLİSTİN	6	6	5	7	9	9	21	21	21	30
ÜRDÜN	100	119	117	150	230	289	322	389	461	456
FAS	70	98	138	181	330	371	551	722	958	600
CEZAYİR	384	422	514	573	806	807	1.021	1.232	1.614	1.780
TUNUS	162	141	121	220	256	295	325	530	778	647
MISIR	376	422	326	346	437	687	709	903	1.426	2.618
LÜBNAN	129	184	187	148	234	196	241	393	665	686
SURİYE	184	281	267	411	395	552	609	798	1.115	1.425
TOPLAM	2.061	2.478	2.536	3.119	4.012	4.673	5.328	6.646	8.973	9.770

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi)

<http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Basla.do>, (Erişim Tarihi: 30.12.2010)

Tablo 9. Türkiye'nin Akdeniz Ülkelerinden İthalatı (2000-2009 / 000 \$)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İSRAİL	505	529	544	459	714	805	782	1.082	1.448	1.075
FİLİSTİN	153	98	13	454	545	304	501	762	429	274
ÜRDÜN	27	14	18	17	14	28	9	12	25	20
FAS	73	38	68	77	106	143	174	198	361	235
CEZAYİR	1.192	1.064	1.126	1.082	1.256	1.695	1.865	2.108	3.262	2.028
TUNUS	65	73	72	98	100	117	150	230	365	235
MISIR	141	92	118	189	255	267	393	680	943	642
LÜBNAN	22	26	42	72	147	145	127	116	179	109
SURİYE	545	463	506	413	358	272	187	377	639	328
TOPLAM	2.723	2.397	2.507	2.861	3.495	3.776	4.188	5.565	7.651	4.946

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi)

<http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Basla.do>, (Erişim Tarihi: 30.12.2010)

Yukarıda bulunan Akdeniz ülkelerinin dış ticaret verilerinin bulunduğu tablolar incelendiğinde ülkemizin son yıllarda yaşanan dış ticaret hacmindeki hızlı

artış, bölge ülkeleri ile ticaretinde önemli bir değişiklik yaratmamıştır. Ülkemiz STA'larında AB ile uyumlu olarak sanayi ürünlerinde asimetrik tam serbestleşmeyi esas almaktadır. Bu çerçevede, taraf ülke menşeli sanayi ürünleri için tarife oranı AB ve Türkiye tarafından sıfırlanmaktadır. Ancak, diğer ülkeler söz konusu indirimi belli bir geçiş döneminde kademeli olarak gerçekleştirmektedir. Örneğin, Suriye ile yapılan STA'nın yürürlüğe girmesi Ocak 2007 iken sanayi ürünleri indirim takvimi olarak Ocak 2019 tarihi belirlenmiştir. Başka bir örnek olarak da, Mısır verilebilir. Mısır ile STA'mızın yürürlüğe girmesi Mart 2007 iken sanayi ürünleri indirim takvimi Ocak 2020'dir.

Bu durumda, bölge ülkeleri ile yaptığımız STA'ların ilerleyen zamanlarda özellikle kümülasyon kapsamında olumlu etkileri beklenmektedir. Bunun dayanağı olarak da sanayi ürünlerindeki gümrük vergilerinin anlaşma kapsamlarındaki diğer ülkeler için ileri tarihlerde sıfırlanmasına karşın Türkiye'nin ihracatında yaşanan artış söylenebilir.

Akdeniz ülkeleriyle ticaretimizde, özellikle ihracatla ilgili bir artış yaşanmaktadır. Fakat toplam dış ticaretimize oranına baktığımızda aramızdaki dış ticaret hacminin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Örneğin Akdeniz ülkeleriyle 2008 yılında binde 6.8 ihracat yaparken 2009 yılında bu oran binde 9.6 olmuştur.

PAAMK Sistemiyle ilgili olarak şunu söylemek mümkündür. Henüz prosedürleri tamamlanmayan STA'ların varlığından ötürü bu sistemin ticaret ve menşe kurallarıyla ilgili değerlendirmelerinin anlaşmalar tamamlandıktan ve sistemin derinleşmesinden sonra yapılacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Bir eşyanın menşei, başvuru menşe kurallarının formülasyon şekline ve uygulama biçimine bağlıdır. Bir eşya, bir ülke kurallarına göre menşeli ürün statüsü kazanırken, diğer ülke veya bölgesel ekonomik grup kurallarına göre menşe statüsü kazanamayabilir. Bu durumdan kaynaklı, menşe kuralları dış ticarete koruma aracı misyonuyla, etkin olarak kullanılmaktadır.

Menşe Kuralları, oluşturulma biçimleri gereği oldukça teknik ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, kuralları belirleyen ülkeler için, bu kuralları, gizli bir dış ticaret politikası aracı olarak kullanmalarına olanak tanımaktadır. Özellikle üründen ürüne göre farklılık gösterip standart bir yapıya sahip olmayan menşe kurallarının varlığı bu düşünceye dayanak oluşturmaktadır.

Tüm dünyada, gelişen ticaret hacmine paralel olarak, menşe kuralları ile ilgili sonuçları itibariyle önemli düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemelerin ortaya çıkmalarının en önemli sebeplerinden biri, ticari ve ekonomik faaliyetlerin kontrollerinin, devletleri vasıtalarıyla çok uluslu firmaların elinde bulunması ve bu firmaların üretim sektörlerinin, kendi ülkeleri tarafından korunmaları sonucu ortaya çıkan yapıdır.

İçinde bulunduğumuz küreselleşme çağında, özellikle çok gelişmiş ülkelerde merkezleşmiş çok uluslu firmalar, üretim faaliyetlerini tek bir noktada gerçekleştirmek yerine, iş gücü, enerji ve hammadde gibi üretim faktörlerinin ucuz olduğu bölgelerde yapılanmayı tercih etmektedirler. Hatta, kimi uygulamalarda, mamul bir ürünün üretiminin bir bölümü, sadece verilen teşvik ve vergi avantajlarından faydalanmak için bir ülkede gerçekleştirilirken, ürünle ilgili başka bir hammadde temini başka bir ülkeden sağlanmakta ve ara mamül haline getirilen ürünler de, başka bir coğrafyada ana ilave ürünlerle beraber montajlanarak nihai ürün haline getirilmektedir. Bu karmaşık sistemin düzenli işleyebilmesi için menşe kuralları bir vasıta olarak kullanılmakta ve düzenlemeler var olan bu ticari

oluşumların çıkarlarına göre yapılandırılmaktadır. Menşe kurallarının, bu kadar teknik ve karmaşık olmasının sebeplerinden biri de bu yeni ticaret sistemidir.

Günümüzde artarak karşımıza çıkan bu tür yapılanmalar, gelişmiş ülkelerin, dış ticaret mevzuatlarında, özel anlamda menşe kuralları ile ilgili yeni düzenlemeler ya da var olan düzenlemeleri bu şartlar dahilinde yenilemelerine neden olmaktadır.

Menşe kuralları düzenlemeleri, bu tür ülke veya uluslararası firmalar için önemli avantajlar sağlarken, grup içindeki edilgen ülkelerin veya grup dışındaki küçük ülkelerin sanayileri ve ekonomileri üzerinde orta ve uzun vadede sarsıcı ve yıpratıcı sonuçlar meydana getirmektedir.

Menşe Kuralları, ithalatı kontrol etme ve kısıtlamak adına da bir dış ticaret politikası aracı olarak kullanılmakta ve bu araca hizmet edecek şekilde düzenlemelere tabi tutulmaktadır.

Türkiye açısından menşe kurallarının birkaç etki alanı mevcuttur.

Türkiye, menşe ve menşe kuralları konusunda derinleme bilgiye sahip olmamakla birlikte menşe kurallarını menşe ispat belgelerinin yorumlanması gibi şekilsel açıdan değerlendirmekte ve menşe kurallarının görece önemsiz olan gümrük işlemleri yönüne ağırlık vermektedir. Oysaki, önemli olan menşe kurallarının üretim ve ticaret üzerindeki etkilerinin her açıdan iyi yorumlayıp bu konuda doğru kararlar alabilmektedir. Alınan kararların uluslararası platformda güçlü dayanaklarla savunulması gerekmektedir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde, GB çerçevesinde yapmış olduğu tercihli ticaret anlaşmalarının menşe kuralları ve diğer menşe prosedürleri ile ilgili söz sahibi olmadığı anlaşılmıştır. Bununla ilgili olarak, yukarıda bahsedilen menşe konusundaki yorumlama ve değerlendirme yapabilmek için gerekli olan bilgi ve alt yapının yoksunluğunun payı yadsınamaz.

Ülkemizin, GB nedeniyle topluluğun tercihli ticaret rejimlerini ve menşe kurallarını aynen kabul ettiği görülmektedir. Fakat AB ve Türkiye gerek ekonomik,

gerek ticari, gerekse stratejik açıdan farklı dengelere ve oluşumlara sahiptir. Dolayısıyla AB çıkarları doğrultusunda alınan kararlar ve yapılan düzenlemeler Türkiye’de aynı olumlu etkiyi göstermemektedir. Bu, hem STA’lar için hem GTS’ler hem de bunların bağlı olduğu menşe kuralları için geçerlidir. Oysaki AB yeni nesil STA’lar için karşı tarafın talepleri doğrultusunda kurallara esneklikler getirmekte ve düzenlemelerinde yenilikler yapmaktadır. Bu nokta da Türkiye’nin haklarını yeteri kadar savunamadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu sonuçlardan hareketle Türkiye için şu önerilerde bulunabılır.

İlk olarak, tabi olduğu menşe kuralları ile ilgili çok yönlü araştırmalar yapılarak, menşe kuralları konusunun her yönüyle getirilerinin ve götürülerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çok yönlü çalışmaların uluslararası alanda Türkiye’nin haklarını savunabilecek, konu da yetkin, basiretli, becerikli, insanların yetiştirilmesiyle desteklemesi gerekmektedir.

İkinci olarak, PAMK ve PAAMK gibi, menşe kurallarına esneklik getirerek avantaj sağlayan kümülasyon sistemleri hakkında, sanayiciler bilgilendirilmelidir. Bu bilgilendirilme doğrultusunda, üretim bantları ve diğer tüm prosesler açısından gerekli yenilikler ve düzenlemeler ivedilikle yapılmalıdır.

Ayrıca tüm sektörlerle ilgili, büyük, küçük tüm sanayici ve şirketlerle çok sıkı diyaloglar içinde bulunularak, mevcut ve bundan sonra yapılacak tercihli ticaret düzenlemeleri ve menşe kuralları ile ilgili alt yapı oluşturulup AB nezdinde yapılacak tüm düzenlemelerde savunulacak argümanların oluşturulması gerekmektedir.

EKLER

EK-1 EUR.1 DOLAŞIM SERTİFİKASI

DOLAŞIM SERTİFİKASI (Protokol ek IIIa)

1. İhracatçı (Adı, Açık adresi, Ülke)	EUR.1 No A 000.000	
	Bu formu doldurmadan önce arkadaki notları okuyunuz	
3. Malın Gönderildiği Şahıs (Adı, Açık Adresi, Ülke) (Tercihle Bağlı)	2. ve arasındaki tercihlî ticarete kullamlan sertifikadır. (İlgili ülkeler, ülke grupları veya alanlarını yazınız.)	
	4. Ürünlerin menşei sayılan ülke, ülkeler grubu veya alanlar	5. Varış ülkesi veya ülkeler grubu
6. Taşınmaya ilişkin bilgiler (Tercihle Bağlı)	7. Gözlemler	
8. Sıra No; Kolilerin marka ve işaretleri, Sayı ve türleri ¹ ; Eşyanın tanımı.	9. Brüt ağırlık (kg) veya diğer ölçüler (Litre, metreküp, v.s.)	10. Faturalar (Tercihle Bağlı)
11. GÜMRÜK VİZESİ Onaylanan Beyan İhraç Belgesi ² Form No Gümrük İdaresi Düzenleyen Ülke veya Alan Yer ve Tarih (İmza)	12. İHRACATÇI BEYANI Aşağıda imzası bulunan ben, yukarıda belirtilen eşyanın bu belgenin düzenlenmesi için gerekli olan koşullara uygun olduğumu beyan ederim. Yer ve tarih (İmza)	
	Mühür	

(1) Eşya ambalajlı değilse, yerine göre eşyaların sayısını veya “dökme” olduğunu belirtiniz

(2) Yalnız ihracatçı ülke kurallarının gerekli gördüğü yerleri doldurunuz.

EK-2 EUR.1 DOLAŞIM SERTİFİKASI ARKA SAYFASI

13. DOĞRULUĞUN KONTROLÜ İSTEMİ:	14. KONTROLÜN SONUCU
	Yapılan kontrol bu sertifikanın ()
	☐ Belirtilen gümrük idaresince düzenlendiğini ve içerdiği bilgilerin doğru olduğunu göstermektedir.
	☐ Doğruluk ve kurallara uygunluk koşullarına cevap vermediğini göstermektedir. (Ekteki açıklamalara bakınız.)
Bu sertifikanın doğruluk ve kurallara uygunluğunun kontrolü talep edilir.	
..... (Yer ve tarih) (Yer ve tarih)
Mühür	Mühür
..... (İmza) (İmza)
	() Uygun olan kutuya (X) işareti koyunuz.

NOTLAR

1. Sertifikalar, silinmeler veya birbiri üzerine yazılmış kelimeler ihtiva edemez. Değişiklikler doğru olmayan kayıtların üzerinin çizilmek ve gerekli düzeltmeler eklenmek suretiyle yapılır. Böyle bir değişiklik, sertifikayı düzenleyen kişi tarafından paraf edilmeli ve düzenlendiği ülke gümrük idaresi tarafından onaylanmalıdır.
2. Sertifikaya kaydedilen maddeler arasında boşluk bırakılmamalı ve her bir madde önüne bir sıra numarası konulmalıdır. Son maddenin hemen altına yatay bir çizgi çekilmelidir. Kullanılmayan yerler, sonradan bir eklemeyi imkansız kılmak üzere iptal edilmelidir.
3. Eşyalar, ticari faaliyetlere uygun olarak ve teşhis edilmelerini sağlayacak yeterli ayrıntılarla tanımlanmalıdır.

EK-3 EUR-MED DOLAŞIM SERTİFİKASI

DOLAŞIM SERTİFİKASI (Protokol ek IIIb)

1. İhracatçı (Adı, Açık adresi, Ülke)	EUR-MED No A 000.000	
	Bu formu doldurmadan önce arkadaki notları okuyunuz	
3. Malın Gönderildiği Şahıs (Adı, Açık Adresi, Ülke) (Tercihle Bağlı)	2. ve arasındaki tercihli ticarete kullanılan sertifikadır. (ilgili ülkeler, ülke grupları veya alanlarını yazınız.)	
	4. Ürünlerin menşei sayılan ülke, ülkeler grubu veya alanlar	5. Varyé ülkesi veya ülkeler grubu
6. Taşımacıya ilişkin bilgiler (Tercihle Bağlı)	7. Gözlemler ... Cumulation applied with (Uygun ülkeleri, ülke gruplarını veya alanlarını yazınız.) ... No cumulation applied. (Uygun kısma X işareti koyunuz.)	
8. Sıra No; Kolilerin marka ve işaretleri, Sayı ve türleri ¹ ; Eşyanın tanımı.	9. Brüt ağırlık (kg) veya diğer ölçüler (Litre, metreküp, v.s.)	10. Faturalar (Tercihle Bağlı)
11. GÜMRÜK VİZESİ Onaylanan Beyan İhraç Belgesi ² Form No Gümrük İdaresi Düzenleyen Ülke veya Alan Yer ve Tarih (İmza) Mühür	12. İHRACATÇI BEYANI Aşağıda imzası buharan ben, yukarıda belirtilen eşyanın bu belgenin düzenlenmesi için gerekli olan koşullara uygun olduğunu beyan ederim. Yer ve tarih (İmza)	

(1) Eşya ambalajlı değilse, yerine göre eşyaların sayısını veya “dökme” olduğunu belirtiniz.

(2) Yalnız ihracatçı ülke kurallarının gerekli gördüğü yerleri doldurunuz.

EK-4 EUR-MED DOLAŞIM SERTİFİKASI ARKA SAYFASI

13. DOĞRULUĞUN KONTROLÜ İSTEMİ:	14. KONTROLÜN SONUCU
	Yapılan kontrol bu sertifikanın ()
	☐ Belirtilen gümrük idaresince düzenlendiğini ve içerdiği bilgilerin doğru olduğunu göstermektedir.
	☐ Doğruluk ve kurallara uygunluk koşullarına cevap vermediğini göstermektedir. (Ekteki açıklamalara bakınız.)
Bu sertifikanın doğruluk ve kurallara uygunluğunun kontrolü talep edilir.	
..... (Yer ve tarih) (Yer ve tarih)
Mühür	Mühür
..... (İmza) (İmza)
	() Uygun olan kutuya (X) işareti koyunuz.

NOTLAR

1. Sertifikalar, silinmeler veya birbirine yazılmış kelimeler ihtiva edemez. Değişiklikler doğru olmayan kayıtların üzerinin çizilmek ve gerekli düzeltmeler eklenmek suretiyle yapılır. Böyle bir değişiklik, sertifikayı düzenleyen kişi tarafından paraf edilmeli ve düzenlendiği ülke gümrük idaresi tarafından onaylanmalıdır.
2. Sertifikaya kaydedilen maddeler arasında boşluk bırakılmamalı ve her bir madde önüne bir sıra numarası konulmalıdır. Son maddenin hemen altına yatay bir çizgi çekilmelidir. Kullanılmayan yerler, sonradan bir eklemeyi imkansız kılmak üzere iptal edilmelidir.
3. Eşyalar, ticari faaliyetlere uygun olarak ve teşhis edilmelerini sağlayacak yeterli ayrıntılarla tanımlanmalıdır.

EK-5 EUR-1 FATURA BEYANI

Fatura Beyanı Metni (Protokol ek IVa)

Aşağıda metni verilen fatura beyanı, dipnotlara uyumlu bir şekilde yapılmalıdır. Ancak dipnotlar kopya edilmemelidir.

İngilizce Uyarlama

The exporter of the products covered by this document (customs authorization No ... (1) declares that, except where otherwise clearly indicated, these products are of ... preferential origin (2).

Türkçe Uyarlama

İşbu belge (Gümrük Onay No: ...¹) kapsamındaki maddelerin ihracatçısı, aksi açıkça belirtilmedikçe, bu maddelerin² tercihli menşeli maddeler olduğunu beyan eder.

.....³
(Yer ve Tarih)

.....⁴
(İhracatçının imzası ve beyanı imzalayan kişinin adı ve soyadı okunaklı şekilde yazılmalıdır.)

(1) “Fatura Beyanı”, onaylanmış ihracatçı tarafından yapıldığında, onaylanmış ihracatçının izin numarası, bu boşluğa yazılacaktır. Fatura Beyanı, onaylanmış ihracatçı tarafından yapılmadığı takdirde, parantez içindeki kelimeler ihmal edilmeli veya bu bölüm boş bırakılmalıdır.

(2) Ürünlerin menşei belirtilmelidir.

(3) Belge üzerinde bilgi mevcutsa bu bilgiler ihmal edilebilir. 4 Protokol madde 22(7)’ye bakınız. İhracatçının imzalamasının istenmediği hallerde, imzadan muafiyet imzalayanın isminden de muafiyet anlamına gelir.

EK-6 EUR-MED FATURA BEYANI

EUR-MED Fatura Beyanı Metni (Protokol ek IVb)

Aşağıda metni verilen EUR-MED fatura beyanı, dipnotlara uyumlu bir şekilde yapılmalıdır. Ancak dipnotlar kopya edilmemelidir.

İngilizce Uyarlama

The exporter of the products covered by this document (customs authorization No ...⁽¹⁾) declares that, except where otherwise clearly indicated, these products are of ...⁽²⁾ preferential origin.

- cumulation applied with(name of the country/countries)
- no cumulation applied (3)

Türkçe Uyarlama

İşbu belge (gümrük onay No: ...⁽¹⁾) kapsamındaki maddelerin ihracatçısı aksi açıkça belirtilmedikçe, bu maddelerin menşeli ve tercihli⁽²⁾ maddeler olduğunu beyan eder.

- cumulation applied with(name of the country/countries)
- no cumulation applied (3)

..... 4
(Yer ve tarih)

..... 5
(İhracatçının imzası ve beyanı imzalayan kişinin adı ve soyadı okunaklı şekilde yazılmalıdır.)

(1) “Fatura Beyanı”, onaylanmış ihracatçı tarafından yapıldığında, onaylanmış ihracatçının izin numarası, bu boşluğa yazılacaktır. Fatura Beyanı, onaylanmış ihracatçı tarafından yapılmadığı takdirde, parantez içindeki kelimeler ihmal edilmeli veya bu bölüm boş bırakılmalıdır..

(2) Ürünlerin menşei belirtilmelidir

(3) Tamamlayınız ve gerektiğinde siliniz

(4) Belge üzerinde bilgi mevcutsa bu bilgiler ihmal edilebilir

(5) Protokol madde 22(7)'ye bakınız. İhracatçının imzalamasının istenmediği hallerde, imzadan muafiyet imzalayanın isminden de muafiyet anlamına gelir.

EK-7 FORM A GTS MENŞE İSPAT BELGESİ ÖN SAYFASI

1. Goods consigned from (Exporter's business name, address, country)		Reference No. 0300148			
2. Goods consigned to (Consignee's name, address, country)		GENERALIZED SYSTEM OF PREFERENCES CERTIFICATE OF ORIGIN (Combined declaration and certificate) FORM A Issued in..... (country) See Notes overleaf			
3. Means of transport and route (as far as known)		4. For official use			
5. Item number	6. Marks and numbers of packages	7. Number and kind of packages, description of goods	8. Origin criterion (see Notes overleaf)	9. Gross weight or other quantity	10. Number and date of invoices
11. Certification It is hereby certified, on the basis of control carried out, that the declaration by the exporter is correct.		12. Declaration by the exporter The undersigned hereby declares that the above details and statements are correct; that all the goods were produced in (country) and that they comply with the origin requirements specified for those goods in the Generalized System of Preferences for goods exported to (importing country)			
Place and date, signature and stamp of certifying authority		Place and date, signature of authorized signatory			

TURLING - 0312 297 91 81

EK-8 FORM A GTS MENŞE İSPAT BELGESİ ARKA SAYFASI

NOTES (2007)

I. Countries which accept Form A for the purposes of the generalized system of preferences (GSP):

Australia*	European Union:		
Belarus	Austria	Finland	Netherlands
Canada	Belgium	France	Poland
Japan	Bulgaria	Hungary	Portugal
New Zealand**	Cyprus	Ireland	Romania
Norway	Czech Republic	Italy	Slovakia
Russian Federation	Denmark	Latvia	Slovenia
Switzerland including Liechtenstein***	Estonia	Lithuania	Spain
Turkey	Germany	Luxembourg	Sweden
United States of America****	Greece	Malta	United Kingdom

Full details of the conditions covering admission to the GSP in these countries are obtainable from the designated authorities in the exporting preference-receiving countries or from the customs authorities of the preference-giving countries listed above. An information note is also obtainable from the UNCTAD secretariat.

II. General conditions

To qualify for preference, products must:

- fall within a description of products eligible for preference in the country of destination. The description entered on the form must be sufficiently detailed to enable the products to be identified by the customs officer examining them;
- comply with the rules of origin of the country of destination. Each article in a consignment must qualify separately in its own right; and,
- comply with the consignment conditions specified by the country of destination. In general, products must be consigned direct from the country of exportation to the country of destination but most preference-giving countries accept passage through intermediate countries subject to certain conditions. (For Australia, direct consignment is not necessary).

III. Entries to be made in Box 8

Preference products must either be wholly obtained in accordance with the rules of the country of destination or sufficiently worked or processed to fulfil the requirements of that country's origin rules.

- Products wholly obtained: for export to all countries listed in Section I, enter the letter "P" in Box 8 (for Australia and New Zealand Box 8 may be left blank).
- Products sufficiently worked or processed: for export to the countries specified below, the entry in Box 8 should be as follows:
 - United States of America: for single country shipments, enter the letter "Y" in Box 8, for shipments from recognized associations of countries, enter the letter "Z", followed by the sum of the cost or value of the domestic materials and the direct cost of processing, expressed as a percentage of the ex-factory price of the exported products; (example: "Y" 35% or "Z" 35%).
 - Canada: for products which meet origin criteria from working or processing in more than one eligible least developed country, enter letter "G" in Box 8; otherwise "F".
 - The European Union, Japan, Norway, Switzerland including Liechtenstein, and Turkey: enter the letter "W" in Box 8 followed by the Harmonized Commodity Description and coding system (Harmonized System) heading at the 4-digit level of the exported product (example "W" 96.18).
 - Russian Federation: for products which include value added in the exporting preference-receiving country, enter the letter "Y" in Box 8 followed by the value of imported materials and components expressed as a percentage of the fob price of the exported products (example "Y" 45%); for products obtained in a preference-receiving country and worked or processed in one or more other such countries, enter "Pk".
 - Australia and New Zealand: completion of Box 8 is not required. It is sufficient that a declaration be properly made in Box 12.

* For Australia, the main requirement is the exporter's declaration on the normal commercial invoice. Form A, accompanied by the normal commercial invoice, is an acceptable alternative, but official certification is not required.

** Official certification is not required.

*** The Principality of Liechtenstein forms, pursuant to the Treaty of 29 March 1923, a customs union with Switzerland.

**** The United States does not require GSP Form A. A declaration setting forth all pertinent detailed information concerning the production or manufacture of the merchandise is considered sufficient only if requested by the district collector of Customs.

EK-9 TÜRKİYE'NİN STA'LARI

Sayı	Ülkeler	İmza Tarihi	Kanun Resmi Gazete	BKK Resmi Gazete	Yönetmelik Resmi Gazete	Yürürlük Tarihi	Açıklama
1	TUNUS	25/11/2004	5318 19/3/2005- 25760	25811/M 10/5/2005	25881 20/07/2005 27418M 26/11/2009	1/7/2005 1/3/2009	Capraz Kümülasyon (PAAMK) Konsolide (AKCT için) <i>26 Kasım 2009 tarihli ve 27418 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan PAAMK YÖNETMELİĞİ KAPSAMINDADIR.</i>
2	FİLİSTİN	20/07/2004	5301 16/2/2005- 25729	25790/M 18/04/2005	25874 13/07/2005 27293 19/7/2009 (Konsolide)	1/6/2005 19/7/2009	İkili Kümülasyon <i>19 Temmuz 2009 tarihli ve 27293 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "İKİ TARAFLI MENŞE KÜMÜLASYON YÖNETMELİĞİ" kapsamındadır.</i> PAAMK Menşe Protokolüne göre tadil edilmesi amaçlanmaktadır.
3	FAS	7/4/2004	5248 27/10/2004- 25626	25684/M 28/12/2004 + 25952/ 30/9/2005 PAAMK Değişikliği	26038 29/12/2005 27418M 26/11/2009	1/1/2006 1/3/2009	Capraz Kümülasyon (PAAMK) Konsolide (AKCT için) <i>26 Kasım 2009 tarihli ve 27418 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan PAAMK YÖNETMELİĞİ KAPSAMINDADIR.</i>
4	EFTA	10/12/1991	3788 27/3/92-21184	92/2881 18/4/92-M21203 2006/11148 28/11/2007 26360	22.5.1992 17/10/2007 26673 27418M 26/11/2009	1/4/1992 1/9/2007 1/3/2009	Capraz Kümülasyon(PAAMK) Konsolide (AKCT için) <i>26 Kasım 2009 tarihli ve 27418 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan PAAMK YÖNETMELİĞİ KAPSAMINDADIR</i>
5	AT TARIM (1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nı Tadil eden 3/2006 Sayılı OKK Protokol 3)	25.2.1998			17.5.1998 23345 27/2/2007 26447 27418M 26/11/2009	1.1.1998 1/1/2007 1/3/2009	Capraz Kümülasyon (PAAMK) Konsolide (AKCT için) <i>26 Kasım 2009 tarihli ve 27418 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan PAAMK YÖNETMELİĞİ KAPSAMINDADIR</i>
6	AKCT	25.7.1996		96/8373 1/8/1996 22714 4.10.2009 27366	12.8.1996 23853 21/10/1999 27418M 26/11/2009	1.8.1996 1.1.1999 1.3.2009	Capraz Kümülasyon(PAMK) Capraz Kümülasyon (PAAMK) Konsolide (AKCT için) <i>26 Kasım 2009 tarihli ve 27418 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan PAAMK YÖNETMELİĞİ KAPSAMINDADIR</i>
7	İSRAİL	14.3.1996	4239 10/4/97-22960	Karar:97/9566 18/7/97-M23053 2005/9866 19/1/2006/26054 (Mükerrer)	25.7.1997 M-23060 5/3/2009 26099 27418M 26/11/2009	1.5.1997 1/3/2006 1.3/2009	Capraz Kümülasyon (PAAMK) Konsolide (AKCT için) <i>26 Kasım 2009 tarihli ve 27418 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan PAAMK YÖNETMELİĞİ KAPSAMINDADIR</i>
8	MAKEDONYA	7.9.1999	4548 12/3/00-23991	Karar:2000/814 25/7/2000-24120 Karar:2007/11602 17/2/2007/26437 Karar:2009/14829 30/04/2009/27215 (Mükerrer)	18.9.2000 24174 24/10/2007 26680 27293 19/7/2009	1.9.2000 1.8.2007 1/7/2009	Capraz Kümülasyon (Batı Balkan Menşe Kümülasyon Sistemi) <i>19 Temmuz 2009 tarihli ve 27293 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan BATI BALKAN MENŞE KÜMÜLASYON YÖNETMELİĞİ KAPSAMINDADIR</i>
9	BOSNA & HERSEK	3.7.2002	4815 6.3.2003-25040	Karar:2003/5490 5/5/2003-25099	15/9/2003 25230 27293 19/7/2009 (Konsolide)	1.7.2003 19/7/2009	İkili Kümülasyon <i>19 Temmuz 2009 tarihli ve 27293 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "İKİ TARAFLI MENŞE KÜMÜLASYON YÖNETMELİĞİ" kapsamındadır.</i> Batı Balkan Menşe Kümülasyon Sistemi'ne göre tadil edilmesi amaçlanmaktadır.

(Ek-9. Devam)

10	HIRVATİSTAN	13.3.2002	4801 4.2.2003-25014	2003/5579 27/5/2003-M25120 + 2006/10869 26/9/2006 26301	31.7.2003 25185 27/2/2007 26447 27293 19/7/2009 (Konsolide)	1.7.2003 + 1.3.2007 19/7/2009	İkili Kümülasyon 19 Temmuz 2009 tarihli ve 27293 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "İKİ TARAFLI MENŞE KÜMÜLASYON YÖNETMELİĞİ" kapsamındadır. Batı Balkan Menşe Kümülasyonuna göre tadil edilmesi amaçlanmaktadır.
11	SURİYE	22/12/2004	5469 7/3/2006 26101	Karar 2006/11044 26338 Mükerrer 6/11/2006	19/12/2006 26381 27418M 26/11/2009	1.1.2007 1.3/2009	Capraz Kümülasyon (PAAMK) Uygulamada ikili kümülasyon geçerlidir. Konsolide (AKCT için) 26 Kasım 2009 tarihli ve 27418 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "PAAMK YÖNETMELİĞİ" KAPSAMINDADIR
12	MISIR	27/12/2005	5563 16/12/2006 26378	2007-11557 30/1/2007 26419	27/02/2007 26447 27418M 26/11/2009	1.3.2007 1.3/2009	Capraz Kümülasyon (PAAMK) Konsolide (AKCT için) 26 Kasım 2009 tarihli ve 27418 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "PAAMK YÖNETMELİĞİ" KAPSAMINDADIR
13	ARNAVUTLUK	22/12/2006	5723 18/12/2007 26734	2008/13298 12/03/2008-26814	9/5/2008 26871 27293 19/7/2009 (Konsolide)	1/5/2008 19/7/2009	İkili Kümülasyon 19 Temmuz 2009 tarihli ve 27293 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "İKİ TARAFLI MENŞE KÜMÜLASYON YÖNETMELİĞİ" kapsamındadır. Batı Balkan Menşe Kümülasyon Sistemi'ne göre tadil edilmesi amaçlanmaktadır
14	GÜRCİSTAN	21/11/2007	5792 29/7/2008 26951	2008/14127 24/9/2008 (Mükerrer)	1/11/2008 27041 27293 19/7/2009 (Konsolide)	1/11/2008 19/7/2009	İkili Kümülasyon 19 Temmuz 2009 tarihli ve 27293 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "İKİ TARAFLI MENŞE KÜMÜLASYON YÖNETMELİĞİ" kapsamındadır.
15	KARADAĞ	26/11/2008	Kanun No: 5923/ 17/11/2009 R.G. 24/11/2009 27416	2009/15753 R.G. 14/1/2010 27462 (Mükerrer)	16/03/2010 27523	1/3/2010	Capraz Kümülasyon (Batı Balkan Menşe Kümülasyon Sistemi) 19 Temmuz 2009 tarihli ve 27293 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "BATI BALKAN MENŞE KÜMÜLASYON YÖNETMELİĞİ" KAPSAMINDADIR
16	SİRBİSTAN	1/6/2009	Kanun No: 5954/ 2/3/2010 R.G. 9/3/2010 27516	2010/15753 R.G. 3/7/2010 27630 (Mükerrer)	2/9/2010 27690	1/9/2010	Capraz Kümülasyon (Batı Balkan Menşe Kümülasyon Sistemi) 19 Temmuz 2009 tarihli ve 27293 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "BATI BALKAN MENŞE KÜMÜLASYON YÖNETMELİĞİ" KAPSAMINDADIR
17	ŞİLİ	14/7/2009					19 Temmuz 2009 tarihli ve 27293 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "İKİ TARAFLI MENŞE KÜMÜLASYON YÖNETMELİĞİ" kapsamına alınacaktır.
18	ÜRDÜN	1/12/2009					26 Kasım 2009 tarihli ve 27418 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "PAAMK YÖNETMELİĞİ" KAPSAMINA ALINACAKTIR.

KAYNAKÇA

- ALAGÖZ, Mehmet ve YAPAR, Sinem. “ Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel mi? ”. **Akademik Bakış Dergisi**. S.11 (Ocak 2007).
(Çevrimiçi) <http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/alagoz.pdf> .
(Erişim Tarihi:01.11.2010).
- ARSLAN, Kahraman. **İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları. 2010.
- ATAKAN, Mehtap, SÖZDİNLER, Vildan ve TOKGÖZ, Kerim. **Sorularla Dış Ticarete Menşe Kuralları**. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No:149. 1998.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf. “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt 4. Sayı: 2. 2003.
- BEGEN, Şükran. “Ülkemizde Damping ve Antidamping Vergisi Uygulanmasının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”. (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi). Ankara. 2007.
- BOZACI, Ümüt. “Dış Ticarete Tarife Dışı Engeller: Türkiye Avrupa Birliği Ticaretinden Örneklerle”. (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi). Kayseri. 2005.
- ÇAKIROĞLU, Erkan, GÜLTEKİN, Sinan. “Pan-Avrupa Menşe Kümülayonu Sistemi Başvuru Kitabı”. Ankara: TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. 1999.
- ÇELEBİ, Ahmet, “Avrupa Birliği Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye Sanayi Sektörü Üzerine Etkileri: Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri”. **Turktrade Durum Dergisi**. S.69 (Ağustos 2010).
(Çevrimiçi) <http://www.turktrade.org.tr/tr/article/640c73f2-6163-4127-aa55-658837106654/avrupa-birligi-serbest-ticaret-anlasmalarinin-turkiye-sanayi-sektorleri-uzerine-etkileri-karsilasilan-zorluklar-ve-cozum-onerileri.aspx>
(Erişim Tarihi: 17.12.2010)
- ÇOLAK, Ömer Faruk. Harun Öztürkler ve İbrahim Tokatlıoğlu. **Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri**. Ankara: Gazi Kitabevi. 2008.
- DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI.” Menşe Kuralları Anlaşması” (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=206&iceriKID=307&dil=TR> (Erişim Tarihi: 25.07 2010).

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI. “Pan Avrupa Menşe Kümülayonu Sistemi Hakkında En Sık Sorulan Sorular” (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SerbestTicaretDb/Mense.doc> (Erişim Tarihi: 02.08.2010).

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI. “Pan Avrupa Menşe Kümülayonu Sistemi Hakkında En Sık Sorulan Sorular” (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SerbestTicaretDb/Mense.doc> (Erişim Tarihi: 30.07.2010).

DTM. “Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi Hakkında Bilgi Notu”. (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=210&iceriKID=311&dil=TR> (Erişim Tarihi: 01.12.2010).

DTÖ 2009 Yılı Raporu. (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ArastirmaIstatistikDb/DTO/WT0%20Annual%20Report%202009.pdf> (Erişim Tarihi: 01.11.2010).

DTÖ. http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm.

DUTTAGUPTA, Rupa, PANAGARIYA, Arvind. “Free Trade Areas and Rules of Origin: Economics and Politics” (Çevrimiçi) http://www.nottingham.ac.uk/shared/shared_levevents/Seminars/panagariya.pdf (Erişim Tarihi: 01.12.2010).

ERTEK, Tümay. “**Makroekonomiye Giriş**”. İstanbul:Beta Yayınları. 2008.

ESTEVADEORAL Antoni, HARRIS Jeremy ve SUOMINEN, “Multilateralizing Preferential Rules of Origin around the World”. **Multilateralising Regionalism Conference**. Genova. 10-12 Eylül 2007.

GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI. **GATT Bilgilendirme Rehberi**. Ankara. 2009. (Çevrimiçi) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/gatt95.pdf, (Erişim Tarihi: 10.11.2010).

GÜMRÜK MÜSTEŞARLIĞI. “Menşe” (Çevrimiçi) <http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/ticareterbabi/mense/Sayfalar/default.aspx> (Erişim Tarihi: 27.07.2010).

GÜMRÜK MÜSTEŞARLIĞI. “Menşe” (Çevrimiçi) <http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/ticareterbabi/mense/Sayfalar/default.aspx> (Erişim Tarihi: 27.07.2010).

GÜRSOY, Yaser. **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi**. Bursa: Ekin Yayınları. 2009.

<http://www.fordham.edu/halsall/mod/indrevtabs1.html>, (Erişim Tarihi: 01.09.2010)

<http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/195.pdf> (Erişim Tarihi: 01.05.2010).

- KAPLAN, Özlem. **Dış Ticarete Menşe Kuralları ve Gümrük Uygulamaları Menşe Ülke?**. Ankara: Ata Ofset. 2005.
- KAYA, Talip Engin. “Dünya Ticaretindeki Gelişmelerin Ülkemiz Menşe Mevzuatına Etkisi: Pan- Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülyasyonu Sistemi Örneği”. (AB Uzmanlık Tezi). Ankara. 2007.
- KAYA, Feridun. **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi**. 2.b.. İstanbul: Beta Yayınları. 2009.
- NAS, Çiğdem. “Gümrük Birliği ve Türkiye’nin AB Dış Ticaret Rejimine Uyumu”. **Dünya Gazetesi**. (Çevrimiçi) http://www.dunyagazetesi.com.tr/gumruk-birligi-ve-turkiyenin-ab-dis-ticaret-rejimine-uyumu_104654_haber.html (Erişim Tarihi: 15.12.2010).
- ÖZER, İtr. “Stratejik Ticaret Politikaları”. **UEDTP Dergisi**. S. 3 (2007). (Çevrimiçi) http://www.uedtp.org.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlem_eDb/dergi/2007_sonbahar/3.pdf (Erişim Tarihi:10.06.2010).
- ÖZTÜRK, Nazım. **Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama**. Ankara: Palme Yayınları. 2009.
- SABIR, Hasan. “Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği”. **DTM. Dış Ticaret Dergisi**. S.25. (2002).
- SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**. 17.b.. İstanbul: Güzem Can Yayınları. 2009.
- TOKGÖZ, Kerim. “Dünyada Menşe Kurallarının Bir Dış Ticaret Politikası Aracı Olarak Kullanılması ve Dünya Ticaretine Etkileri. Türkiye İçin Öneriler”. (AB Uzmanlık Tezi). Ankara. 1998.
- TÜRK DİL KURUMU. (Çevrimiçi) <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (Erişim tarihi: 12.07.2010)
- TÜREL, Bülent Orhan. “Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi AB’nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ve Menşe Kurallarına Türkiye’nin Uyumu”. (Gümrük Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi). Ankara. 2003.
- Türkiye İstatistik Kurumu. “Dış Ticaret İstatistikleri”. (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Basla.do> (Erişim Tarihi: 30.12.2010).
- VARLICA, Uğur. “Türkiye’nin AB ile Ticaretinde Tarife Dışı Engeller ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri” (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi). Sakarya. 2008.
- VİKİPEDİ ÖZGÜR ANSİKLOPEDİ. “Sübvansiyon” (Çevrimiçi)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCbvansiyon> (Erişim Tarihi: 22.08.2010).

VİKİPEDİ ÖZGÜR ANSİKLOPEDİ. “İpek yolu” (Çevrimiçi)
http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0pek_Yolu (Erişim Tarihi: 28.06.2010).

YILMAZ, Gökçen. “Kuzey Amerika Sanayi Devrimi”. (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi). Sivas. 2008.

4458 Sayılı Gümrük Kanunu.

27/10/1999 Tarihli 4458 Sayılı Gümrük Kanunu ve 07/10/2009 Tarihli 27369 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanan Gümrük Yönetmeliği.